XVIII.1719
http://rcin.org.pl

http://rcin.org.pl

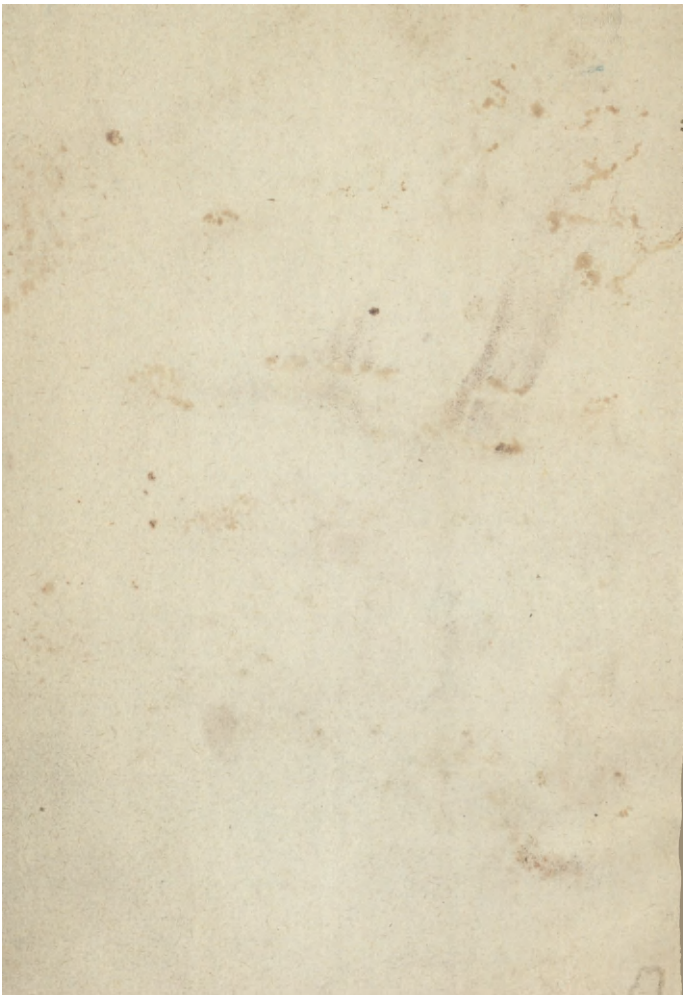

http://rcin.org.pl

UWAGI

NAD

HISTORYĄ GRECKĄ,

CZYLI

O PRZYCZYNACH

POMYSLNOSCI Y NIESZCZĘSCIA

GREKOW

PO FRANCUSKU NAPISANE

OD

PANA DE-MABLY

A

Z FRANCUSKIEGO

NA POLSKI IĘZYK PRZETŁOMACZONE

PRZEZ A. K***

W WARSZAWIE 1771

Nakładem MICHAŁA GRELA, J. K. MCI

Bibliopoli y Kommisarza Nadwornego.

http://rcin.org.pl

Fundacji im. I. I. Michalskich
Ze zbiorów

XVIII.1.719

http://rcin.org.pl

DO

WIELMOZNEGO

JEGO MCI PANA

JANA NEPOMUCENA KAMIENSKIEGO

STAROSTY LUBECKIEGO.

OD nieiakiego iuż to czaſu pragnąłem publicznym znakiem okazać WCPanu, wrodzoną moię ku Oſobie Jego przychylność, y pamięć zawdzięczaiącą dobroc ſerca Jego ku mnie; lecz niemogłem nigdy lepiey tych chęci moich wykonać iako teraz, łącząc y przywiązuiąc uprzeyme moie dla niego oświadczenia do tego dzieła odemnie przetłomaczonego, ktore ſamo z ſiebie wielki mieć powinno ſzacunek.

http://rcin.org.pl

Xiążka ta, ktorą Jmieniowi Jego oddaię, zamyka w sobie uwagi nad obyczaiami, rządem, y polityką Grekow, wywodząc powszechne y szczegulne przyczyny szczęścia ich y upadku. Pilnie zaś sam ten odemnie przetłomaczony Autor rozważać radzi tego narodu historyą, (a) *ktorą nazywaiąc szkołą obyczayności y polityki, mowi:* że z niey uczemy się nie tylko tego, iak wiele dokazywać może cnota, y talenta w ludziach będących pod prawami rozumnego rządu, ale nawet że same ich błędy za naukę ludziom wiecznemi czasy służyć będą. *T w rzeczy samey nic niemoże być rozsądnieyszego, iak z cudzych przypadkow zbierać dla siebie zbawienne przestrogi, ile że na to właśnie zdaie się nam być dany dar pamięci obeymuiącey rzeczy przeszłe, abyśmy z nich wyprowadzali potrzebne dla nas nauki, tak dla rostropnego postępowania sobie w podobnych zdarzaiących się okolicznościach, iako też dla przyzwoitego zapobie-*

(a) Wielkaby szkoda była, aby ludzie mieli zaprzestać uczyć się wiadomości o Grekach. . . . O gdyby Krolowie widząc okropne skutki wyniosłości Aten y Sparty, a oraz kłotni między Grekami, mogli poznać y pokochać powinności wspołeczeństwa.
Mabli w Liście dedykuiącym tęż Xiążkę.

http://rcin.org.pl

pobieżenia niepomyślnościom przyszłym, wnoszą z rzeczy przyszłych y teraźnieyszych przewidzenia rzeczy dalszych. Grecyi zaś to przyznać trzeba, że ta składaiąc ieden naród zebrany z wielu Rzeczpospolitych, rożne ułożenie rządow swoich maiących, nayobfitszym iest uwag politycznych zrzodłem. T lubo po wielkiey części, wszystkim prawie wiadome są przypadki w historyi Greckiey wypisane, tak dalece, że Xiążki zawieraiące w sobie dawne dzieie Grekow, nic nowego niemieć zdaią się; iednakże te uwagi Autora tego zawieraiące przyczyny szczęścia y niepomyślności Grekow, przystosowane do maxym doskonałey polityki, nowym są dziełem, gdyż materya mowienia w tym rodzaiu, iest nigdy niewyczerpaną y zawsze nową. Przydał iescze ozdoby Pan Mabli, tak dzieiom Greckim iako y uwagom swoim nad niemi, wyborem wyrażenia, że mu sprawiedliwie oprocz imienia wielkiego polityka, należy przyznać osobliwszy y szczegulny talent, doskonałego opisania charakteru wielkich ludzi z przystosowaniem do powszechnego ducha Oyczyzny każdego z nich. a oraz z wyprowadzeniem wypływaiących z spraw ich, pożytkow lub niepomyślności dla ichże Kraiu.

http://rcin.org.pl

Samo wczytanie się w tę Xiążkę, usprawiedliwi zdanie moie, y oczywiście pokaże ten rzadki przymiot Autora mego. Niepodobna będzie nieupatrzyć w Likurgu wielkiey iego mocy nad sobą samym y męstwa właściwego duszy Likurga, łączącego się z dzikością wrodzoną Spartanom. W Temistoklesie zaś ukaże się zaraz przedziwna owa dzielność, obrot, y przenikliwość umysłu, ktora łączyła się zawsze z porywczością, y na wszystko odwagą zwykłą Ateńczykom. Cóż dopiero iak doskonale ukazuie ten Autor charakter ambicyi pełnego polityka w Filippie Krolu Macedońskim, wszystko chciwey wyniosłości swoiey dowcipnie poświęcaiącego, a w Alexandrze Synu iego woiownika niespokoynego, wszystko śmiałością y odwagą swoią burzącego; potym zaś czyni umysłu tych obydwoch Krolow między sobą porownanie, ktore iednym z naypięknieyszych zdaie mi się być wyrażeniem charakteru serca ludzi wyniosłych z przezornością, y odważnych z porywczością. Oprocz tego znaydziesz W'ćPan w opisaniu Pauzaniasza żywy obraz hardego człowieka, między boiaźnią y ambicyą niesforne swoie knuiącego zamysły; w Peryklesie zdradliwego y sztucznego w wolnym narodzie Tyranna Oyczyzny, y

współ-

http://rcin.org.pl

wſpołobywatelow Pana, wſzyſtko oddaiącego żądzy panowania ; w Alcybiadesie próżności ſwoiey, pochwał, y zdań ludzkich niewolnika ; w Epaminondzie y Pelopidesie, wzor ſzczerze kochaiących Oyczyznę obywatelow, a przy naywiękſzey, ktorą w niey mieli władzy, powagi ſwoiey iedynie dla dobra iey używaiących.

Z iakim zaś wyborem okryślił Pan Mabli charakter ſławnych ludzi w Grecyi ; z takąż doſkonałością opiſał ſtan każdey Rzeczpoſpolity Greckiey, rząd iey, intereſa domowe y poſtronne, z ktorych wnoſi przyczyny ſzczęścia y upadku, tak każdey z nich w ſzczegulności, iako też y całey Grecyi w powſzechności. Zdaie ſię iednak ten Autor zakładać za fundament pomyślności Grecyi zachowanie praw od Likurga w Sparcie uſtanowionych, a zaś za przyczynę upadku iey, że inne Rzeczpoſpolite nieſtoſowały ſię do tych praw, y że nawet ſama Sparta odſtąpiła tychże uſtaw, ktore przez kilka ſet lat uſzczęśliwiały ią, y dały iey panowanie nad Grecyą.

Lecz pomyśliſz ſobie WCPan ? Prawodawſtwo Likurga ſłuſzne ma przygany, y wielkie w ſobie zawiera błędy, odſtępuią: nawet od ſamey natury światła. Jakże więc tak rozſądny Autor śmiał zachowanie

http://rcin.org.pl

iego kłaść za fundament ſzczęścia Grecyi, a zaś odſtąpienie od niego za przyczynę upadku? Odpowiadam WCPanu, prawda ieſt, że prawodawſtwo Likurga wiele zamyka w ſobie błędow, y ſłuſzne ma od wielu tak dawnych iako też y poźnieyſzych Autorow przygany; (b) *niektore iednak iego prawa mogły być uſzczęśliwieniem Grekow. Jeżeli WCPan uważaſz to prawodawſtwo według owych praw Likurga łamiących wſzelką ludzkość y ſprawiedliwość, żadnym ſpoſobem bronić go niepodobna; chyba iedynie wielkiey dzikości ludzi tamtego wieku, przypiſuiąc te lub zbyt okrutne, lub wielce bezbożne Likurga poſtanowienia;* (c) *co iednak zbyt ſłabą uczyni mu obronę. T*

tak

(b) Wielu tak dawnych iako y poźnieyſzych Autorow przygania prawom Likurga, a mianowicie w roku 1769 wydał P. Wowillier Xiążkę pod tytułem: Examen hiſtorique & politique du Gouvernement de Sparte, ou lettre à un ami ſur la legislation de Licurgue, en reponſe aux doutes propoſés par Mr. l'Abbé de Mably: w ktorey obſzernie wypiſał błędy uſtaw Likurga.

(c) Toż ſamo na obronę Likurga y praw od niego uſtanowionych, powiada wyżey wſpomniony P. Wowillier, że błędy te,

nie

http://rcin.org.pl

tak żadną miarą niemożna nieprzyganiać nadzwykłego okrucieństwa Spartanom w traceniu dzieci ułomnych (d), *lub w doświadczeniu mocy ich temperamentu* (e), *albo*

)(5 *też*

nie tak Likurgowi przyznawaćby trzeba, iako raczey prostocie y dzikości ludzi tamtego wieku; gdyby był Likurgus urodził się w poznieyszych czasach, poznałby nieomylnie, że wprowadzaiąc rolnictwo y handle, rzemiesła y nauki, odwiodłby od dzikości umysły Spartanow, y lud ubogi wywiodłby z nędzy, uszczęśliwiaiąc gruntowniey Oyczyznę swoię; wszakże temi drogami wykształcił y ugłaskał Numa Pompiliusz drogie umysły Rzymian.

(d) Jak tylko dziecię iakie męskiey płci urodziło się w Sparcie, brane było od rodzicow y publicznie chowane, pierwey iednak nim go do chowania wzięto, położywszy na tarczy wołano nad nim: *odnoś twoię tarczę z potyczki, albo niech ciebie na niey przynioszą*. Jeżeli zaś dziecię ktore, ułomne było, wrzucano go do iaskini na to wyznaczoney, chcąc przez to okrucieństwo chować tylko samych obywatelow zdrowych, y zdolnych do woyny. O tym świadczy Plutarch.

(e) Powiada tenże Plutarch, że w Sparcie kąpano dzieci małe, nie w wodzie, ale w winie, dla doświadczenia ich temperamentu,

http://rcin.org.pl

też w probowaniu ich cierpliwości (f), *tudzież owey ſrogości, z ktorą obchodzono się z Helotami* (g), *a oraz pozwalania w nie-*

mentu, gdyż ſłaby temperament niemoże nigdy wytrzymać mocy wina; y tak dzieci ſłabe umierać musiały, a ſame tylko mocne tempe amenta śmierci uchodziły.

(f) Pauzaniaſz świadczy, o czym także namienia y Xenofon, że w Lacedemonie na honor Diany zwaney Ortia zgromadziwſzy młodzież przed iey Ołtarzem rozgami cięto tak, że niektorzy częſtokroć na mieyſcu zaraz umierali, ięczących zaś hańbą ieſzcze karano. Ten okrucieńſtwa pełny obrządek w ten ſpoſob odprawiał się: Xieni Diany, poſąg iey mały na ręku nosiła przez cały czas ten, gdy rozgami chłoſtano młodzieńcow, a ieżeli poſtrzegła, że ktoremu z nich pobłażano, uſkarżała się, że nadzwykłego ciężaru przybywało Poſągowi, tak, że go iuż więcey dzwigać niezdołała, a im mocniey bito ich, tym lżeyſzym być powiadała poſąg.

(g) Helotami albo Hilotami nazywali Spartanowie niewolnikow, biorąc to ich nazwiſko od miaſta Helos, leżącego w Lakonii, ktore zburzywſzy Agis Krol, wziął w niewolą wſzyſtkich mieſzkańcow, odtąd tedy y innym wziętym w niewolą, iako to Meſſeńczykow imię Helotow dawali Spartanowie.

http://rcin.org.pl

w niektore czaſy ichże zabiiania (h)*; niepodobna także chwalić przepiſaney prawem kradzieży* (i)*, maiąc ią za ſpoſob wyuczenia dowcipności, y innych na koniec Lacedemońſkich zwyczaiow, czyli to od Likurga do Sparty wprowadzonych, czyli zadawnio-*

(h) Helotow Likurgus oddalił był od wſzyſtkich praw Lacedemońſkich, ſkazuiąc ich do uprawy pola, y innych naypodleyſzych y naycięższych uſług, zawſże zaś poſtępowano z niemi nayokrutniey; y raz, iako opiſuie Tucydydes, dwa tysiące z nich wybrawſzy y uwieńczonych kwiatami, po Kościołach oprowadziwſzy, tak ich ſtracili, że nikt niewiedział, co z niemi uczyniono, tylko to pewna rzecz była, że pozabiiani zoſtali. Aryſtoteles zaś y Plato twierdzą, że Senat wybierał kiedy niekiedy nayodważnieyſzych młodzieńcow Spartańſkich, daiąc im puginały y żywność na nieiaki czas, aby rozbiegłſzy się po polach, zabiiali Helotow.

(i) Likurgus był uſtanowił, aby dzieciom mało ieść dawano, pozwalaiąc im kradzieży iadła, aby tak głodem przyciśnieni, używali przemyſłu, kradnąc dla ſiebie żywność, tych zaś, ktorych zaſtano na kradzieży, ſurowie karać nakazywano, chcąc temi ſpoſobami wprawić obywatelow Sparty w ſztukę y dowcip w poſtępowaniu z nieprzyiacielem.

http://rcin.org.pl

wnionych zwyczaiem , a prawami od niego utwierdzonych (k). *Ale uważaiąc znowu prawodawſtwo Likurga , iedynie według praw zmierzaiących do wprowadzenia dobrego rządu w Sparcie , y wchodząc w ten tel , ktory ſobie zakładał Likurgus uczynienia obywatelow mocnych dla własney obrony , przez wyznaczenie im uſtawnych prac y ćwiczenia się w ſztukach żołnierſkich , cnotliwych , przez pogardę bogactw , y niemogących dać się przekupić* (l) *zachowuiących zgodę*

(k) Wielu chcąc obronić Likurga ſławę y cnotę , mowią , że prawa tak okrutne w Sparcie , nie od niego były przepiſane , ale że zwyczaiem ſamym dawniey wprowadzone , utrzymywane były od Spartawnow ; ſłaba to iednak obrona , gdyż cnotliwy prawodawca , nie tylko , że powinien był dobry y cnotliwy rząd uſtanowić , ale też y niegodziwe miał był poznosić zwyczaie , inaczey rząd dobry bez dobrych obyczaiow żadną miarą być niemogł ; Quid leges sine moribus vanæ proficiut ? Coż po naylepſzych prawach bez cnoty gruntowney y obyczayności ? A dopieroż gdy prawa pozwalaią złych obyczaiow.

(l) Likurgus chcąc oddalić w Spartanach przywiązanie do bogactw , uſtanowił monetę żelazną , zbyt dużą y małego ſzacunku ; hartowano

http://rcin.org.pl

zgodę między ſobą, przez rownoſć dobr y pożycia (m), *a zatym nadewſzyſtko kochaiących Oyczyznę iako zrzodło prywatney ich pomyślności, ſprawuiących ſpokoynie rząd intereſow ſwoiey Oyczyzny, przez umiarkowanie władzy ſtanow ich Rzeczpoſpolity* (n), *zapewne przyznać należy tym pra-*

towano ieſzcze żelazo tey monety w occie, aby tak do niczego użyte być niemogło; a przeto obywatele mocniey byli przywiązani do Oyczyzny y dobra iey, gdy żadna inna chciwość uwodzić ich niemogła, y innego oprocz Oyczyzny dobra, nieznali prywatnego zyſku.

(m) Naywiękſzym zrzodłem prywatnych między obywatelami kłotni, ią maiętności y własność w ich użyciu, zapobiegaiąc więc Likurgus nieſnaſkom, zazdrości, y nienawiści między Spartanami, uczynił rowny podział dobr ich między niemi, y wyznaczył ſtoły publiczne, aby tak zbytkom, (ktore naywięcey mnożą chciwość z łakomſtwem) wſzelki wſtęp był zagrodzony.

(n) Powiada P. Mabli, że dla umiarkowania wſzelkiey władzy w Rzeczpoſpolity Spartańſkiey, przydał Likurgus Magiſtrat Eforow, aby Senat z Krolami złączony, niebrał gory nad poſpolſtwem, a poſpolſtwo znowu nieważyło ſię zuchwale pogardzać Senatem. Wiedzieć iednak o tym należy,

że

http://rcin.org.pl

prawom, że mogły uſzczęśliwić Grecyą (o) *a oraz przypiſać trzeba temu prawodawcy roſtropność, że ſzukał iedynie uſzczęśliwienia ſwoich wſpołobywatelow.*

T w tey to uwadze biorąc uſtawy Likurga, y do nich ſtoſuiąc okoliczność ſtanu całey Grecyi, y ſąsiadow iey, wychwala Autor to prawodawſtwo, a w żadne niewchodząc prywatne co do obyczaiow przepiſy, przyznaie mu to, że Sparta niemaiąc ambicyi podbiiania ſobie ſąsiadow ſwoich, a do tego utrzymuiąc wſzyſtkie Rzeczpoſpolite Greckie w iedności przez związek rady Amfiktyońſkiey, gdyby wiernie zachowała prawa Likurga, y ſiebie y całą Grecyą mogłaby uſzczęśliwić y uczynić przeciwko mocy poſtronney niezwyciężoną.

Tło-

że wielu dawnych hiſtorykow świadczy, że Eforow poſtanowił Teopompus Krol Spartańſki w znacznym przeciągu czaſu po Likurgu.

(o) Przez uſzczęśliwienie rozumieć tu trzeba zgodę, iedność, pokoy, między rożnemi Grecyi Rzeczpoſpolitemi, ktore przez ambicyą panowania iedney nad drugą, w uſtawnych prawie woynach były między ſobą, a mianowicie Sparta y Ateny nieprzerwane prawie miały ſprzeczki, y można mowić, że dla domowych niechęci Grecya ſtała ſię łupem poſtronnych.

http://rcin.org.pl

Tłomaczenie to , Xiążki tey na fundamentach głębokiey polityki napiſaney od Autora w wieku naſzym , wielce znamienitego , zechceſz WCPan przyiąć za dowod nayrzetelnieyſzego przywiązania mego ku Niemu , ktorego po mnie ſam nayściśleyſzy krwi z Nim związek wyciąga ; a ieżeli ieſzcze Publiczność pracę moię godną zabawy ſwoiey oſądzić raczy , nic mi milſzego w życiu niebędzie , iako widzieć , że ten dowod mego ku Niemu przywiązania złączony z dziełem godnym wziętości , w wieczne czaſy trwałą uczyni pamiątkę moiey ſerdeczney z nim przyiazni , z ktorą zoſtaię

WWMC PANA

Obowiązanym zawſze ſługą

K...

http://rcin.org.pl

http://rcin.org.pl

UWAGI
NAD
HISTORYĄ GRECKĄ.

XIĘGA PIERWSZA.

WYstawia nam historya pierwszych Grekow, iako ludzi błąkaiących się od kraiu do kraiu; ktorzy nieuprawiali ziemi y niemieli żadnego stałego pomieszkania; żadnym wspołeczeństwem, żadną obyczaynością, żadnym prawem, niebędąc złączeni, chodzili zawsze z bronią, nieuznaiąc inney słuszności, tylko tę, ktorą im moc dawała. Takowe w swoich pierwiastkach były wszystkie narody, takowe są dotąd dzikie kraie Ameryki, ktorych przestawanie z Europeyczykami ieszcze niewykształciło. A lubo

A znaczne

http://rcin.org.pl

znaczne ſzkody wzaiemnie ſobie czyniły rożne Grekow Ordy, nie ſami iednak ſobie naywiekſzemi byli nieprzyiacielami. Mieſzkańcy wyſp pobliżſzych (ieżeli trzeba wierzyć hiſtorykom) częſte czynili wycieczki na brzegi Grecyi; a częſtokroć chęć zdobyczy, albo raczey puſtoſzenia, prowadziła ich we ſrzodek kraiu, mniemaiąc że tym zniſzczeniem, zoſtawią chwalebne pamiątki męſtwa ſwego.

Wyżey ieſzcze nad ten wiek dziki chcieli zasiągnąć niektorzy piſarze; y Dycearch ktoremu Porfiryuſz przyznaie, iż ze wſzyſtkich Filozofow odmalował pierwſze zwyczaie Grekow nayrzetelniey, wſpomina między niemi Mędrzcow, ktorzy prowadzili życie ſpokoyne y niewinne, gdy tym czaſem ziemia, dogadzaiąc ich potrzebom doſtarczała obficie owocami ſwemi, bez żadney uprawy. Ten wiek złoty, ktory nigdy niepowinien był być, tylko wymyſłem Poetow, był prawdą dawney Filozofiy. Plato opiſał panowanie ſprawiedliwości, y ſzczęśliwości między pierwſzemi ludzmi; lecz wiemy dzisiay, co należy myśleć o owych łożach w zieloności łąk, o owey iedności, o owey miłey ſpokoyności, ſprawuiącey rozkoſz wſpołeczeńſtwa, w ktorym paſsye nigdy znane niebyły.

Odtąd

http://rcin.org.pl

Odtąd iak Minos Krol ſprawiedliwością znakomity, dla ktorey uczyniły go bayki Sędzią piekielnym, nauczył Kreteńczykow, być ſzczęśliwemi, ſłuchaiąc praw, nad ktorych mądrością cała ſtarożytność zadumiewała się; Kreta w pychę wprowadzona, niemogła wſtrzymać się od pogardy ſwoich ſąsiadow; uznanie zaś w ſobie pierwſzeńſtwa uczyniło w niey chęć, ichże podbicia. Wnuk tego Krola, także nazwany Minos, rodzącą się wyniośłość poddanych ſwoich, obrocił w korzyść, rozſzerzenia państwa ſwego; zbudował okręty, y wyćwiczywſzy Kreteńczykow w żegludzę, y karności woyſkowey, podbił przyległe wyſpy ſwemu Krolewſtwu, wprowadził do nich ſwoie prawa, założywſzy w nich oſady. Usiłuiąc zaś utrzymać wſpołkowanie z częściami odłączonemi ſtanow ſwoich, uwolnił morze od zboycow, ktorzy go napaſtowali, a w ten ſpoſob gruntuiąc właſne panowanie, ſtał się ſam niewiedząc o tym, dobroczyńcą całey Grecyi, ktorey brzegi niebyły więcey napaſtowane. Ten Narod uwolniony po części z ſwoich niebeſpieczeńſtw, niemiał iuż więcey czego obawiać się tylko właſney dzikości, to zaś pierwſze użycie ſzczęśliwości ſprawiło w nim pragnienie iey pomnożenia.

http://rcin.org.pl

Attyka kray nieurodzayny y nieżyzny, mniey nad inne Prowincye Grecyi wyſtawiony był napasciom nieprzyiaciół; Familie ktore tam się ſchroniły, z wielką trudnością wyżywić się mogły, wydatkami naturalnemi ziemi; lecz ubóſtwo ich mowi Thucydydes, ſprawiło im pomyślny ſpoczynek, ku pomnożeniu wſpołeczności; zabiegłość ich wysiliła się, y oni pierwsi życie błędne porzucili. Przykład ich ſzerząc się od pobliższych do bliższych, wyuczył reſztę Grecyi; y ile się pomnażał lud pracuiący y uſtanawiaiący ſobie iakoweś Rzeczpoſpolite, zdatne do obronienia ſwoich chatek, y ſwego żniwa, tym trudnieyſze było puſtoſzenie y niebeſpiecznieyſze. Tułacze oſzukani w nadziei, mniey siłom ſwoim dufali; często żadney nieodnosili zdobyczy z ſwoich wycieczek, y na koniec potrzeba przymusiła ich do opatrywania życia ſwego przez uprawę ziemi; osiedli potym te kraie, ktore ieſzcze niebyły uprawiane, y tak wſzyſcy Grecy mieli ſtałe pomieſzkania y właſności.

Przechodzę prędko do tego wieku, w ktorym Grecya zanurzona ieſzcze w głębokiey niewiadomości, o powinnościach ludzkości, miała iednak tych Bohatyrow y tych Poł-Bogow, tak ſławnych w powieſciach

http://rcin.org.pl

sciach baiecznych. Ten iednak człowiek naygodnieyszy był wdzięczności y czci od Grekow, ktory ich nauczył że mieli pospolity początek. Ta nauka ugłaſkała ich umyſły; wioſeczki ktore tyleż ſkładały towarzyſtwa niepodległego nikomu, y tyleż nieprzyiacioł iednych dla drugich, przeſtały ſię nienawidzieć, a zaczęły zabierać przymierza. Dobroczynności wzaiemne, utwierdziły to w umyſłach ich, że ſkładali ieden narod, y dało ſię widzieć wkrotce iako Grecya cała ſądząc ſię być urażoną przez krzywdę, ktorą Parys Menelauſzowi wyrządził, uczyniła związek, dla zemſzczenia ſię nad nim. Umyſły w tym wieku uczyniły iuż znaczny poſtępek, y lubo Bohatyrowie ktorych opiſał Homer zachowywali ieſzcze dzikie zwyczaie, atoli Grecy iuż cwiczyli ſię w tych ſztukach, ktore potrzebuią dowcipu.

Po zburzeniu Troi, można było mowić, że właśnie Bogowie obrońcy Krolewſtwa y Familiy Pryama, chcieli ſię zemścić iego nieſzczęść, ruiną Grecyi. Y w ſamym ſkutku doznała rożnych zamachow ktore mogły przytłumić ſłabe początki rządow, obyczayności, porządku y poſłuſzeńſtwa, iuż poniekąd wprowadzone, y ktore ſam ſzczegulnie pokoy mogł był

http://rcin.org.pl

wydoſkonalić. Niezgoda uzbroiła wſzyſtkich Grekow, iednych przeciwko drugim; woyna ta wiele zgubiła ludzi, albo ich przymusiła, do opuſzczenia tych krain, ktore oni poczęli nazywać ſwoią oyczyzną. Y tak mieſzkańcy Beocyi, przez Teſſalczykow wypędzeni z Arnaniy, osiedli Kadmeidę nadaiąc iey ſwoie imie. Peloponezu poſtać odmieniła się przez wezwanie Herakleyczykow, mieſzkańcy tey Prowincyi zwyciężeni, czyli przeſtraſzeni, porzucili ſwoy Kray; y ten narod ktory niemogł obronić ſwoich osiadłości, miał doſyć siły, y odwagi do nabycia nowych. Grecya niewyſtarczaiąc zupełnie obywatelom właſnym, była napełniona wygnańcami, y tułaczami, ktorzy ſchronienia ſzukali, a niemogąc się wyżywić tylko wydarciem, odnowili dawne zwyczaie przodkow ſwoich. Zwyciężonych częſtokroć do ſzczętu niſzczono; zwycięſtwa przez wiele krwi zawſze oſłabiały zwycięscow ſamych, y lud tym wycieńczony, chwycił się nakoniec pomieſzkania ſtałego; lecz pamięć krzywd y złego ktore ſobie poczynili, tak pomnożyła między niemi przyczyny, nienawiści y nieſnaſek, że niebyło prawie dwoch wioſek koło siebie leżących, aby iedna z drugą niezoſtawała w kłotni.

Szczęściem

http://rcin.org.pl

Szczęściem to było ieſzcze Grekow, że woiuiąc przez dzikość y zaiadłość, ambicya niepodawała im broni do rąk; gdyż ieżeliby chcieli podbiiać ſobie, iedni drugich, kłotnie ich byłyby wieczyſte. Nienawiść y zemſta prędſze y mniey uważne, niżeli ambicya, krociey trwaią w ſercu ludzkim; iakoż wiele miaſt zmordowanych nieſnaſkami, ktore zamiaſt pomnożenia umnieyſzały fortuny ich, odnowiły dawne ſwoie przymierza. Jm zaś mniey kłotliwie utrzymywali ſwoie dziedzictwa, tym bardziey przemiiaiąca ſpokoyność, dała im poznać ſzacunek trwałego pokoiu, zaczęto się ſtarać o utrzymanie go, interes ſam iuż wyuczył był rożne zgromadzenia być ſprawiedliwſzemi; y gdy tym czaſem uſtanawiali między ſobą, Swięta, uczty, ofiary powſzechne, prawa Narodow, w każdym miescie rząd ich doſkonalił się, y Grecy więcey wyuczeni o powinnościach ſwoich, przygotowali się nieznacznie do założenia towarzyſtwa układnieyſzego.

Grecya aż do tego czaſu znała tylko rząd woyſkowy, to ieſt: że wodz w iakiey Rzeczpoſpolity, był iey na mieyſcu Rządcy, gdyż wſzyſcy Grecy byli żołnierzami; lecz wraz z pokoiem zaczynaiąc ſtawać się obywatelami, mieli nowe potrzeby, oba-

http://rcin.org.pl

wiali się nowych niebeſpieczeńſtw, y naleźało im uſtanowić nowe prawa, na mieyſcu ſtarych, ktore iuż niewyſtarczały. Wodzowie ktorzy pod imieniem Krolow, używali władzy nieuſtanney y zbyt rozciągley, pod czas woyny y zamieſzania, widzieli ley umnieyſzenie pod czas pokoiu; y urzędy ich nieiakowym ſpoſobem zaczęły uſtawać. Chcieli oni bez wątpienia nadgrodzić tę ſzkodę, ktorą ponosili, y znaleść znowu w obywatelach to poſłuſzeńſtwo, do ktorego byli przyzwyczaili żołnierzy, a zaś poſpolſtwo z ſwoiey ſtrony, poznaiąc ſzacunek wolności obywatelſkiey, przez ſame nawet złe użycie, ktore iuż czynili Wodzowie władzy ſwoiey, obawiało się aby niebyli niewolnikami, w tych miaſtach w ktorychby prawa niebyły wyżſze nad urzędy. Im więcey zaś nieſpokoyność ktorą umyſły były wzruſzone, ogłaſzała zbliżaiącą się rewolucyą, tym więcey Krolowie uſiłowali utrzymać władzę wyſlizgaiącą się z rąk ich. Lecz gdy przez grubość obyczaiow, nieumieli utrzymywać ſekretu, y utaienia tyranniy, nadętość ich zbuntowała ludzi ubogich, mężnych, y ktorych ſtałość przyćmiona niebyła przez tę liczbę, niepożytecznych potrzeb y paſsyi lękliwych, ktore oddały potym w niewolą ich potomkow.

Ledwie

http://rcin.org.pl

Ledwie co tylko niektore miaſta wybiły się z pod iarzma ſwoich Wodzow, cała natychmiaſt Grecya chciała być wolną. Żadne poſpolſtwo niekontentowało się rządem ſwoich praw; lecz czyli to mniemaiąc, że wiele należy do ich wolności, aby u ſąsiadow niecierpieli zarazliwego przykładu tyranniy, czyli też, co do prawdy podobnieyſza ieſt, że ſzli tylko za tą zapalczywością, w ktorą poſpolicie wpada się w pierwſzym ogniu rewolucyi, ofiarowali pomoc ſwoię tym, ktorzyby tylko chcieli wybić się z pod władzy Krolow. Miłość wolności ſtała się odtąd znakiem rożniącym Grekow, imie ſamo krolowania było im nienawiſne; y uciemiężenie miaſta iakiego od tyranna, byłoby nieiakowym ſpoſobem, pokrzywdzeniem dla całey Grecyi.

Bez tey rewolucyi, ktora dała Grekom nowe umyſły, doznaliby podobno loſu wſzyſtkich owych narodow nikczemnych, ktorych niewiemy, ani hiſtoryi, ani nawet imienia. Krol iaki Argu, Micen, Koryntu, lub Thebow, albo innego iakiego miaſta, podbiłby ſąsiadow ſwoich, y utwierdził nad podbitemi władzę ſwoią. Grecya deſpotycznie rządzona, niewydałaby, ani praw, ani talentow, ani cnot tych, ktore emulacya w niey zrodziła; czołgaiąc się

http://rcin.org.pl

w swoiey niedołężności, lub nieznaiąc sztuki użycia sił swoich, słabłaby w niewoli, y oczekiwała z gnuśnością, pokiby aż zagraniczna moc nieuczyniła z niey Prowincyi Państwa swego.

Wspolne usługi, ktore Grecy czynili sobie w przeciągu tych rozruchow, umorzyły do szczętu niechęci, rozłączaiące ich Rzeczpospolite, y odtąd iak przestali nienawidzieć się, słabość ich własna, y miłość oyczyzny wspolnie wezwała ich do złączenia się, związkiem powszechnym, tak iako iuż niemało pospolstwa z wielu prowincyi, weszło z sobą w przymierze osobne. Niewspominaiąc tych miast, ktore posyłały Posłow na igrzyska w Olimpie, Koryncie, y Nemei, dla oddania iednychże ofiar, iednymże Bogom, y odnowienia związku przyiaźni między sobą; od dawnego iuż czasu widziane było uszczęśliwienie rożnych tych narodow, ktore Amfiktyon trzeci Krol Ateński sciślym przymierzem był złączył. Posłowie ich ziezdzali się corocznie do Delfu, y Termopil, dla rozsądzenia swoich interesow powszechnych, y szczegulnych, y ciż sami sprzymierzeńcy wierni przysiędze swoiey, przez ktorą obowiązali się nie czynić sobie wzaiemnie żadney krzywdy, y owszem przeciwnie

http://rcin.org.pl

ciwnie brać się do wſpolney obrony, y mſcić się iednomyślnie krzywd uczynionych Kościołowi Delfickiemu, widzieli od dnia do dnia pomnożenie pomyślności intereſow ſwoich, będąc ſtraſzni, kochani, y ſzacowani u poſtronnych. Nowe Rzeczpoſpolite doprafzały się z zadrością, aby były przyłączone do tegoż związku, dla ziednania ſobie od niegoż obrony; tak zgromadzenie Amfiktyona, ſtało się, że tak powiem, Stanem powſzechnym całey Grecyi; ſto miaſt wolnych y niepodległych, nieſkładały tylko iednę Rzeczpoſpolitą związkową, ktorey po dziś dzień wyſtawuią doſyć podobny obraz Stany Szwaycarſkie.

Bądź iakiekolwiek pożytki ktore Grecy odbierali z ſwego ſprzymierzenia się, y bądź iakiekolwiek dobro, ktore obiecywać ſobie mogli w czasie przyſzłym, iednakże wiele ieſzcze potrzeba było, aby ten nowy rząd mogł wyſtarczyć wſzelkim ich potrzebom y oddalić wſzelkie niebeſpieczeńſtwa, ktorych obawiać się powinna przezorna y oświecona polityka. Jeżeli rada Amfiktyońſka, część iaką ſwoiey mądrości, ſwoiey ſprawiedliwości, y ſwego nieinteresowania się udzieliła nowym ſwoim Sprzymierzeńcom, wzięła natomiaſt bez wątpienia niektore od nich błędy. Ograniczona

ſzczegul-

http://rcin.org.pl

ſzczególnie proſtym wypełnieniem poſrzednictwa, niemaiąc ani władzy ſtanowienia praw powſzechnych dla Grecyi, ani sił potrzebnych, do wprowadzenia poſłuſzeńſtwa ſwoim wyrokom, mogła była niegdyś utrzymać kilka miaſt ſciśle złączonych, rownych w wzięstości, kochaiących pokoy, maiących iedenże rząd, iednęż boiaźń, y iednychże nieprzyiacioł; lecz ſpodziewać się więcey niepowinna była tey pomyślności, iak tylko otworzyła wſtęp Poſłom wielu Rzeczpoſpolitych w siłach nierownych, y rządzących się ſpoſobem iey wcale przeciwnym. Tysiączne ſą uſtawy polityczne, ktorych ginie wſzelki pożytek, iak tylko kto chce używać ich nad zamiar pewnych granic; niepodobnaż to ieſt do prawdy, że gdyby Kraie ſąsiędzkie Szwaycarow wraz łączyły się, związek Szwaycarſki zoſtałby oſłabiony?

Jeżeli Grecy utrzymywali się w zachowaniu pokoiu, albo przynaymniey, ieżeli między niemi niepowſtawały tylko przemiiaiące kłotnie, y niewielkiey wagi, to nie ſamego rządu Amfiktyońſkiego było dziełem. Powzięty zdawna zwyczay poſyłania za granice oſad, oraz domowe nieſnaſki między niemi od uſtanowienia wolności na ruinach iednowładztwa, do

tego

http://rcin.org.pl

tego pomagały; a te wszystkie przyczyny, zbiegały się razem do utrzymania wspolney iedności.

Pauzaniasz opisuie, że Enotrus naymłodszy z Synow Likaona, Xiążę odważny, dzielny, y pełny tey ufności, ktora czyni Bohatyrow, wyiednawszy od Niktymusa brata swego okręty y żołnierzy, umyślił pierwszy z Grekow założyć fundamenta nowego państwa w ziemi Cudzoziemskiey, wiatry zaniesły go do Włoch, y tam krolował chwalebnie. Przypadek tych awanturnikow, sprawił podziwienie, a szczęście ich zrodziło powszechną emulacyą, y co tylko Grecya miała obywatelow niespokoynych y wyniosłych, ktorzyby udzielali swoiey niespokoyności y swoiey ambicyi własney Oyczyznie, odtąd iak zniesione było krolowanie, niemyśleli tylko o założeniu osad, a nowy interes, oddalenie się, y umysł niepodlegania, ktoren przynieśli z pierwszey Oyczyzny swoiey, wkrotce uczynił ich obcemi w ich miastach stołecznych. Tym czasem gdy z ubieganiem się zaludniali, Włochy, y strony Afryki, y Azyi, miasta ich ktore niebyły nigdy nadto napełnione obywatelami, nieczuły potrzeby nabywania nowych Państw dla zapomożenia się, a ta słabość, ktora ich nie-

http://rcin.org.pl

niezdolnemi czyniła do utrzymywania długich woien, niedozwalała im przyzwyczaiać się nieznacznie do ambicyi, y do zakładania ſobie w ſwoich przedsięwzięciach tego zuchwałego męſtwa, bez ktorego żaden Narod niebędzie wynioſłym, ani innych podbiiaiącym.

Każde z miaſt nowo ſprzymierzonych z radą Amfiktyońſką, z inney ſtrony zatrudnione było ſwoim domowym rozporządzeniem, tyle że niemogło myśleć o zakłuceniu ſwoich ſąsiadow. Gdy uwolnione zoſtały od tyranniy ſwoich Wodzow, przypadek ſam uſtanowił im ſpoſob rządzenia się, y prawa ułożone były nagle bez porządku y bez fundamentu. Każdy usiłował korzyſtać z tey odmiany, dla osiągnienia władzy iakiey, a gdy ſpokoyność zaczęła się gruntować w umyſłach, każdy był niekontent, roztrząſaiąc Stan własny. Ze wſzyſtkich ſtron powſtały kłotnie między ſzlachtą y poſpolſtwem, bogatemi y ubogiemi. Magiſtratami y Obywatelami, iedynie zaś była ta uſtawiczna ſprzeczka, o ułożeniu praw y fortun każdego. Pretenſye z obydwoch ſtron podane, ſkargi, boiaźni, albo nadzieie codziennie nowe, niedozwalały Rzeczpoſpolity wziąść poſtaci trwałey; ledwie tylko prawo iakie zoſtało uchwa-

http://rcin.org.pl

uchwalone, aż zaraz ukazała się potrzeba odwołania go, lub umiarkowania; nowe prawa wprędce znowu miały tenże sam los, iako y te, ktore iuż były zniesione; a dla tego samego zamieszania, ktorym były zakłucone wszystkie miasta, Amfiktyońska rada bez trudności pokoy między niemi utrzymać mogła.

Z tym wszystkim niepodobna to było, aby nakoniec z tak wielkiey liczby Rzeczpospolitych niedoszła ktora do rozporządzenia rozumnego y stałego rządow swoich; a czyliż nienależałoby lękać się, ażeby tego ułożenia praw y sił swoich, oraz nieporządku innych Rzeczpospolitych nieużyła na wyniesienie swoie? Jakaż więc była na ow czas moc rady Amfiktyońskiey, gdy niemogła uprzedzić niepomyślnych skutkow z kłotni między sobą Aten y Lacedemonu, w tym czasie, gdy Rzeczpospolita sprzymierzona Grekow, zdawała się gruntownie być utwierdzoną, przez zwyczay od kilku wiekow? Mogłoby ieszcze y to się zdarzyć, że strony panuiące w iakim mieście, ułożyłyby sobie sposob odciągnienia pospolstwa od domowych interesow, bawiąc go przedsięwzięciami postronnemi; takowym sposobem postępowali sobie Rzymianie, ktorzy woyna-

mi

http://rcin.org.pl

mi uſtawicznemi, kłocili ſąsiadow ſwoich, dla utrzymania domowego pokoiu.

Do tego możnaby ſobie wnosić, że gdyby na Grecyą uderzyła moc iaka zagraniczna, Rada Amfiktyońſka chcąc zebrać dla powſzechney obrony lud wolny, niepodległy, y zazdrośny o ſwoie pierwſzeńſtwo, niedokazałaby tego nigdy, ażeby go nakłonić mogła do iakiegoś poſłuſzeńſtwa, bez ktorego iednak niewyſtawiliby Grecy przeciw nieprzyiaciołom ſwoim, tylko połowę ſił ſwoich y żołnierzy rozrożnionych? w boiaźni niewyznaczenia ſobie iednego Pana, żadna Rzeczpoſpolita niechciałaby uznać Wodza, każda dobiiałaby się o rządzenie, żadna nieprzyſtałaby na poſłuſzeńſtwo, y przez niedoſtatek czynności iſtotney, ktoraby ich łączyła, ktoraby rozporządzała ich kroki, y w kolei zatrzymywała, lub nagliła ich obroty, ſtałaby się łupem poſtronnych.

Na czym dotąd zbywało Grekom, ſprawił dla nich to Likurgus, y rząd, ktory on uſtanowił w Sparcie, zrobił go nieiakowym ſpoſobem Prawodawcą całey Grecyi. Gdy ten mąż zacny był na czele intereſow właſney Oyczyzny, od śmierci Polidekta Brata ſwego, aż do narodzenia się Charylauſa ſwego Synowca, Stan Lacedemonu

http://rcin.org.pl

monu niebył ſzczęśliwſzy nad inne Rzeczpoſpolite Grecyi. Dway Krolowie ktorych oni niezrzucali, przeto że władza podzielona ſłabſzemi ich czyniła od innych Xiążąt, usiłowali być tyrannami praw; a poddani ich, mieſzaiąc wolność z roſpuſtą, niechcieli uznawać żadney władzy. Spiſek każdy przywłaſzczał ſobie naywyżſzą władzę y rząd zoſtaiąc w tyranniy lub bezrządności, gwałtownie przechodził koleią z iednego zbytku do drugiego.

Likurgus dopiero po powrocie ſwoim z Krety y Egyptu, z Kraiow na ow czas nayſławnieyſzych, do ktorych był poiechał dla nauczenia się obyczaiow ich y praw, zamyślał o odmianie Spartanow. Nieſzedł on wzorem innych prawodawcow, ktorzy ziawiali się po nim w Grecyi, y ktorzy lękliwym pobłażaniem ſzukali dogodzenia razem wſzyſtkim obywatelom, żadnemu niedogadzaiąc, dozwalali, aby wſzelkich nieſnaſek nasienie utrzymywało się, albo też poprawiali ieden zwyczay zły, pomagaiąc tym drugiemu. Polityka wprawdzie powinna radzić się ułożenia umyſłow, ani obrażać powſzechnych obyczaiow, gdy daie prawa, wielkiemu iakiemu państwu, gdyż naturalnie umyſł narodu mocnieyſzy ieſt daleko, niżeli prawodawca, lecz tam gdzie

http://rcin.org.pl

nieidzie tylko o garſtkę obywatelow, ktora że tak powiem, ſkłada właśnie iakoby iedne familią między murami iakiego miaſta, niepotrzebuie tego pobłażania. Likurgus umyſł ſwoy zaſtawił przeciw umyſłowi Spartanow, y śmiał zacząć odważny zamyſł uczynienia z nich ludzi nowych. Y za rzecz podobną ſądził u siebie, że będzie mogł zatrudnić ich wſzyſtkich, nadzieią lub boiaźnią tey rewolucyi, o ktorey zamyślał. Znalazł niektorych przyiacioł godnych mądrości y męſtwa ſwęgo, przykazał im, aby z bronią zeſzli się na rynek publiczny, gdzie miał ogłosić prawa ſwoie, y niemaiąc inney władzy tylko tę, ktorą daie miłość dobra powſzechnego y całości Oyczyzny, przymusił Lacedemończykow, aby się ſtali mądremi y uſzczęśliwionemi.

Likurgus dozwolił, aby zoſtał w Lacedemonie urząd dwoch Krolow, ktory dziedziczyły dwie linie z Familii Herkuleſa. Lecz w tymże czasie, gdy tym Xiążętom iako Wodzom dawał moc wſzyſtkowładnącą na czele woyſka, okryslił ich, w rządach domowych, aby wraz z Senatem byli tylko ſtrożami y inſtrumentem prawa. Całemu zaś Narodowi, prawodawca ten zoſtawił władzę naywyżſzą, to ieſt moc ſtanowienia praw, nakazywania pokoiu lub

woyny,

http://rcin.org.pl

woyny, wyznaczania urzędow, ktorym mieli być posłuſznemi. A zaś dla utrzymania pospolſtwa ſpokoynie w ſwoim okryſleniu, y ażeby te pod pozorem zachowania ſwoiey wolności, nierzucało się do iakiegoś niedowierzania niespokoynego y burźliwego; dogadzaiąc mu w tym, uſtanowił pięciu Eforow czyli Dozorcow. Tych ſzczegulna była powinność zagradzać, aby Krolowie y Senat nieużyli na złe, władzy ſwoiey, ktorą do wykonywania praw mieli ſobie zoſtawioną, y aby z czaſem niewynieśli się nad prawa, lub ich niegwałcili; urząd ten był roczny; aby tym pilnieysi byli w wypełnianiu powinności ſwoich, a mniey zuchwali, y w ten ſpoſob oni utrzymywali Rzeczpoſpolitą w tym beſpieczeńſtwie, ktore czyni we wſzyſtkich obywatelach iednoſtayny interes.

Senat złożony ze dwudzieſtu ośmiu obywatelow wybranych od pospolſtwa, y z ktorych każdy powinien był mieć ſześćdziesiąt lat ſkończonych, ſprawował urzędy Cywilne, ſkładał radę dwoch Krolow, ktorym niewolno było nic przedsięwziąć bez iego zgody; y on ſam tylko zgromadzeniom publicznym podawał materye, nad ktoremi pospolſtwo radzić miało y ſtanowić.

http://rcin.org.pl

Rzeczpospolita Likurga, tak iako mowi potym Polibius o Rzymskiey Rzeczpospolitey, iednocząc wszystkie pożytki ktorych Arystokracya, Monarchia, y Demokracya niemogą nigdy osiągnąć, tylko po małey części, gdy się niełączą razem, y nieskładaią iednego rządu, niemiała żadnego z tych błędow, ktore w tamtych rządach pospolicie znaydować się zwykły.

Naywyższa moc ktorą cieszyło się pospolstwo, łatwo nakłaniała go do tego wszystkiego, co miłość wolności y Oyczyzny wydać może wielkiego y wspaniałego w tym Państwie, w ktorym szczegulnie rządzi pospolstwo. Lecz przez ustanowienie rownomierności między rożnemi władzami, gdyby część demokratyczna rządu, chciała używać na złe władzy swoiey, znalazłaby się bez sił, y zostałaby przymuszoną Magistratow mocą. Ztąd niewidziano nigdy w Lacedemonie tych płochości, tych porywczości, tych postrachow prożnych, tych gwałtow, ktore szpeciły po wiekszey części inne Rzeczpospolite w Grecyi. Przez związek teyże samey rownomierności władzy, Magistraty były w tym czasie wielowładne, gdy miały prawo po sobie, wstrzymywane zaś bywały ręką wielowładną pospolstwa, gdy prze-

http://rcin.org.pl

przeſtępowały ſwoie opiſanie. Wſzyſtkie porządki Stanu wſpolnie ratowały się, oświecały się, y wydoſkonalały się oſtrzeganiem tym, ktore miały iedne nad drugiemi. Ani podobna było, aby wielkie wyſtępki miały wſtęp gdy małym zapobiegano. Senat, ktory czułości Eforow, winien był ſwoie pomiarkowanie, y ſwoię mądrość w pełnieniu władzy wykonywaiącey, czynił wzaiemnie poſpolſtwo zdolne do roztrząſania y rozeznania prawdziwych ſwoich intereſow, do utrzymania się w ſwoich maxymach, y zachowania iednegoż ducha. Krolowie żadney niemieli władzy, ieżeli niebyli inſtrumentem Senatu, a tym czaſem dawali woyſku tę czynność prędką y pilną, ktora ieſt duſzą dzieł y pomyślności woyſkowey, lecz prawie nigdy znana nie ieſt u Narodow wolnych.

Lubo tak rozumne, były uſtawy Likurga, ktorych pierwſze wyobrażenie wziął u Kreteńczykow, nic się iednak nieſpodziewał z nich pomyślnego, ieżeliby dawne zwyczaie miały się utrzymywać. Y w ſamey rzeczy cożby był za pożytek z porządku, ktory on uſtanowił dla dania prawom ſamym mocy wielowładney y naywyżſzey, gdyby bogactwa y zbytek zawſze z ſobą razem złączone, a zawſze ciągnące

http://rcin.org.pl

za ſobą obyczaiow zepſucie, obywatelow nierowność, a potym tyrannią y niewolą, nauczały ieſzcze Spartanow pogardzać lub oſzukiwać nowe ich prawa? Poſpolſtwo upodlone przez nędzę, ſtałoby się w prędce niezdolnym do zachowania godności ſwoiey; przedawałoby ſwoie głoſy, ſwoie prawa, y ſwoię wolność, więcey daiącemu. Senat w ktorym mieyſce niebyło wyznaczone, tylko dla uczczenia ludzi naycnotliwſzych, byłby otwarty tylko naybogatſzym. Dokupywanoby się urzędow dla naſycenia ſwoiey prożności, albo dla czynienia nieuczciwego handlu władzy ſwoiey. Krolowie ſprzyiaiąc przekupywaniu, aby znaydowali niewolnikow podlegaiących himerom ſwoim, śmiele oddaliby, Oyczyznę na oſiarę intereſom właſnym. Jak wielką moc maią obyczaie w towarzyſtwie, nauczył się tego Likurgus w Egypcie: y że inni tyle podobno niepoznawali, ile ten prawodawca, iak wpływaią wzaiemnie prawa do obyczaiow, y obyczaie do praw, działo się to, że wiele narodow pomierne tylko odbierały pożytki z tych uſilności, ktore czyniły przeważania rożnych władzy y utrzymania ich w rownomierności.

Likurgus więc ażeby uczynił obywatelow godnemi, prawdziwey wolności, uſtano-

http://rcin.org.pl

uſtanowił doſkonałą równość ich fortun ; lecz nieprzeſtał na ſamym tym nowym podziale ziemi między nich. A iako natura niedała wſzyſtkim Lacedemończykom iednakowych paſsyi, ani iednakowego dowcipu, do wyprowadzenia zyſkow z ſwoich dziedzictw, tak lękał się, aby łakomſtwo w prędce nieprzymnożyło ſobie maiętności, y ażeby Sparta niemiała przemiaiaiącey tylko odmiany; zſtąpił więc że tak rzekę, aż do gruntu ſerca obywatelow, y tam ugasił wſzelką iſkierkę miłości bogactw.

Zakazał używania złota y ſrebra, a wyznaczył bieg monety zelazney. Uſtanowił obiady publiczne, gdzie każdy obywatel był obowiązany dawać uſtawne przykłady wſtrzemięźliwości y umartwienia. Chciał aby ozdoby pokoiow tylko u Spartanow były wyrabiane z bawełny y drzewa, ſłowem wſzyſtkie ich potrzeby ograniczył tym, czego ſama natura koniecznie potrzebuie. Odtąd rzemieſła ſłużące do zbytku porzuciły Lakonią, bogactwa ſtaiąc się niepożytecznemi, pokazały się być godnemi wzgardy, y Sparta uczyniła się fortecą nieprzyſtępną rozpuscie. Dzieci wychowane w publiczney edukacyi od urodzenia, przywykały do cnoty Oycow ſwoich. Nie-

http://rcin.org.pl

wiasty, ktorym prawa zawsze pobłażały przez wzgląd ich słabości, y przez ktore rozwiozłość obyczaiow, prawie do wszystkich Stanow wchodzi, umiały były w Sparcie zachęcać y utrzymywać cnoty w mężczyznach. Prace naytrudnieysze daiąc im temperament silny y czerstwy, wynosiły ich nad swoią płeć, y przygotowały dusze ich do cierpliwości y męstwa, tudzież do stałości heroiczney.

Miłość ubostwa powinna była czynić Spartanow oboiętnemi do podatkow y łupow ze zwyciężonych, nieżyiąc tylko z pożytkow własney ziemi, nieużywaiąc tylko monety nieznaney u postronnych, niemaiąc żadnego składu na czas przyszły, niepodobna im było prowadzić woyny daleko od swego Kraiu. Prawo ktore im zakazywało przyimować do obywatelstwa cudzoziemcow, niedozwalało im nadgradzać szkod, ktore przynosiło im samo zwycięstwo; wszystko więc pobudzało ich do uważania pokoiu, iako nayszacownieyszego dobra ludzkiego. Nieprzestawał iednak Likurgus na tych iedynie srzodkach, tak pomocnych do utrzymania oyczyzny swoiey w granicach sprawiedliwości y pomiarkowania. Poznawał on zbyt doskonale serce ludzkie, y to, co dokazuie w nim pomyślność

http://rcin.org.pl

ślność trwała Państwa iakiego, aby nieprzystało na omamienia zwodzącey ambicyi, owey namiętności zawsze obfitey w nadzieie y obietnice, lecz wprędce niszczącey ludzi, ieżeli niebędą mieli szczęścia; ktora znowu niemoże mieć pomyślności, aby się nieobracała w łakomstwo y zdzierstwo, aby nieodmieniła obyczaiow y stanu obywatelow, y nieruynowała gruntu rządow. Uczynił tedy prawodawca ten prawo zakazuiące Lacedemończykom prowadzić inney woyny tylko na swoię obronę, y tymże samym nakazał, aby nigdy z zwycięstwa niezyskiwali goniąc, rozproszone iuż woysko.

Ta ostrożność z krzywdą była na pozor, z tym wszystkim wielce potrzebna; gdyż chcąc uczynić Lacedemon tak mocny, iak tylko być mogł, bardziey w nim Likurgus zakładał oboz, aniżeli miasto. Wydoskonalano się tam we wszelkich cwiczeniach woiennych, a wszystkie inne zabawy były pogardzone. Każdy obywatel, był oraz y żołnierzem.

Nie być zdolnym do znoszenia głodu, przykrości powietrza, y trudow naydłuższych, nieumieć umrzeć za Oyczyznę, lub przedawać drogo życie swoie nieprzyiaciołom, byłoby to u nich niesławą. Staćby

Ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej
http://rcin.org.pl

się zaś łatwo y to mogło, że Spartanowie uwiedzeni, y oszukani męstwem swoim, mogliby używać do wzmocnienia się tych przymiotow, ktore on tylko nadał im dla własney obrony. Im bardziey naród iaki iest dzielny y woienny tym więcey skłonnieyszym bywa, aby nieszukał chwały w samym wypełnieniu sprawiedliwości y pomiarkowania; Likurgus przeto więcey musiał zalecać pokoy, czyniąc żołnierzy.

A lubo cieniem iest tylko ten portret Lacedemonu ktory tu opisałem, łatwo iednak sądzić można o tym uszanowaniu, czyli raczey o tym podziwieniu, ktore Spartanowie powinni byli ziednać sobie w całey Grecyi. Zapomniano o owey dzikości, z ktorą oni byli postąpili niegdyś z obywatelami Helos, ktorych potomkow dotąd trzymali w niewoli. Y same nawet dwie woyny odprawione z Messenczykami iuż po uczynionych ustawach od Likurga, ktore kończyły się zburzeniem gruntu miast Itom y Iry, y rozproszeniem lub niewolą wszystkich mieszkańcow Mesyny, były uważane iako moment roztargnienia iakiegoś, ktore długie cwiczenie się w cnotach poprawiło.

Herkules iak mowi Plutarch, przeszedł świat z iedną maczugą, wykorzenił w nim

http://rcin.org.pl

w nim tyrannow y rozboynikow; a Sparta, swoim ubostwem, nabyła podobnegoż panowania nad Grecyą. Sprawiedliwość iey, pomiarkowanie, y męstwo, tak dobrze było znane, że bez uzbroienia obywatelow swoich, bez wyprowadzenia woyska, często uspokaiała wysłaniem iednego posła bunty domowe Grekow, przymuszała tyrannow do złożenia tey władzy, ktorą sobie przywłaszczali, y kończyła wszczęte kłotnie między dwoma miastami.

Takowy rodzay posrzednictwa zawsze pomnażaiący dobry porządek, iednał tym snadniey starszeństwo oczywiste Lacedemonu, nad innemi Rzeczpospolitemi, ktore ustawicznie musiały uciekać się do iego obrony. A każda z osobna będąc dobrodzieystwami od niego uszczęśliwiona, żadna też z nich nieodmawiała iść za iego radami. Pięknie to dla ludzi, y wielką oraz iest nauką obyczaiow y polityki, widzieć iaki narod, ktory uszczęśliwienie swoie winien szczegulnie zakochaniu się w sprawiedliwości y dobroczynności. Lacedemon doszedł władzy tey w Grecyi, na ktorey zbywało radzie Amfiktyońskiey, że utrzymywał wszystkie strony ziednoczone. Tym czasem gdy powoli przywykali słuchać Spartanow, y niepodobna było aby byli

tak

http://rcin.org.pl

tak nieczułemi, żeby nieszanowali mądrości ich y męstwa; ze wszech stron gruntowało się posłuszeństwo; y tak, miasto ich stawało się nieznacznie stołecznym całey Grecyi; że używaiąc bez zprzeciwienia się władzy nad iey woyskami złączonemi, mogliby dać Rzeczpospolity związkowey Grekow wszelkie siły, do iakichby tylko zdatna była.

W teraźnieyszym wieku gdy fałszywie sądzą w Europie o siłach Państwa iakiego, więcey maiąc względu na rozległość Kraiu y liczbę obywatelow, niżeli na prawa mądrze ułożone, nieochybnie wierzonoby, że Grecy osiadaiąc tak małą prowincyą, dotąd tylko swoią mogliby utrzymywać wolność, pokiby w sąsiedztwie ich państwo iakie zdolne do podbicia ich nie wznieciło się, y ztądby wnoszono że należało im rozszerzać się y podbiiać Kraie. Pochwaliwszy zaś umiarkowanie Spartanow, przeto że im przyniosło panowanie nad Grecyą, ganionoby toż samo pomiarkowanie ztąd: że utrzymało Grekow w pierwszey ich słabości, gdy tym czasem w przeciągu tych obrotow wiecznych, ktore odmieniaią postać świata, Sąsiedzi ich dążyli ustawnie do rozszerzenia się.

Lecz

http://rcin.org.pl

Lecz można zaraz zważyć, niewchodząc w to, co czyni istotną moc Stanu, że czynności Rzeczpospolitey związkowey są tak liczne, tak spoione, tak powolne w swoim rozporządzeniu, iż ta niczym zatrudniać się pomyślnie niemoże, chyba tylko sama sobą. Potrzebaż było, aby Spartanowie zachęcali Grecyą do nabywania Kraiow, przez coby bez zbogacenia miast w szczegulności, stała się w pospolitości mocnieyszą? Roztropność zabraniała im tego usiłowania; ktoż niewie że interes daleki nigdy nieprzeraża pospolstwa, a interes powszechny słabo go tylko porusza.

Chociażby nawet dokazano tego w generalnym zgromadzeniu Amfiktyońskim, aby Grekow wprowadzić w chciwość nabywania Kraiow w pospolitości; przeszkody bez liczby złączone z tym przedsięwzięciem, wkrotceby ich od tego odstręczyły. Rzeczpospolita związkowa, pomyślnie bronić się może; ponieważ w ten czas, gdy na iey naftaią wolność, cel wielkiey wagi zachowania siebie samych, wszystkim iey częściom daie iednakowy interes. Woyna dla obrony, potrzebuie szczegulnie iakoweyś roftropności powolney, do ktorey zdatny iest związek, oprocz tego niebespieczeństwo samo przyspiesza wszelkich

krokow

http://rcin.org.pl

krokow, daiąc gorliwość mocni eyszą o publiczne dobro, y obowiązuiąc do zaniechania wielu obrządkow, od ktorych nieodstępywanoby nigdy w inszych okolicznościach. Przeciwnie zaś woyna na innych uderzaiąca, zamiast scisleyszego związkowych złączenia, prawie zawsze ich między sobą rożni. Gdy się zaczyna zamysł iaki, każdy do niego usiłuie przyłączać sposoby swoie na ktore zdobyć się może, y chce tym czasem znakomite ztąd odbierać pożytki. Maią sobie za zasługę sztucznie oszukiwać z sobą sprzymierzonych, y złe wypełniać swoie obowiązania się. Y choćby kto swego dokazał, lub też nie, żaden z siebie nieczyni sprawiedliwości, żaden niechce być przyczyną nieszczęść doznanych, każdy chce być wynalazcą pomyślności, a tak związkowi kończą nienawiścią wzaiemną.

Mogliż Grecy układać zamysły powiększenia swego zagranicznego, bez tego aby ich Rzeczpospolite niepoczynały między sobą rożnić się, y zabierać iedne przeciwko drugim nieubłaganey nienawiści? Każde miasto miałoby nieprzyiacioł przy bramach swoich, a zaś miedzy murami obywatelow złe Oyczyznie służących. Czyliż więc niepotrzeba chwalić raczey, a niżeli ganić pomiarkowania Spartanow y in-

nych

http://rcin.org.pl

nych Grekow, gdyby tylko znaleść mogli byli w ſobie odpor potrzebny przeciwko usiłowaniom Mocarſtw nayznacznieyſzych.

Grecya doſyć była obſzerną ile do tego żeby ſobie zawſze wyſtarczała żołnierzami, y powiaty iey rozumnie były podzielone na rożne ſtany, ażeby w nich punktualnie mogły być zachowane prawa; otoż to ieſt, co powinno było uczynić iey moc. Uważ ten kray pełny Rzeczpoſpolitych bez hardości, bez zbytku, y zaludniony obywatelami, żołnierzami, ktorzy kochali ſprawiedliwość, chwałę, wolność, y ſwoię Oyczyznę; coż go tykać miało, że w ſąsiedztwie powſtały wielkie Mocarſtwa? Mamże tu powtorzyć to co w tylu innych politycznych Xięgach znayduie się; że zbytek ktorego niepodobna uchronić się w wielkich Państwach wycieńcza ich, że prawa ſłabnąć w nich muſzą, y że ſiły ich koniecznie niſzczeią.

Nakoniec uroſło owo Państwo wielkie. W poſrzodku tych wſzyſtkich kraiow Azyi, ktore ſame tylko zalecały bogactwa, lud był nieliczny, ale wſtęp do kraiu ich był zamknięty łakomſtwu, rozpuscie, y delikatności, a dawał ſchronienie pięknym przymiotom, męſtwu y innym cnotom, ktore deſpotyzm wygnał z kraiu ſąsiadow

ich.

http://rcin.org.pl

ich. Cyrus był owego Państwa Krolem, lecz ofzukany własną wyniofłofcią, nieſądził się ieſzcze być ſzczęśliwym, że ſamym Perſom panował. Nabycie Krolewſtwa Lidyi, uczyniło tego Monarchę panem bogactw Krezuſa, y poddało mu całą Azyą mnieyſzą. Zaczął potym woynę przeciwko Syryi, ktorą obrocił w prowincyą tak iako y Arabią, znioſł panowanie Aſſyryiſkie, odebrał Babilon; y państwo to, ktore nakoniec rozciągało się do tych wſzyſtkich obſzernych kraiow zamkniętych między Indem, morzem Kaſpiyſkim, morzem czarnym, morzem Egeyſkim, Murzyńſkim, y morzem Arabſkim, odłączone od Grecyi było małym przeſmykiem morza, co ſłabą bardzo uczynić mogło iey obronę.

Hiſtorya Cyruſa doſzła nas zeſzpecona powieściami dziecinnemi, ktoremi mniemał Herodotus, że ią przyſtroi, albo też wykształcona pędzlem hiſtorycznym od pewnego Filozofa y hiſtoryka, ktory podobno mniey myśląc, aby nas nauczył prawdy, raczey chciał dać naukę Krolom, iakby mieli, ile być może, ſtawać się godnemi ſzczęścia ſwego. Bądź iak chce, to pewna że ten Monarcha napełniwſzy całą Azyą odgłoſem ſwoich czynności, miał los owych ludzi rzadkich, o ktorych powieści, bayka-

mi

http://rcin.org.pl

mi y cudnościami bywaią pomieſzane ; im mniey potrzebuie wielkość dzieł ich , tych ſmieſznych ozdob przydanych dla iakiegoś zabawienia. Cyrus zapewne był iednym z ludzi nayznakomitſzych w ſtarożytności , przez ſwoie przymioty ; a kiedy zakładał obſzerne państwo mogliż Grecy podpaść iakiemu niebeſpieczeńſtwu, gdyby ich wſzyſtkie miaſta pożytkowały z przykładu Lacedemonu , wydoſkonalaiąc ſwoie rządy ? Cyrus chociaż był panem całey Azyi, atoli niemiał sił prawdziwych tylko z ſamych Perſow , reſzta zaś poddanych iego niepowinna się rachować.

Im więcey państwo tego Monarchy rozſzerzało się , tym mniey ſtraſznieyſzą być miała moc iego ; zoſtawił on ſynowi ſwemu y naſtępcy Kambizeſowi zbyt wielką fortunę , od ktorey ledwie nie zoſtał przytłumionym ; nigdy nienależy wkładać na człowieka tych ciężarow , ktore przewyżſzaią siły ludzkie ; ani Cyrus ſam mogłby był temu zapobieżeć , aby ſprężyny rządow niemiały cokolwiek zwolnieć. Im daley zaś zerwanie pokoiu między Perſami y Grekami przedłużało się , tym mniey dla Grekow powinno było być ſtraſznieyſze ; podobno też y ſami naſtępcy Cyruſa przyciſnieni ciężarem własney wielkości , ſwemi

http://rcin.org.pl

wyſtępkami, y ſwemi przedsięwzięciami, odrzucaliby byli od siebie chciwość nabywania Kraiow, pierwey, nimby im przyſzło było wnieść woynę do Grecyi, gdyby ta miała przezorność niezatrudniać się tylko ſama ſobą.

Zerwanie pokoiu między Grekami y Perſami wſzczęło się z przyczyny oſad założonych w ſtronach Azyi mnieyſzey. Te nieſkadały iednego ciała Rzeczpoſpolitey z ſwoiemi ſtołecznemi miaſtami, z ktoremi zaniedbały przymierza; y lubo niemiały żadnych obyczaiow przyzwoitych narodowi wolnemu, niemogły iednak znieść panowania Krolow Perſkich. Aryſtagoras człowiek tyle lekkomyślny ile wynioſły, nieprzeſtawał pobudzać do buntu mieſzkańcow Miletu, a przez gońcow ſwoich ktoremi był napełnił całą Grecyą, otrzymał łatwo od Ateńczykow pomoc, ktorey się doprazał dla Grekow Azyatyckich, ktorzy po większey części pochodzili z Attyki. Ateny pod ten czas tylko co zrzuciły iarzmo tyrannyi Pizyſtratow, utrzymuiąc ieſzcze tę gorliwość, ktorą w nich pierwiaſtki nabytey wolności ſprawiły; oſtatni ich tyran Hippias znalazł był nie tylko ſchronienie dla siebie, lecz y znaczną pomoc u Artaferneſa Rządcy Lidyi. Ta więc Rzeczpoſpolita przy-

rzekła

http://rcin.org.pl

rzekła obronę ſwoię oſadom, ktorych rozruchy okazały się odebraniem Sardis y w popioł obroceniem.

Daryuſz ktory na ten czas posiadał Tron Perſki, zemſcił się tey krzywdy; zoſtawił Milet łakomſtwu y frogości żołnierzy, poſtępuiących ſobie z oſtatnią ſurowością. Zwycięzca ten podbiwſzy Jonią y pobrawſzy wyſpy wſzyſtkie pobliżſze, chciał rozciągnąć ukaranie ſwoie na ſamę Grecyą, wyſłał do nich Heraulow, aby się domagali ziemi, y wody, to ieſt: aby nakazali poddanie się iego państwu. Lecz Ateńczykowie nietylko że nieżałowali przeſzłey wyprawy ſwoiey, ale owſzem uczyniwſzy przygotowanie do woyny, ſzli aż do Maratonu, dokąd się iuż Perſowie zbliżyli, ktorych tamże znieśli pod rządem Milcyadeſa.

Daryuſz dowiedziawſzy się o tey porażce woyſka ſwego, odchodził prawie od siebie ze złości; y gdy się gotował powtornie uderzyć na Grecyą z wiekſzemi daleko ieſzcze siłami, śmierć go zaſkoczyła; a Xerxes wſtępuiąc na Tron po nim, naywięcey tknięty był tą krzywdą ktorą Ateńczykowie uczynili byli Oycu iego. Ieden z naypierwſzych urzędnikow był wyznaczony, aby mu o niey codziennie przy-

http://rcin.org.pl

pominał. *Gdybym zapomniał*, mawiał ten Krol, *ſpalenia Sardis y zuchwałości, ktorą mieli Grecy Europeyſcy, wpadać do Azyi, y bitwy Maratońſkiey; nierozumieycie, aby ta moia powolność miała ich zmiękczyć hardość, z ktorą bez boiaźni patrzą na moię władzę, ſtawałaby ſię w nich przeto śmielſzą do naygrawania ſię ze mnie. Wſpaniałość umyſłu wzięliby lub za boiaźń, lub za niedołężność, y ten narod ktoregobym nieukarał, wſzedłby ieſzcze z zbroyną ręką do Azyi. Niepodobna to iuż ieſt, tak Perſom iako Grekom, aby na ſiebie okiem oboiętnym poglądać mogli, wiele niechęci rozrożniło ich, wiele podeyrzenia niedopuſzcza im poiednać ſię. Perſya musi ſłuchać Grekow, albo też Grecya ſtać ſię prowincyą Perſką.*

Lubo zaś tak był ſkwapliwy Xerxes do wydania woyny Grekom, ſtrawił iednak lat cztery na przygotowaniu ſię do tey wyprawy, y zebrał, że tak rzekę, wſzyſtkie ſiły Azyi. Woyſko iego ziemſkie, według Herodota, złożone było z milion siedmiukroć ſto tysięcy żołnierzy, a zaś woyſko morſkie przechodziło liczbę pięckroć ſto tysięcy luda, ktory był na tysiąc dwuchſet dużych okrętach, maiąc trzy tysiące połokrętow do przeprawy. Podobieńſtwo wielkie ieſt, że ten rachunek woyſka Xerxeſa,

http://rcin.org.pl

xeſa, ieſt z przyſadą, iednakże ſtoſuiąc się do powieści innnych hiſtorykow, ten Krol miał doſyć znaczne woyſko, ktorym całą mogłby był pokonać Europę, gdyby ſamo zebranie niezliczonego gminu ludzi, dawało zwycięſtwa y czyniło Bohatyrow.

Sparta zawſze ſtatecznie przywiązana była do ſurowych uſtaw Likurga, y wſzyſcy obywatele iey, podobni byli owym trzech ſet, ktorzy się na obronę Termopil poświęcili. Ateny zaś miały drugie mieyſce między Grekami, y nigdy więcey tak iako pod ten czas nie kwitnęły. Zabawne usilnym ſtaraniem ugruntowania ſwoiey wolności, y zatarcia wſtydu niewoli, nabyły pod tyrannią Pizyſtratow tych wſzyſtkich cnot, ktore mogły wſławić miaſto wolne, y ktorych nam teraz trudno ieſt wyſtawić ſobie rzetelne wyobrażenie. Obywatele ich zapaleni aż do zazdrości tą odnową miłości ku Oyczyznie, czynili wſzyſtko z wielkością umyſłu, ktora zaſtępowała u nich rząd, y prawa, na ktorych im zbywało. Rozterki y ſpiſki między niemi uſmierzyły się, honory y chwała były tylko nadgrodą cnoty y przymiotow. Bitwa Maratońſka więcey ieſzcze pomnożyła w nich męſtwa, y gdy Xerxes wſzedł do Grecyi, niebyło nic nie-

http://rcin.org.pl

podobnego u Ateńczykow, czegoby nie uczynili dla utrzymania swoiey sławy.

Gdyby wszystkie Rzeczpospolite Grecyi, nienasladuiąc Lacedemonu y Aten, chciały słuchać ich rozkazow, albo przynaymniey niezdradzały ich, zamysł Krola Persow byłby nieochybnie lekkomyślnym y nierozważnym. Lecz do tego trzeba było aby wszyscy Grecy mogli widzieć nawalnicę grożącą im, ale nią nie byli ustraszeni.

Sparta nieużyła wziętości swoiey na to, aby miała wprowadzić u sąsiadow te cnoty y te ustawy, ktore iey były szczegulne; mogła była poprawić wiele praw niesprawiedliwych, y zwyczaiow szkodliwych, ktore były weszły między Grekow; lecz ledwie co tylko mądrośc iey dała iey panowanie, natychmiast umyśliła zachowywać go drogą zwykłą wyniosłości; y bez wątpienia niemogła znaleść się między ludem tamtym nieskażona cnota, ponieważ iey Spartanowie sami niemieli. Rzeczpospolita ich codziennie doznaiąc że rząd niedoskonały miast Grecyi, zostawiał iedne w ostatniey pomierności, drugie zaś obowiązywał do wzywania iey pomocy, y utrzymywał ie wszystkie względem niey w sprawiedliwym posłuszeństwie; tego lękała się, aby potym niepokazała się mniey

potrze-

http://rcin.org.pl

potrzebną, iak dotąd była, y ażeby iey władza nieumnieyszyła się, gdyby rząd Grekow stał się tyle mądrym ile tylko być mogł. Chciała aby bez iey pomocy nikt nie obszedł się, nieszukała nigdy osłszenia zrzodeł kłotni, ktore mieszały Ateńczykow; y gdy ci dosyć sławy nabywać się zdawali po zrzuceniu iarzma Pizystratow, tyle im tego zazdrosciła, że usiłowała dać im Pana przez przywrocenie Hippiasa.

Tu zaś wstrzymać się niemogę, abym niemiał uczynić uwagi, nad tym, iak zbyt nieszczęśliwie stało się, że Likurgus daiąc swoim wspołobywatelom prawa nayrozumnieysze, nieodkrył im dalszego rzeczy następowania. *Zachowuycie wiernie*, powinien im był mowić, *prawa te, na ktorych zachowanie macie przysięgać w obecności Bogow; te ubespieczą was, y nie będziecie wystawieni na żadne nieszczęścia, ktorych doznaią inne narody; nadto obiecuię wam, że staiąc się godnemi zaufania w was Grecyi, przez prawa wasze otrzymacie nad nią zwierzchność; lecz na ten czas lękaycie się, ażeby was niezepsuł ten początek pomyślności. Występki Grekow poddadzą ich władzy waszey, ale chrońcie się tego, abyście myśleć mieli, że te występki potrzebne są dla powiększenia okazałości*

http://rcin.org.pl

waszey. Składacie Rzeczpospolitą zbyt wyborną, tak, że wam sąsiedzi wcsi rownać się niemogą; y gdyby wszyscy Grecy stali się Spartanami, szczęśliwość wasza niebyłażby bardziey ugruntowaną, gdyż znalezlibyście się otoczonemi ludźmi, ktorzy bez łakomstwa y wyniosłości, nieliby sobie za prawo szanować y bronić wolności waszych?

Jeżeli się lękacie, aby nie ziawiły się nowe cnoty w Grecyi, bądźcież pewni że nie ufaiąc waszey własney cnocie, udacie się zaraz do wybiegow tey polityki zdradliwey, ktorey zrzodła y postępowania są w początkach obwiętne, y niepewne, a na końcu niszczące. Bądźcie pewni, że im więcey usiłować będziecie o poprawę obyczaiow w Grekach, y starać się o to, aby sprawiedliwość panowała w ich miastach, tym łatwieyszych znaydziecie ich do poddania się władzy waszey; gdyż żadna boiaźń, żadne podeyrzenie odrazać ich niebędzie od zupełney ku wam wdzięczności y poruczenia się wspaniałości waszey.

Rozkazuię wam, miałby to ieszcze przydać Likurgus, *ażebyście się starali uczynić wszystkich Grekow cnotliwemi; a tym ieaynie sposobem utrzymacie się wy sami w cnotach waszych. Chcę żeby miano za zdraycę Oyczyzny powszechney, a w szczególności*

http://rcin.org.pl

gulności Lacedemonu, tego, ktoryby się ważył was nakłaniać, iż na tym wiele wam zależy, aby Grecy niebyli tak mężnemi, ani tak ſprawiedliwemi iak wy ieſteście. Jeżeli wyſtępki ſąsiadow waſzych mogą wam uczynić iakowąś powagę, ta będzie znikoma, y z tysiącznych przyczyn też ſame wyſtępki mieſzać was, y nieſpokoynemi czynić będą. Jeżeli dla doſtąpienia panowania nad Grecyą niedopuſzczacie aby była tak mocną iak być może, podobnemi ieſteście do niedołężnego tyranna, ktory chcąc bardziey uciemiężyć poddanych ſwoich, zoſtawuie ich w nieſpoſobności ſłużenia ſobie. Panowanie waſze złe utwierdzone będzie; y ſtracicie go, ieżeli nieprzyiaciel obcy z znacznemi ſiłami na was uderzy.

Pożytkowały iednak niektore miaſta z przykładu Lacedemonu, zachęcaiąc obywatelow ſwoich do miłości, wolności y dobra publicznego, chociaż pod czas zaczęcia woyny z Medami, wiele ieſzcze do tego nieprzyſzły, aby miały uſtanowić ſobie prawa y rząd iednoſtayny. Iedne zawſze będąc zazdrośne ſwoim ſąsiadom, albo też rządząc się od ſamych początkow intrygami ſwoich Magiſtratow, y celnieyſzych obywatelow, musiały wſzyſtko poświęcać lub intereſom paſsyi, lub ſpiſkom;

http://rcin.org.pl

inne zaś omamione długim pokoiem y zatopione w handlu y kunsztach, mniemały że iuż fatalny moment zbliżył się dla Grecyi, a przeto złączyły się z Persami, udaiąc się do strony przeciwney swoim nieprzyiaciołom, albo też chcąc uniknąć własney ruiny. Tacy byli mieszkańcy Tessalii, Etolii, Dolopu, Ennium, Perebu, Lokru, Magnetu, Melinu, Ftiotu, Tebow, y całey Beocyi, procz Tespiyczykow y Plateyczykow. W samym nawet Peloponezie Argiwowie, y Achiwowiep oszli na stronę Xerxesa.

Związek Grekow zerwany odstąpieniem tych Prowincyi, o ktorych wyżey namieniło się; y boiaźń ztąd naturalnie wynikaiąca powinna była zgubić wszystkie Rzeczpospolite. To zaś wyznać trzeba, że chociażby kto, iakie tylko w umyśle wystawić sobie może męstwo, przyznawał go Spartanom y Ateńczykom, y sprzymierzonym z niemi; podobieństwa iednak niebyło, aby Xerxes maiąc tyle porozumienia w całey Grecyi, y mogąc zwyciężyć Grekow przez samychże Grekow, niedopiął zamysłow swoich.

Wiem o tym, co po większey części historycy mniemali, chcąc wytłomaczyć niezwykły skutek woyny Medyiskiey. Wystawiali

http://rcin.org.pl

wiali ſobie żołnierzy Azyatyckich, nie iako mężow, ale iako niewiaſty, zatopionych w roſkoſzy, y delikatności. Lecz lubo Perſya niebyła iuż więcey taką, iaką niegdyś za panowania Cyruſa, iednakże niewpadła w ten ſtan oſpałości, y śmierci, w iakim ią potym zaſtał Alexander. Xenofon przygania naſtępcom Xerxeſa wiele wyſtępkom, ktore nieznane były za przodkow ich. Jeżeli pycha, niedołężność, y hardość Kambizeſa zeſzpeciły Tron Oyca iego; Daryuſz ktory po nim naſtąpił, kochał chwałę. Wprawdzie ſtraciła Perſya wybor woyſka ſwego na owych nieſzczęśliwych woynach z Ammonitami y Tatarami, lecz czyliż za panowania Xerxeſa niezoſtał się iuż żaden z żołnierzy wycwiczonych od Cyruſa? Czyliż iuż zupełnie wygaſły duchy tego Monarchy ożywiaiące niegdyś całą Azyą? Narod ktory uſtawicznie był w woynach, powinien był przynaymniey zachować powieść o ſtarożytney karności, y mieć niektorych żołnierzy dobrze wycwiczonych. Niewſpominaż o tym ſam Herodot, że na ow czas ſzacowana była cnota u Perſow, y że męſtwo y przymioty były to u nich ſtopniem doyścia honorow? Wiele żołnierzy wſławiło się ieſzcze pod czas woyny Medyiſkiey, dziełami oſobliwſzemi

http://rcin.org.pl

bliwszemi męstwa swego, za ktorych przykładem szły całe pułki woyskowe.

W czasie naszym nieznamy tego więcey, co to iest podbić sobie narod iaki wolny. Odrąd iak monarchiczny rząd, stał się rządem prawie powszechnym w całey Europie, a każdy iest poddanym a nie obywatelem, umysły zaś zarownie są wycieńczone łakomstwem, y delikatnością; niewypowiada się woyna tylko kraiom przywykłym do pustuszeństwa y broniącym się ludzmi płatnemi. Same nawet Rzeczpospolite, ktore teraz widziemy, niepokazuią nam nic więcey nad zbior mieszkańcow przywiązanych do urzędow obywatelskich; rozpacz tam niemoże czynić cudow, y spodziewać się tego nietrzeba, aby się znalazł iaki narod, ktoryby wolał ostatnią swoię ponieść ruinę, niżeli widzieć utratę własney wolności; Spartanowie y Ateńczykowie chcieli umierać w swoiey wolności, lecz iakiż mogł być pożytek z tego ich bohatyrstwa? Xerxes wystawiaiąc bez wstrętu na stratę woysko swoie, aby dostać mogł Termopil, nakoniec odebrał ie, y gdyby zawsze tym sposobem szedł, powinienby był mieć wszędzie iednakową pomyślność.

Im więcey uważy się Stan Grecyi rozdzieloney, tym więcey każdy w tym się

http://rcin.org.pl

sie przekona, że niepodobna iey było uniknąć zbliżaiącey się ruiny. Co zaś obroniło Grekow, to była przemoc umysłu Temistokleſa nad Xerxeſem, y Pauzaniaſza, nad Mardoniuſzem, y przez tę iedynie uwagę męſtwa tych dwoch wielkich Wodzow, doyść można, dla czego woyna Medyiſka niepodobnym prawie do wierzenia zniesieniem woyſk Xerxeſa, zakończyła się.

Temiſtokles miał wrodzoną chciwość chwały, niecierpliwie ſzukaiąc wielkiey ſpoſobności wſławienia się, y ztąd zwycięſtwo otrzymane od Milcyadeſa pod Maratonem, ſpać mu (iako mowią) niedawało. Do tego zebrane miał w ſobie wſzyſtkie te przymioty, ktore czynią wielkiego człowieka y poważną oſobę; lecz nie ta tylko iedna pochwała ktorą mu daie Tucydydes, iednać mu powinna podziwienie w potomności. Inſtynkt iakiś wyżſzy nad iego rzadkie przymioty, wiodł go zawſze na ſtronę naylepſzą, męſtwa iego nic nietrwożyło; gdyż roſtropność zapobiegała wſzyſtkim przeſzkodom, przewidzaiąc ie, y wynosiła go nad wſzyſtkie przypadki.

W tym czasie gdy Ateny ukazywały niepomiarkowaną radość z upokorzenia Daryuſza, Temiſtokles niepoglądał inaczey na zwycię-

http://rcin.org.pl

zwycięſtwo Maratońſkie , tylko iako na prognoſtyk bliſkiey nawalnicy ; wyſtrzegał się iednak mieſzać zapamiętałego weſela ſwoich wſpołobywatelow, pogrożką zemſty Krola Perſkiego ; wolał raczey podchlebiać im , y zdawać się iakoby nieprzeglądaiącym dalſzego nieſzczęścia ; mianoby zapewne za zbrodnią y za rzecz śmiechu godną te iego przewidzenie ; a on tym czaſem pożytkuiąc z ſwoiey wziętości ktorą miał u poſpolſtwa , y z hardości iego ktorą w nim ſprawowała pomyślność , pobudzał go przeciwko Eginie , Rzeczpoſpolitey w tamte czasy mocney na morzu. Wprowadzał powoli Ateńczykow do wypowiedzenia tey woyny , a tym ſpoſobem obowiązywał ich do zbudowania floty na morzu , ktoraby być mogła obroną ich y całey Grecyi.

Jakoż w rzeczy ſamey gdyby Xerxes zoſtawſzy panem morza, mogł według woli ſwoiey mieć wolny wſtęp od brzegow Peloponezu y Attyki, w ten ſam czas, gdy woyſko iego ziemſkie weſzło iuż było do Focydy ; Grecy niewiedzieliby w ktorym mieyſcu albo łączyć się mieli , albo też gdzie wſzyſtkie ſwoie ſiły obrocić , y każda Prowincya boiąc się bliſkiego wtargnienia nieprzyiacioł , trzymałaby się w kraiu

http://rcin.org.pl

kraiu swoim dla obrony iego. A za tym też każda prowincya będąc od drugiey odłączona, uznałaby słabość sił swoich, żadney niespodziewaiąc się z niskąd pomocy. Do tego powszechny postrach odiąłby był wszelkie męstwo, y wątpić nawet o tym nietrzeba, że wiele miast ktore były dotąd wierne Grecyi, poświęciłyby publiczny Oyczyzny interes, dla prywatney swoiey całości, idąc za przykładem Rzeczpospolitych ktore weszły w przymierze z Persami.

Mnieyszego ducha człowiek iak Temistokles przestałby na tym szczegulnie, aby opatrzył dobrze Ateny, twierdze ich, port, Arsenał, y magazyn, y to zapewneby go zatrudniło. On zaś przeciwnie pełny tylko tych myśli na ktorych gruntuie się moc Rzeczpospolitey związkowey, uważał całą Grecyą iakoby była wałem Aten. Jeżeli ta będzie podbita y Ateny utrzymać się niebędą mogły; wystawuiąc na ofiarę swoię Oyczyznę, służył iey pożytecznie, przysposabiaiąc Grekow do bronienia się, ktorzy gdy zwyciężą, y Ateny zostaną okryte chwałą zwycięstwa.

Niewiem ieżeli kto dostatecznie uczynił nad tym uwagę iakiego męstwa, potrzeba było Ateńczykom do przeprowadzenia żon swoich, dzieci, y starcow do Salaminy

http://rcin.org.pl

miny y Treſeny, gdy ſami zoſtaiąc bez Oyczyzny, albo raczey zoſtawuiąc ią zaiadłości Perſow, ſchraniali się na okręty wyſtawione y zbudowane z domow ſwoich. Takowa rezolucya, ktorey mądrości mała liczba oſob przenikała, wyſtawiała w oczach wſzyſtkich obywatelow obraz upokarzaiący lub okropney ucieczki, lub oſtatniey ruiny. Trzebaby się przenieść do owych ſtarodawnych czaſow, y poznać ich zabobony y przeſądy, ażeby można rozſądzić iak ſiła wielkich y niezliczonych prawie trudności musiał ponieść Temiſtokles, nim przywiodł ſwoich wſpołobywatelow do porzucenia domow, Kościołow, Bogow, y Grobow Przodkow ſwoich. Grecya niemogłaby się nic ſpodziewać dla siebie, gdyby ten Wodz niemiał wſzelkich talentow y wſzelkiego myśli obrotu. Potrzeba tu było aby on zatrudniaiąc się myślami wyſokiemi, zatrudniał się oraz y złączeniem naytrudnieyſzym polityki z ſztuką woienną. Udawał się więc do rożnych przemyſłow dowcipnych, tak przypodobania się poſpolſtwu, iako y wprowadzenia iakowychsiś intereſow dla nakłonienia tych ludzi, ktorzy niemogli myśli iego poiąć. Niemogąc albowiem napoić poſpolſtwa temiż myślami ktore on układał, należało przekonywać

go

http://rcin.org.pl

go władzą, użyć pomocy ſameyże religii, udawać Bogow mowiących, y napełnić całą Grecyą wyrokami utwierdzaiącemi zamyſły iego.

Perſowie po odebraniu przeyścia Termopil, po całey Grecyi rozłożyli się puſtoſząc ią. Delfy ocalały cudem nadſpodziewanym, ktory przeſtraſzył Perſow, biorących to ſobie za znak gniewu Bożka obrońcy miaſta tego, ktorego urazili. Potym obrocili w popioł Teſpium y Plateę; zamek Ateńſki ogniem zniſzczyli, mimo wiele dowodow cudney waleczności, Ateńczykow tych, ktorzy się niemogli byli nakłonić do porzucenia ſwoiey Oyczyzny; ſam ſzczegulnie zoſtał Peloponez, do ktorego wſtęp ieſzcze zamknięty mieli Perſowie.

Grecy przeciwko niezliczoney Flotcie Xerxeſa, mieli tylko trzyſta ośmdziesiąt okrętow, pod rządem Lacedemończykow, nad niemi przełożony był Wodz niezdatny do tego urzędu. Eurybiades albowiem czyli to że przerażony własnych sił ſłabością, ſłuchaiąc iedynie ſwoiey boiaźni, rozumiał się być bardzo bliſkim nieprzyiaciela, czyli też iż myślał, że dla ubeſpieczenia Peloponezu, należało mu około brzegow iego rozſciągnąć się, y ſtanąć przy Pilos y

http://rcin.org.pl

Fere, ażeby tak mogł być w gotowości bronienia zarowno wſzyſtkich części tey Prowincyi; chciał porzucić przeſmyk Salaminy; Temiſtokles ſprzeciwiał ſię temu z oſobliwſzym męſtwem. Pokazywał on Grekom że to tylko w tey ciaſninie morza mała liczba okrętow może pomyślnie pokonać daleko przewyżſzaiącą liczbę okrętow Perſkich, ſtawił im y to przed oczy że Perſowie niebędą mogli zbliżyć ſię do Meſſyny, do Elidy albo Achaii, bez ażardu na ſtrate konwoiu ſwego, poki flota Grecka zoſtawać będzie w Salaminie. Dawał im y to poznać, że koniecznie trzeba było utrzymywać w boiaźni obywatelow Argos, ktorych zdrady oczywiſte były, y że zaiednoby to było oddać Grecyą Perſom, co y oddalić ſię od puſwyſpu Koryntu, gdy całą ſiłę broni ſwoiey Xerxes obracał na tamte ſtrony, chcąc ſobie otworzyć wſtęp do Peloponezu. Y w rzeczy ſamey gdyby Eurybiades porzucił był odnogę Salaminy, Perſowie wprowadziliby tam okręty ſwoie, y w iednymże czasie morzem y ziemią oblegliby Korynt, a iakaby tylko być mogła obrona ktorąby Grecy czynili, Xerxes tak iako y przy Termopilach tryumfowałby z ich męſtwa y rozpaczy.

Te

http://rcin.org.pl

Te uwagi Temiſtokleſa były nieſkuteczne; ani innaczey mogł odwieść Eurybiadeſa od tego zamyſłu, tylko udaiąc się zdraycą przed Xerxeſem, ſpoſobem prawie oſtatnim na ktory zdobyć się może miłość Oyczyzny w wielkim człowieku. Dał więc znać Xerxeſowi, że Grecy ſzukaią ſpoſobu ucieczki, y dla tego trzeba aby się poſpieſzył na nich uderzyć, ieżeli chce przeſzkodzić tym ich zamyſłom; y że nieſnaſki ktore między niemi gorę biorą, łatwe mu gotuią zwycięſtwo, tudzież że znaydzie przyiacioł gorliwych na uſługi ſwoie.

Tym ſpoſobem Xerxes wprowadzony był w sidła, a Eurybiades przymuſzony do potyczki. Tak więc w tey ciaſninie niemogąc być otoczeni Grecy, potykali się raz na raz; Perſowie zaś zbyt ſciſnieni, niemogąc użyć całych sił ſwoich, w małey liczbie okręty ſwoie wyſtawiali. Zniesienie pierwſzey linii okrętow Perſkich, uczyniło zamieſzanie całey floty, ktora wkrotce rozproſzona y zniesiona zoſtała.

To zaś co uczyniło dzień potyczki Salamińſkiey, dniem, zupełne daiącym Grekom zwycięſtwo, była niedołężność Xerxeſa. Lubo ſtrata ktorą poniosł doſyć znaczna była, lecz przecież zebrawſzy oſtatki ſwoiey floty niemiałże ieſzcze doſyć okrę-

http://rcin.org.pl

tow aby mogł być Panem morza ? Woyſko iego ziemſkie żadney klęſki nieponiosło, y do tego całą prawie Grecyą miał iuż podbitą. Gdyby ten Krol niebył naynierostropnieyſzym y naypodleyſzym z ludzi, wpadłżeby drugi raz w sidła zaſtawione od Temiſtokleſa, ſprzeſtrzegał on go że Grecy gotuią się rozerwać ten moſt, ktory on wyſtawił na Bosforze. Oczywiſta rzecz była że Grecy niemogliby nigdy być tyle nieuważnemi, aby zatrzymywali u siebie mocnego nieprzyiaciela, wprowadzaiąc go tym ſamym w niezbytą potrzebę przegraney lub zwycięſtwa. Niech naylicznieyſze będzie woyſko pod rządem takiego Wodza iaki był Xerxes, zwyciężone musiałoby być od Wodza, takiego iaki był Temiſtokles. Siły choćby nayſtraſznieyſze w rękach takowego, byłyby iak maczuga Herkuleſa w rękach dziecięcia, ktoryby iey ruſzyć niemogł. Xerxes nakoniec uciekł, zoſtawuiąc w Grecyi Mardoniuſza ze trzykroć ſto tysięcy woyſka, nierachuiąc ſprzymierzonych; w uciecze ſwey myślał nie iuż o podbiciu Grekow, ale raczey aby zabawić ich, y przeſzkodzić weyścia woyſku ich do Azyi.

Woyſko Mardoniuſza byłoby ieſzcze doſyć mocne do uſtraſzenia Grekow, gdyby

ci

http://rcin.org.pl

ci nieprzełamali byli większego niebeſpieczeńſtwa, ktore zdawało się im mnieyſze być po przeyściu Xerxeſa za morze z mocnieyſzemi siłami. Niewątpili oni bynaymniey o zwycięſtwie ; lecz Perſowie żadney nieſpodziewali się pomyślności. Iednakże dotąd ieſzcze Grecya pełna była zdraycow, ktorzy nieſmieiąc odſtąpić przeniewierzenia się ſwego, nieprzeſtawali ſłużyć Perſom. Spartanowie y Ateńczykowie potrzebowali oſobliwſzey roſtropności, aby nieużyli na złe właſnego męſtwa. Poſtępek iaki nieuważny z ich ſtrony, mogłby był dać wſzelką nadzieię nieprzyiaciołom, y oraz dodać im z nichże ſamych sił y wzmocnienia się, czego iednak niepoznawałby Mardoniuſz. Całość więc Grecyi poległa iedynie na wiadomości woyny, a w tey mierze Pauzaniaſz Wodz Grekow przewyſzſzał Wodza Perſkiego.

Wiadomo ieſt, że tenże ſam Wodz Grecki potym ułudzony darami y obietnicami Xerxeſa, zdradził Greeyą, y co większa pragnął był ſtać się tyrannem właſney Oyczyzny. Pewna y to, że uſtraſzony nie tak przeświadczeniem właſnym, iako raczey trudnością zamyſłow ſwoich, żałował niekiedy ułożonego przedsięwzięcia ſwego, niemaiąc rozumu aby go odſtąpił. Y tak

http://rcin.org.pl

koleią to ambicyą uwiedziony, to zatrzymany boiaźnią, niepokazywał w poſtępkach ſwoich, tylko tę ſłabość y tę bezrezolutność ktora dopełnia hańby buntownika, czyniąc go wzgardzonym y obmierzłym.

Takim był Pauzaniaſz iako człowiek w Rzeczpoſpolity, nic zaś nad to poſpolitſzego nie ieſt, iako widzieć iakiego człowieka, to zacnym, to podłym według rożnego względu; y zaſługuiącym ſobie, to raz na pochwałę, to drugi raz na wzgardę. A lubo natura ubliżyła mu była tych talentow ktore byłyby potrzebne iako obywatelowi zamyślaiącemu y gotuiącemu rewolucyą w ſwoiey Oyczyznie, obficie z drugiey ſtrony obdarzyła go temi, ktore były potrzebne iako wielkiemu Wodzowi. Więc gdy Mardoniuſz zoſtawał zawſze niepewnym, y niewiedzącym czegoby się miał chwycić, gdy w ten czas układał ſwoie intereſa, kiedy się potykać należało, y gdy iednym ſłowem nieznał ſpoſobu użycia sił właſnych, Pauzaniaſz był dzielnym, czułym, y nieuſtraſzonym na czele woyſka ſwego. Przenikał on zamyſły Mardoniuſza oſadzał go zewſząd sidłami, nacierał na niego ze wſzyſtkich ſtron, y przymuſzał nakoniec do potyczki pod Plateą, w mieyſcu zbyt ciaſnym, gdzie gdy niemogł był

użyć

http://rcin.org.pl

użyć sił swoich, stały mu się niepożyteczne, y tak ledwie uszło ztamtąd czterdzieści tysięcy Persow pod rządem Artabaza, reszta zaś trupem na placu poległa.

Tegoż samego dnia ktorego Pauzaniasz tryumfował w Platei, Leotydes Krol Spartański, y Xantyppus Ateńczyk, zupełne w Mikale mieli zwycięstwo. Wodz Spartański ktory niewiedział co się stało w Grecyi, ogłosić kazał przy stronach Azyi że Mardoniusz zupełnie zniesiony, y że gdy Grecya uwolniona iest od iarzma ktorym iey grożyli Persowie, osady także usiłować maią o odzyskanie swoiey wolności. Uważa Dyodorus że ani męstwo Grekow, ani znaiomość woyny dała im to zwycięstwo w tey potyczce, gdyż niebyliby pewni wygraney, gdyby obywatele Samnium y Miletu nieupewnili iey przechodząc na stronę Grekow. Persowie tym niespodzianym odstąpieniem przestraszeni, pomieszali się, a natychmiast Grecy Azyatyccy złączyli się z Europeyskiemi, dla pokonania pospolitego ich nieprzyiaciela.

Xerxes ktory się był dotąd zatrzymał w Sardis, iak dowiedział się o zupełnym zniesieniu woyska swego, niespodziewał się być iuż więcey tam bespiecznym; a uciekaiąc nagle do Ekbatanu, rozsiał po swoich

http://rcin.org.pl

Prowincyach tę boiaźń, ktorą ſam był przeięty. Im więcey ten Krol cieſzył się widowiſkiem mocy ſwoiey y wielkości, patrząc na tak wielkie siły ktore był przygotował przeciwko Grekom, tym więcey uczuł się być upokorzonym ſwoią niepomyślnością. Pragnął on podbić ſobie cały świat, a teraz mniemaiąc że iuż w poſrzodku Państw ſwoich, widzi Spartanow y Ateńczykow, nieśmiał więcey ſpodziewać się, że dochowa dziedzictwa Przodkow ſwoich; Salamina, Platea, Mikale imiona przerażaiące go, przypominały pamiątkę nieſzczęść ktorych doznała Perſya, woiuiąc przeciwko Murzynom, Amonitom y Tatarom. Duch ambicyi y podbiiania Kraiow, ktorym Cyrus natchnął był naſtępcow ſwoich, wymazany zoſtał w umyśle każdego z nich; a przeciwnie Xerxes dziedzicom ſwoim zoſtawił ſwoię podłość y boiaźń.

Grecya niemogła uſtrzedz się tych nieſzczęść, w ktore ią podała niewierność niektorych miaſt; doznawſzy zaś co mogą cnoty y talenta, ktore ſą owocami wolności, powinna była, dla zmocnienia się, y ugruntowania ſzczęścia ſwego przywiązać się z iak naywiękſzą usilnością, do ſtarodawnych ſwoich maxym, y naybardziey myśleć, o wznowieniu dawnego związku,

ktory

http://rcin.org.pl

ktory był między wſzyſtkim iey ludem rozerwany. Miała doſyć przezorności w umiarkowaniu prawa, przez ktore ſkazani byli na wypłacenie dziesiątey części z dobr ſwoich, ci wſzyſcy, ktorzy poddali się byli Perſom, lub też z niemi weſzli byli w przymierze. Wypełnienie tego dekretu, ſłużyłoby ſzczególnie do odnowienia y pomnożenia dawnych nieſnaſek, wzniecaiąc woynę domową w Grecyi. Zwycięzcy Perſow pobłażaiącemi byli, ochraniali poſpolſtwo, przyznaiąc winę ſamym tylko Magiſtratom, ktore go były przymuſiły do zdrady.

Mieli ieſzcze Grecy y to pomiarkowanie, że przyganiali Lacedemończykom, ktorzy chcieli przez iakowąś politykę ichże ſamych niegodną, ażeby rada Amfiktyońſka niedopuſzczała wſtępu na zgromadzenie ſwoie, poſłom wyſłanym od tych miaſt, ktore były wzięły przymierze z Perſami. Czynić malkontentow w Grecyi, było to przerywać iedność związku, y na łonie ſwoim chować ſprzymierzeńcow dla poſtronnych. Mimo iednak tych przezorności godnych narodu wolnego, Rzeczpoſpolita związkowa Grekow, była na ſchyłku ſwoiey iedności. Perſowie, ieżeli mi tak wolno mowić, zarazili powietrze

http://rcin.org.pl

Grecyi, y Xerxes, że tak rzekę, mſzcząc się przegraney ſwoiey, uciekaiąc napełnił duchem niezgody Ateńczykow y Lacedemończykow.

Zdobyczy Plateyſkie wznieciły w Grekach miłość bogactw; ſami Spartanowie upodlili miaſto ſwoie złotem Perſkim, biorąc część łupow; tym czaſem Ateńczykowie lubo iuż niewątpili, że zbyt wielka pomyślność oznacza prawie zawſze bliſki upadek Państw, chwycili się do nierozumney hardości. Rzeczpoſpolita ich, zawſze chciwa iakiegoś zamieſzania, y ktorey ſam długi pokoy przykrzył się, była tey myśli, że od początkow ſwoich wyznaczona była do rządzenia całym światem; a mniemaiąc że uprzedzi używanie panowania ſwego, ktorego żądała, przymuſiła przyſięgą ſwoich obywatelow, aby te wſzyſtkie kraie mieli za ſwoie, w ktorych rodzi się wino, oliwa, y zboże. Ta płocha hardość wzbudziła w duſzy Ateńczykow naywiękſzą nadzieię; a po tylu cudach mądrości y męſtwa, ktore uczynili w przeciągą woyny Medyiſkiey, chociaż ieſzcze niepokazywali oczywiscie że chcą być Panami Grecyi, pokazali iednak nieukontentowanie ſwoie ztąd, że mieyſce drugie trzymali między Grekami. Gdy zaś z żonami, ſtarcami, y dziećmi,

http://rcin.org.pl

dziećmi, powrocili się znowu osieść zruynowane domy swoie; Lacedemończykowie tym bardziey przestrzegaiąc władzy swoiey, ile że tamci więcey nabyli chwały, pod czas ostatniey woyny, chcieli im przeszkodzić do wystawienia murow y obrony miasta ich. *Jeżeli Xerxes*, mowili Spartanowie, taiąc szczerą myśl swoię pod zasłoną publicznego dobra, *wyda nam ieszcze woynę, chcąc się mścić porażki swoiey, Ateńczykowie będą musieli powtornie miasto swoie porzucić; lecz nierozumieycie aby Persowie na ten czas przestać tylko mieli, na zepsuciu twierdzy ich. Owszem nauczeni doświadczeniem bardziey ią ieszcze wzmocnią, y uczynią sobie między nami fortecę, ktorey im odebrać nie będzie można, a oni zaś z niey całą Grecyą na oku mieć będą.*

Ateny w nadgrodę dzielności swoiey z ktorą oddały się były dla całości Grekow, zostałyby miastem otwartym, y niezdatnym do obrony swoiey własney, y ochronienia Attyki, gdyby Temistoklesowi nieudało się było uwieść Lacedemończykow dla przywrocenia Aten do pierwszego stanu. Udał się on do nich w poselstwie, a tym czasem gdy zabawiał ich umyślnym zwłoczeniem interesow, Ateńczykowie pracowali bez przestanku około wzniesienia murow swoich.

Wiado-

http://rcin.org.pl

Wiadomość o tym doszła była do Lacedemonu, lecz Temistokles uskarżał się natychmiast, na umysły zazdrośne, y zamyślaiące rozsiewać powieści takowe, ktore pokoy całey Grecyi mogłyby zamieszać. Gdy się zaś nakoniec dowiedział, że robota około oyczyzny iego iuż tyle była wyprowadzona, żeby się Spartanowie więcey nieważyli domagać lub zepsucia iey, lub porzucenia; *Na coż przydadzą się*, rzekł do Lacedemończykow, *te skargi niepożyteczne? Jeżeli iesteście tych myśli iż ia was zdradzam opowiadaniem nierzetelnym, zacoż niepoślecie do Attyki kilku obywatelow waszych? dowiedzą się oni prawdy na mieyscu, a oznaymienie ich, nasze przeczki zakończy.* Uwierzono Temistoklesowi, y Ateny przyięły Komisarzow Spartańskich, iako załogę ktoraby była w odpowiedzi, gdyby co miano uczynić ich Posłowi. Zadna więc z tych dwoch Rzeczpospolitych na drugą uskarzać się nieśmiała, lecz niesprawiedliwość ta y chytrość w postępowaniu z sobą, poczęły odmieniać zazdrość w nienawiść, y nauczyły ich tego, czego tylko iedna od drugiey miała się obawiać w dalszym czasie.

Spartanowie będąc ieszcze przywiązani do ustaw Likurga, znaydowali w tamych

http://rcin.org.pl

mych prawach ſwoich, powſciągnienie zazdrości, nienawiści, y ambicyi wſzczynaiącey się; lecz nietak było u Ateńczykow. Polibiuſz rozumnie przyrownywa Rzeczpoſpolitą ich, do okrętu niemaiącego rządcy, albo ktorym rządzić wolno każdemu było. Iedni, powiada (tenże hiſtoryk) chcieli daley prowadzić ſwoię podroż, drudzy chcieli przybiiać do bliżſzego lądu, ci żagle rozpuſzczali, tamci zaś zwiiali, y w tym zamieſzaniu okręt ktory krąży, bez wyznaczoney mety, zoſtawiony będąc ſzczegulnie ſamym wiatrom, zawſze ieſt bliſkim rozbicia się o iaką ſkałę.

Y w rzeczy ſamey Ateny uwodząc się przypadkami ſwemi y paſsyą, niedoſzły do tego, aby miały założyć iaki fundament rządow ſwoich. Od ſamychże prawie początkow obywatele ich poczęli zaraz między ſobą rożnić się. Y tak mieſzkańcy gor chcieli złożyć wſzyſtkę władzę w rękach poſpolſtwa, ci zaś ktorzy mieſzkali na rowninie, przeciwnie chcieli uſtanowić Aryſtokracyą, a ci ktorzy mieſzkali po brzegach uważnieysi nad tamtych, domagali się, aby był rząd podzielony między bogaczow y poſpolſtwo, ażeby w tym podziele rządow zarowno wſzelka władza umiarkowana była, y łatwiey zapobiegać

się

http://rcin.org.pl

się mogło, tak tyrannii Magiſtratow, iako też rozpuſcie obywatelow.

Gdy zaś żadna z tych części niemiała ani tyle mocy, ani tyle przebiegłości, aby mogła przekonać drugą, Ateńczykowie nielubiąc ſwoich praw nieſtałych, innego niezachowywali opiſu w zwyczaiach ſwoich, tylko ſzli za przykładem himer przodkow; a przez tyle uſtawnych rewolucyi, ktoremi byli ſkołatani, ſtali się prożnémi, porywczemi, nieuważnemi, hardemi, lekkomyślnemi, niemaiącemi pomiarkowania, tak w wyſtępkach, iako y cnotach, czyli raczey żadnego w ſobie niezachowywali charakteru. Zprzykrzywſzy ſobie nakoniec domowy nierząd, udali się do Solona zlecaiąc mu przepiſanie praw dla ſiebie; lecz ten mniey uważny prawodawca, chcąc zapobieżeć złemu Rzeczpoſpolity, utaił ie tylko, a raczey dodał nowych sił, błędom dawnego rządu. Zoſtawił przy zgromadzeniu poſpolſtwa władzę ſtanowienia praw, obierania Magiſtratow, rozporządzania intereſow poſpolitych, iako to pokoiu, woyny, przymierza &c. podzielił obywatelow na rożne części, według rożności ich fortun, y uſtanowił, aby urzędy niebyły rozdawane tylko tym, ktorzyby z ſwoich maiętności zbierali przynaymniey dwie-

http://rcin.org.pl

dwieście miar pszenicy, oliwy, albo wina. A lubo Solon zdawał się rostropnie oddalać od sprawowania interesow, tych, ktorychby naymniey dobro publiczne tykało, y chociaż przez rożne prawa usiłował przywrocić Areopag do pierwszey swoiey godności, y dodać Magistratom potrzebney mocy y powagi do utrzymania posłuszeństwa y porządku; w samym skutku iednak dał wolność pospolstwu gardzenia y prawami iego, y Magistratem. Ustanowienie albowiem apellacyi od sentencyi, dekretow, y wyrokow wszystkich sędziow, do zgromadzenia burżliwego pospolstwa; niebyłoż oddaniem naywyższey władzy nieumieiętney rzeszy, niestałey, y zazdrośney fortunie bogatszych? ktorą zawsze albo iaki Intrygant oszukiwał, albo rządził iaki obywatel niespokoyny, y umieiący podchlebiać iey występkom? Niebyłoż to pod imieniem wielowładztwa istotną ustanawiać bezrządność? Chociażby był prawodawca ten zstępuiąc do wszelkich okoliczności szczegulnych w społeczeństwie, ogłosił prawa nayzdatnieysze do zupełnego uszczęśliwienia każdego, wszystkoby to było nadaremnie; gdyż niepodobna było aby nienawiść, fawor, niewiadomość, porywczość, ktore zawsze burzą schadzki pospol-

http://rcin.org.pl

pospolſtwa , dozwoliły uſtanowienia y ugruntowania ſtałego opiſu praw. Naprzeciw władzy praw zaſtawianoby wprędce władzę ſądu pospolſtwa , a tak do wſzelkich złych zwyczaiow brama byłaby otwarta.

Solon uſtanowił był Senat złożony ze ſtu obywatelow z każdego pokolenia ; to zgromadzenie do ktorego należało rządzić intereſami.przygotować materye, ktore się miały podawać pod czas ſchadzek publicznzch , oświecać y kierować pospolſtwem pod czas iego obrad ; mogłoby w rzeczy ſamey znaczne w rządach uczynić pożytki , gdyby prawodawca umiał był ſztukę tak ſpoienia władzy tey, z władzą pospolſtwa , żeby obydwie rowno przeważały ſię bez wzaiemnego zepſucia ſiebie. Solon powinien był mieć wzgląd na to , aby iak nayniecżęſtſze wyznaczył był ſchadzki pospolſtwa , ktore dotąd niebywały. Senat , nierachuiąc ſchadzek nadzwykłych , o ktore każdy Magiſtrat y każdy Hetman mogł ſię dopraſzać ; obowiązany był zwoływać zgromadzenie pospolſtwa cztery razy w iedney Prytanii, to ieſt ; w przeciągu trzydzieſtu ſześciu dni , a tym ſamym nie mogł iuż zachować powagi ſwoiey ; zbliſka bardzo pospolſtwo patrzało na niego, y częſto ſądziło go ; więcey go ieſzcze Solon po-

ni-

http://rcin.org.pl

niżył y niepożytecznym uczynił, pozwalaiąc każdemu obywatelowi maiącemu lat pięćdziesiąt zabierać głos w zgromadzeniu publicznym. Krasomowstwo uczyniło sobie Magistrat mocnieyszy niżeli był Senat, a wdziękiem słow sztucznie ułożonych wiele dokazywało w umyśle każdego, y poddawać zaczęło mądrość Magistratu dziwactwu pospolstwa.

Że wstydem swoim widział sam Solon powstawaiącą tyrannią Pizystratow, na ruinach słabego rządu swego. A lubo Ateńczykowie po przywroconey sobie wolności, z osobliwszych przyczyn chwytali się takich przedsięwzięć, na ktore narod nayrostropniey rządzony ledwieby się mogł był zdobyć, pożytek przecież ztąd wynikaiący, niemogł być trwały. To miasto szanuiąc, a oraz nielubiąc cnot y przymiotow, mniemało, że innego sposobu mieć niebędzie do zachowania swoiey wolności, tylko dozwalaiąc iako naywięcey krzewić się emulacyi między obywatelami, przytym osobliwsze honory wyrządzaiąc temu, ktoryby znakomitą iaką uczynił Oyczyznie przysługę, a karząc tym czasem wyrokiem ostracyzmu czyli dziesięcioletniego wygnania tych, ktorzyby wielkie mieli w niey zasługi. Po zniesieniu Xerxesa, Arystydes

http://rcin.org.pl

uſtanowił był prawo, daiące wſtęp do urzędow każdemu obywatelowi, iakieykolwiek byłby fortuny. W ten zaś ſpoſob rząd gorſzym ieſzcze ſtaiąc się, iak był opiſany od Solona, większe nieſzczęśliwości wprowadził, kiedy chęć utrzymania dobr ſwoich, ktorą iedynie unosili się Ateńczykowie, od nich oddaliła się.

Koniec Xięgi pierwſzey.

UWA-

http://rcin.org.pl

UWAGI
NAD
HISTORYĄ GRECKĄ.

XIĘGA DRUGA.

GRecy przedtym sami tylko z sobą granicząc, y w domowych kłotniach używaiąc woysk ziemskich, niedbali o okręty y maytkow, ktorych w interesach handlu iedynie używali; lecz woyna Medyiska otworzyła im nowe interesa, y nową politykę. Obawiali się zemst Krola Perskiego; mieli sobie za krzywdę, że prawie iak w niewoli trzymał Xerxes osady ich; a tak czyli to dla uczynienia sobie z nich zasłony, czyli też dla otworzenia wstępu do Azyi, w ściśle z niemiż weszli przy-

http://rcin.org.pl

mierze. Y gdyby nawet Grecya niebyła winna całości swoiey, bitwie Salamińskiey, przecież w poźnieyszym czasie uznałaby, że siły morskie być iey mogły naybespieczniey szą obroną przeciwko Persom, y związkiem potrzebnym do złączenia gromady ludu morzem oddzielonego; aby tak nieiakowym sposobem zbliżaiąc się iedni ku drugim, mieli sposob wzaiemnego ratowania się.

Ten zaś nowy zamysł, ubliżać zaczął władzy Spartanow, ktorey dotąd używali. Y lubo ta Rzeczpospolita dosyć znaczney nabyła chwały pod czas woyny Medyiskiey; chociaż dobrze zadawnioną y ugruntowaną miała swoię wziętość, została iednak poniżoną, przez to samo, że niemiała ani okrętow, ani brzegu sposobnego do utrzymania flotty. Zaczęto więc mniey sobie poważać iey protekcyą; a tak nieznacznie Ateny dla liczney flotty, poczęły odbierać u Sąsiadow wszelkie dla siebie względy, y zdawały się iuż używać pierwszeństwa tego, ktore dotąd ieszcze Sparta posiadała..

Te dla Aten względy, niemogłyby trwać długo, gdyby Sparta ambicyi y wyniosłości ich, dawne swoie zastawiała cnoty. Musiałaby nieochybnie ta Rzeczpospolita

http://rcin.org.pl

lita mniey roſtropna, utracić władzę ſwoię przez złe iey używanie, co zapewne czyniłaby; a ſame przypadki, wprędce przywrociłyby ią znowu na mieyſce drugie, ktore przedtym trzymała w związku Grecyi. Boiaźń zemſty Xerxeſa, płochą była boiaźnią, y długo trwać niemogła. Oſady Azyatyckie przywykłe do pokoiu, y gorliwe o wolność ſwoię, musiałyby ſobie ſprzykrzyć tę protekcyą Aten tyrańſką y nieſpokoyną. Grecy wyſzedłſzy z ſwego błędu, wkrotce otworzyliby oczy poznaiąc w tym ſwoie omamienie, że zaniedbali tę Rzeczpoſpolitę, ktora rozumnie niemi przez lat ſześćſet rządziła, a oddali się iednemu miaſtu, ktorego obywatele przez złe praw ułożenie, przyuczeni czynić wſzyſtko według ſwego przeſądu y paſsyi, niemogli być na czele ich intereſow. A im z większą cierpliwością znosiliby Spartanowie te pokrzywdzenia, ktore wſzczynaiąca się wziętość Aten im wyrządzała, tym prędzey z większą ufnością y ſkwapliwością wracaliby się do nich.

Lecz niewiedzieli podobno o tym, że należy znosić złe przemiiaiące, y nierozdrażniać go lekarſtwy nieſkutecznemi, ani poymowali tego że iakażkolwiek bądz rewolucya, ktorey doznaie Państwo iakie, nie

http://rcin.org.pl

obala go, gdy wiernie zachowuie uſtawy te, ktorym winno ſwoię władzę. Zazdrość przeciwko Ateńczykom przyſpoſabiała ich, do popełnienia nieſprawiedliwości przeciwko całey Grecyi. A zamiaſt tego żeby mieli oddać rząd woyſka wyznaczonego na woynę do Azyi, dla przywrocenia wolności Oſadom, Wodzowi umieiącemu iednać miłość, y uſzanowanie władzy, ſwoiey Oyczyzny, oddali go Pauzaniaſzowi, ktorego iuż zdobycze Plateyſkie zepſowały, y ktory przedaiąc się Wodzom Xerxeſa, tyle miał hardości y nieużytości dla Grekow, ile używał ſłabości y pobłażania dla Perſow. Ztąd wſzczął się bunt powſzechny; Lacedemon zaś chcąc w Grekach wſzyſtkich karać tę ambicyą, ktorey się obawiał w Ateńczykach, ſłuchać niechciał ſkarg zaniesionych przeciwko ich Wodzowi; y mniemał że trzeba obciążać iarzmo, lękaiąc się aby się z niego niechciano wybić.

Poſtępek ten rownał się owemu poſtępkowi Ateńczykow, gdy po wygnaniu przez prawo oſtracyzmu Temiſtokleſa, Aryſtydes y Cymon naywiękſzą ſobie ziednali wziętość. Grekowie wſzyſcy, wyiąwſzy mieſzkańcow Peloponezu, używali ich obrony, a chcąc się uwolnić od tyrannii Pauzaniaſza, obiecywali narodowi temu, ktory kon-

http://rcin.org.pl

kontentowałby się podobno ſamym rządem woyſka morſkiego, tak ſiako Spartanowie ziemſkiego, że pod ich tylko znakami chcą woiować.

Lubo Lacedemończykowie niemyśleli więcey o używaniu tych ſrzodkow dla utrzymania władzy ſwoiey, ktoremi iey byli nabyli, y chociaż Ateńczykowie omamieni ſzczęściem ſwoim, naywiękſze ſobie roſcili nadzieie, Grecya przecież nieprzerwanie dotąd używała pokoiu. Duch dawny rządu związkowego ze zwyczaiu utrzymywał te dwa poſpolſtwa, aby nieprzyſzły do oczywiſtych niechęci. Grecy lubo naymocniey byli przywiązani do tego miaſta, ktorego byli obywatelami, ſądzili iednak że im niebyło wolno, ſwoim intereſom, poświęcać intereſu całey Grecyi, ktora była powſzechną Oyczyzną. Ateny y Sparta, lubo ſobie przeciwne y iuż nieprzyiazne, przeſtawały iednakowoż na ſamym ſprzeciwianiu się y poróżnieniu; y ieżeli iedno drugiemu uczyniło iaką krzywdę, ubiegały się nadgradzać ią ſobie po iakiey części. Na wzor miaſt innych, zwyczay miały nazywać siebie ſame, iakoby były *dwie nogi*, *dwie ręce*, lub *dwoie oczow* Grecyi; ztąd wnoſząc, że gdyby iedna z nich zaginąć miała, Grecya zoſtałaby *chromą*, *bez ręki*, albo

http://rcin.org.pl

ślepą ; y przez takowe porownania , imaginacya w nich uſtraſzona , wſtrzymywała porywczość ambicyi y zazdrości.

Oprocz tego Sparta przez ſamo ułożenie obrad ſwoich , nic nagle nieuſtanawiaiąc , rządziła się od dawnego czaſu maxymami pomiarkowania y ſprawiedliwości , nieśmieiąc iść za powodem ambicyi ſwoiey. Poznawała iednak ſłabość właſną , że niemogła upokorzyć nieprzyiacioł , w ktorych pomyślność ſama , pomnażała ufności y odwagi , y ktorzy całym prawie woyſkiem Grecyi władnąc , y maiąc okręty, mogli wniyść do Peloponezu z każdey ſtrony ; dotego pod ten czas rządzeni byli od ludzi nayznakomitſzych. Atenom także należało z boiaźnią poglądać się , na tę wziętość ktorą miał Lacedemon. A iako to Miaſto z natury rządow ſwoich, według przeſądow myſli częſtokroć kończyło ſwoie obrady , tak przeſądy pod ten czas w modzie będące na rynku ich , były te , aby ślepo ſłuchać Magiſtratow ktorym się poddało ; a po tylu dziełach znamienitych , ktore uczynili od wygnania Pizyſtratow , poznali siły ſwoie ; y wiele im na tym zależało , aby nie wzywali do rządu tych ludzi , ktorzyby nieprzenikali , w iakie nieſzczęście mogłaby wprowadzić ich , y

oraz

http://rcin.org.pl

oraz całą Grecyą, woyna z Lacedemończykami.

Temiſtokles nienawidził wprawdzie Lacedemończykow, y z ukontentowaniem patrzył na to, że Oyczyzna iego, ktorą rządził, poczynała panować w Grecyi; przecięż do tego iey nie wzbudzał nigdy, aby bronią ścigała tych pierwſzych krzywd, ktore iey wyrządzili Spartanowie. Wſpaniałość duſzy iego, zabraniała mu myśleć o tym, aby przez zdrady czynił potrzebnym siebie ſamego. Znał on dobrze Ateńczykow, że to byli ludzie nieumieiący być ſzczęśliwemi, na złe używaiący ſwoiey pomyślności; y dobrze to przenikał, że raczeyby było pomagać ich paſsyom, a niżeli prawdziwemu służyć intereſowi, wyſtawuiąc ich na czele Rzeczpoſpolity związkowey, w ktorey obrotow ſprawowaniu, naywiekſza oſtrożność, zbyteczną być nie mogła.

Cnotliwſzy ieſzcze nad Temiſtokleſa, Aryſtydes iegoż naſtępca, niemiał innych fundamentow polityki, tylko zgadzaiąc się iako nayſcisley z prawami moralnemi, y ſzanował ſtarożytną władzę Lacedemonu. Cymon tak dobry obywatel iako y Aryſtydes, wſzyſtkie siły na to łożył, aby przytłumić w początkach ſwoich, ſzkodliwe o

http://rcin.org.pl

pierwſzeńſtwo nieſnaſki między dwoma Rzecz. poſpolitemi, a zachować dawne ułożenie w Grecyi. Przełomał pomyślnie ambicyą ſwoich obywatelow, zabawiaiąc ich w Azyi przeciwko Perſom. Wychwalał publicznie proſtotę, wſtrzemiezliwość y pomiarkowanie Spartanow, ktorych ſam zachowywał obyczaie. Lakonia doznała trzęsienia ziemi, ktore zgubiło więcey iak dwadzieścia tysiecy ludzi, y pracowano ſzczegulnie o wſpomożenie y naprawę iey ſzkod. Helotowie y Meſſeńczykowie rokoſz podnieśli; a gdy Mowca Efialtes żądał, aby niezapobiegano upadkowi Sparty, Cymon oświadczył ſię być iey obrońcą, chcąc przez to poiednać ią z ſwoią Oyczyzną. Nakłonił Ateńczykow do dania pomocy, a co więkſza przebaczenia tey krzywdy, ktorą im zapłacili za wſpaniałość ich, mniemaiąc iż ſą ſkrytemi przyiaciołmi zbuntowanych niewolnikow ich.

Cymon Pan znacznych włości, oſzczędny w domu, ſzczodry za domem, do nieſkazitelności y oświecenia wielkiego Miniſtra, przyłączył ieſzcze talenta rzadkie y nayzdatnieyſze do woyny. On ieden oſobliwſzym ſzczęściem odebrał dwa zwycięſtwa w iednymże dniu, to ieſt iedne na morzu a drugie na ziemi. Jaśnieiąca ta

iego

http://rcin.org.pl

iego pomyślność w Azyi, uczyniła mu nieprzyiacioł w Attycę, podano cnoty iego w podeyrzenie, lękano się talentow iego; y Ateny założyły ufność swoię, w tym człowieku, ktory ułożył y uknował zdradę na zgubę Cymona. Był to Perykles, ktoremu wyborna umysłu przezorność, dodawała zawsze srzodkow naypewnieyszych do dotrąpienia zamyślonego końca. Umieiąc przybrać sobie maxymy od ktorych wcale był daleki, obiąć razem kilka przedsięwzięć, y wiązać ie cudowną składnością; wielki Wodz, lecz większy daleko Mowca, ani kiedy miały Ateny obywatela, ktoryby więcey w sobie połączył talentow zdolnych do rządzenia pospolstwem. Wszystkie te iednak wielkie przymioty, użyte na dogodzenie większey ieszcze ambicyi Perykleса, stały się chłostą Oyczyzny iego, y całey Grecyi.

Uważył on to, że większa część Magistratow przed nim sprawuiących interesa Rzeczpospolity, będąc raz łakomemi, drugi raz powściągliwemi, ostremi y pobłażaiącemi, doznawała niestałey pomyślności; a ci ktorzy statecznie zatrudniali się publicznym dobrem, doświadczyli nieszczęść wielkich. Więc zamiast tego aby miał być po połowie cnotliwym, a po połowie złym,

roz-

http://rcin.org.pl

rozdrażniać pospolstwo w iedney okoliczności, a w drugiey oddawać mu niewolnicze usługi, postanowił to u siebie nieodmiennie, ażeby poświęcał wszystko własney chciwości rządzenia Rzeczpospolitą.

Szło o to aby Perykles był tak szczodry iak Cymon; zaraz on maiąc sam szczupłe oyczyste dziedzictwo, postanowił u siebie być szczodrym z publicznych dostatkow. Wyznaczył więc pospolstwu płacę, za przytomność na widowiskach y sądach. Ztąd zaś gmin ktory pałał chciwością sądzenia, nieodstępował więcey rynku publicznego, chyba tylko ubiegaiąc się na Teatra. Solon chciał był aby pospolstwo było pracowite; nakazał dla tego sędziom Areopagu, aby się wywiadywali o zabawach każdego obywatela, y karali prożniakow. Oyciec ktoryby żadnego rzemiesła niewyuczył syna swego, był prawem odsądzony od naturalney władzy nad nim; y niemogł domagać się od syna żadney pomocy w swoiey starości. Spodziewał się bezwątpienia Prawodawca ten, że lud zatrudniony kunsztem iakim, nie tak chciwie ubiegać się będzie na publiczny rynek, zostawuiąc tym samym naywiększą władzę Senatowi y urzędom. Nic iednak ta uwaga nietykała

Pery-

http://rcin.org.pl

Perykleſa. Niezważał on na to bynaymniey, że oddaliwſzy chęć y zwyczay pracy, prożnowanie poſpolſtwa czaſu ſwego miało pomnożyć błędow w wielowładztwie; byleby tylko ſwieża wdzięczność więcey przywiązywała go do ſwego Dobrodzieia. Slepe zawſze y impetyczne w ſwoich rozſądzeniach poſpolſtwo, poniżyć miało trybunały, y odtąd niebawić się na rynku, tylko dla tłomaczenia, rozſzerzania, miarkowania, oſzukiwania praw, ktore przez to utracałyby moc ſwoią; y toć to było czego żądał Perykles, ktory tym mocnieyſzym ſtawał się, im więcey poniżona była władza wſzyſtkich urzędow, y ktory niechciał aby iakie prawo było hamulcem iego rządow. Przewidział on to z radością, że Ateny poſrzod tych uroczyſtości, widowiſk, rozkoſzy, utracą obyczaie przyzwoite Stanowi wolnemu; że kunſzta niepożyteczne będą wkrotce w naywiękſzey wziętości; y że Ateńczykowie odſtępuiąc ſwoich powinności, iedynie wzdychać będą, do tey dziecinney y ſzkodliwey chwały, aby się ſtali narodem wykſztalconym y nayprzyiemnieyſzym w Grecyi: mniey zaś czuwałaby Rzeczpoſpolita około rozrządzenia właſnych intereſow, tym więcey

http://rcin.org.pl

cey pierwszemu iego dostoieństwu przybywałoby władzy.

Ten dowcipny tyran Aten, dobrze umiał zasadzać się na łaskę pospolstwa, chociaż nie zawsze usiłował utrzymywać się w niey. Wielka iego sztuka była, w uymowaniu sobie pospolstwa, dla zamknienia ust swoim przeciwnikom, y wprowadzania Rzeczpospolity w takowe tylko przedsięwzięcia, ktorych pomyślność zdawała mu się być niezawodną. Y lubo wiele dufał wymowie swoiey, przecięż nieszczęście iakie, ktoreby przerwało igrzyska Aten, y przytłumiło źrzodło zbytkow w nim, albo też wprowadziło nieprzyiaciela do Attyki, zmieszałoby Mowcę, a lud z przytomnemi tylko uwodzący się rzeczami, y sądzący porywczo, mogłby w burzliwey zapalczywości gniewu swego, lub boiaźni, obalić to Bożyszcze, ktore szanował.

Odtąd Perykles, tak iako niegdyś Cymon, troskliwie uważał, lubo z innych daleko przyczyn, te zayścia o pierwszeństwo, ktore powstały między iego Oyczyzną y Lacedemonem. Sądził on, że gdyby Spartanowie wsparci siłami Peloponezu, oczywiście zerwali pokoy, urząd Wodza stałby się dla niego nieznośnym ciężarem,

pod

http://rcin.org.pl

pod ktorym upadłby podobno, w przedsięwziętey woynie z narodem, ktory miano za niezwyciężony.

Idąc więc wzorem Cymona, zatrzymywał nienawiść Ateńczykow przeciwko Lacedemończykom, zabawiaiąc ich woyną z Persami, atoli im okazalszey Ateny doznawały pomyślności, tym bardziey iątrzyła się nienawiść Spartanow. A nakoniec wysiliła się iuż cierpliwość ich, widząc nieprzyiacioł swoich tryumfuiących w Azyi; niemogli iuż znieść pogłosek o tyle ich czynnościach, y tyle pochwał, ktore im przyznawała Grecya; dotego, mała też liczba była obywatelow w Sparcie przywiązanych do starodawnych ustaw Likurga, znaiących prawdziwy interes Grecyi y ich Oyczyzny, oraz zachowuiących wstrzemieźliwośc. Ta strona zbyt słaba niemogłaby wstrzymać Rzeczpospolity od zaczęcia woyny, gdyby Perykles sztucznie od samychże początkow zepsucia, ktore wprowadziły do Sparty łupy zabrane w Platei, nieumiał korzystać; rozdawał on corocznie dziesięć talentow daiącym się przekupować, nakazuiąc ażeby tak myśleli y tak mowili iak ludzie uczciwi.

Lecz tenże pokoy, dopomagaiący w początkach zamysłom Perykleса, stał się nakoniec

http://rcin.org.pl

koniec nowym dla niego zatrudnieniem. Kiedy z iedney ſtrony woyna z Perſami przeſtawała być w modzie, lubo zawſze przynoſiła łatwe zwycięſtwa, y zdobycz znaczną; dogadzaiąc razem dwoiakiemu guſtowi Ateńczykow, to ieſt chciwości chwały zwycięſtw, y wſpaniałości widowiſk. Z drugiey ſtrony niebeſpieczna rzecz była, zoſtawiać Rzeczpoſpolitę w wielkim prożnowaniu. Chwalić lub przyganiać iakiemu teatralnemu dziełowi, Obrazowi, Poſągowi, Gmachowi, ſprzeciwić się Areopagowi, ſądzić iaką partykularną ſprawę, niemogło to wyſtarczać, do zabawienia umyſłow nieſtałych, y przyuczonych do nieſpokoyności. Potrzeba było Ateńczykom nieprzyiacioł, woyſka obozuiącego, zwycięſtwa, porażki, nadziei, boiaźni, inaczey wrodzona ich nieſpokoyność, nie łatwo dałaby się powodować.

Pożądanie wydarzyło się Perykleſowi, że ſprzymierzeńcy z Atenami, niebyli tak kontenci z rządow iego, iak Ateńczykowie. Oſady Azyatyckie nieprzyganiały zbytkom ani rozkoſzom, w ktorych zatapiała się Rzeczpoſpolita, lecz przykro im było wypłacać nakłady na uroczyſtości y widowiſka iey, ile że Perykles więcey iak ſześćſet talentow domagał się od nich podatku,

http://rcin.org.pl

datku, gdy Cymon nie brał od nich tylko sześćdziesiąt talentow na woynę z Persami. Chciał Perykles wprowadzać w rospacz lud ten, ktory bez zniszczenia własnego, niemogł buntować się przeciw Atenom. Gdyż oprocz tego, że między sobą niełączył się, przez co niepodobna mu było czynić co iednomyślnie, żadney ieszcze niemaiąc ambicyi, kontentował się szczegulnie odzyskaniem swoich wolności; otrzymał był od Cymona, że dawał składkę w pieniądzach y okrętach na tę woynę, ktorą Grecy dla niego prowadzili z Krolem Perskim. Tak zaś te osady przyzwyczaione do pokoiu, y do wszelkich słodyczy życia swobodnego, zapomniały używania broni, że według rozumney Tucydydesa uwagi, będąc wycieńczone podatkami ktore na siebie przyięły, niemogły zrzucić iarzma Ateńczykow, choćby też nawet ci obchodzili się z niemi raczey iako z poddanemi, a nie iako z sprzymierzonemi.

Perykles wystawuiąc Ateńczykom skargi nieszczęśliwego tego ludu, iako zuchwałość nieznośną y mogącą znieść wszelkie posłuszeństwo, łatwo bardzo obmierził go; wprowadził Ateńczykow w woynę, utwierdzaiącą ufność w nim, gdyż ta miała przynosić nieustanne zwycięstwa,

http://rcin.org.pl

y obiecywała wielkie im panowanie. W rzeczy ſamey Rzeczpoſpolita ich, cieſząc się z ſamego tylko zwycięſtwa batalii, miaſt odebrania, chociażby y z naywiękſzym to było nakładem, niepoznawała ſwego intereſu, y niemogła tego przeniknąć, że zwycięſtwa, ktore odbierała z ſprzymierzeńcow ſwoich, y ten przeciwko niey bunt, wprowadzał ią do tegoż punktu ſłabości, w ktorym się widziała przed woyną Medyiſką.

Nieznacznie wrociłyby się Ateny na mieyſce drugie, ktore przedtym im dawane było w związku ſprzymierzonych Grecyi, gdyby ta woyna podaiąca ich w nienawiść, tyle trwała, ażby ſprzymierzeńcy ich po iednemu odłączaiąc się od związku z niemi, zoſtawili ich bez wſzelkiey obcey pomocy. Lecz Ateńczykowie mieli nieprzerwane ſzczęście, y boiaźń zatrzymywała ieſzcze znaczną część oſad, pod ich iarzmem, gdy potrzeba ſama wymuſzała na Peryklesie, aby więkſzey wagi zabawy dał ſwoiey Rzeczpoſpolity.

Nadſzedł czas, w ktorym on powinien był zdać rachunek z rządow ſwoich, y ſprawa ta wielce była delikatna. Niezbogacił się on wprawdzie z dochodow publicznych, lecz czyli przez niedbalſtwo iego, czyli przez niewierność przyſtawcow, kto-

http://rcin.org.pl

ktorych używał do rządu ſkarbu publicznego, nieznaydowały się wydatki, wielu znacznych ſumm, y dochody Rzeczpoſpolity były u nnieyſzone. Zbyt to była rzecz upokarzaiąca Perykleſa, aby miał pokazać y odkryć Ateńczykom, że ſkarb ich był w złym porządku, y byłoby to przyganą wielką rozrzutności, świętom, igrzyſkom, y widowiſkom, iako też wyznaniem, że tego zażyto iedynie na zgubę Rzeczpoſpolity y iey ſprzymierzeńcow.

Pamiętny ieſt dotąd Alcybiadeſa żart, w tey okoliczności powiedziany. Poſzedł on do Perykleſa chcąc się z nim widzieć, a gdy mu odpowiedziano, że nikogo nieprzyimuie, będąc wielce zatrudniony intereſami, y przyciſniony myślami iak ma oddać ſwoie rachunki: *Jeżeli mi uwierzy*, rzekł Alcybiades, *myślałby raczey, iakby mogł ich nieoddawać.* Zart ten ſtał się radą Perykleſowi, y odtąd o tym tylko myślał, iakimby poważnym intereſem zagranicznym odwieść Ateńczykow od domowych intereſow ſwoich. Jak na nieſzczęście żadne miaſto ſąsiedzkie obruſzyć się nieśmiało, iedne zaſtraſzone przykładami okrucieńſtwa Ateńczykow, drugie zatrzymuiące się dla tego, iż Lacedemon mało zdawał się wdawać w ich intereſa, a dla powolności tey Rzecz-

http://rcin.org.pl

pospolity, taiły swoią niechęć oczekuiąc pomyślnieyszych okoliczności, y tak Perykles przymuszony był chwycić się ostatniego sposobu rozdrażnienia zazdrości, samychże Spartanow, ktorych się obawiał.

Wiedział dobrze że Koryntyanie niezapomnieli krzywd, ktore im Ateńczykowie wyrządzili, pod czas woyny Korcyrańskiey, ktora ledwie tylko co skończyła się; y spodziewał się że obległszy Potydę fortecę im naypotrzebnieyszą, przymusi ich do woyny. A w tymże samym czasie, gdy napastował narod naymocnieyszy w Peloponezie, nie posłał do Lacedemonu pieniędzy; y zakupnie iego, ktorzyby naylepiey na nim zemścili się, mowiąc o zachowaniu pokoiu, milczeli niewczesnie, y usłużyli tym Perykleswi.

Spartanowie, ktorych nienawiści nic iuż niezatrzymywało, zwołali radę powszechną z swoiemi sprzymierzeńcami, dla rozważenia Stanu Peloponezu, y niebespieczeństw grożących całey Grecyi. Koryntyanie z większą nad innych mowili żwawością w te słowa: *Spartanowie, wy iesteście uwolnicielami Grecyi, iesteście obrońcami iey; lecz złożcie te imiona, albo spieszno zapobiegaycie nieszczęściom, ktore ponosiemy, y ktore wy uprzedzić powinniście byli.*

http://rcin.org.pl

byli. Czas iuż ieſt aby waſzey powolności, więcey niezdradzała hardość Ateńczykow, y nieociągaycie ſię z zemſtą waſzą za nas, ażby nieprzyiaciele władzę waſzą zgubili. Poznaycie tych Ateńczykow, ktorzy dla siebie iedynie ſzukaią wolności, y ktorzy ſą naygłownieyſzemi Grecyi nieprzyiacielami. Zawſze zuchwali, zawſze na coś ſię ważący, zawſze coś czyniący, zwycięſtwa, porażki, zarowno pomnażaią ich ufność y wyniośłość. Mniemaią oni że ich Rzeczpoſpolita, zmnieyſza ſię, gdy ſię nierozſzerza; maią ſię oni dzisiay za panow miaſt tych, ktore ſię oddały ich przyiaźni, y ſpodziewaią ſię podbić ie ſobie. Spartanowie, coż zaſtawiacie na przeciw tey niepohamowaney ich wyniośłości? Zbyteczną przewłokę; a coż ztąd wyniknie? oto odſtąpią was ſprzymierzeńcy wasi, a wzmocnią ſię nieprzyiaciele. Zoſtawieni nakoniec przy własnych tylko ſiłach, zechcecie uniknąć, lecz zbyt nierychło, łoſu tego, ktorego iuż wiele doznaie narodow. Miaſta te ktore dzisiay was wzywaią, poddane potym Ateńczykom, uſłużą im do uciſnienia was. Y czyliż Bogowie bezſkutecznie dali ludzinm moc przeyrzenia rzeczy przyſzłych, przez pamięć przeſzłych? Dla zachowania wſtrzemięźliwości przeciwko nieprzyiaciołom, ktorzy ſię z was natrząſaią,

http://rcin.org.pl

niebądzcie niesprawiedliwemi dla waszych sprzymierzeńcow, ktorzy wam chcą służyć. Winiście nam waszę obronę; wiernosć przymierza, przyeięgi świątobliwość, do tego was obwiązuią, y my dzisiay domagamy się ich skutku, dla waszego właśnego pożytku.

Posłowie Ateńscy na ten ziazd wysłani, postępowali sobie według myśli Perykleśa. Przesłaiąc na tym, że w powszechności mowili iako pragną pokoiu, niechcąc ile być mogło pokazać się przywodzcami do woyny, żadney iednak niepodawali propozycyi, zmierzaiącey do ugodzenia się, y nadgrodzenia niesprawiedliwości uczynionych, oraz ubespieczenia umysłow na czas dalszy. Nadęci zawsze pamiątką owych dni pod Maratonem y Salaminą, nie taili tego, że za rzecz słuszną sądzili, aby ta Rzeczpospolita, ktora dwa razy uwolniła Grecyą, miała w niey panowanie. *Od wiekow to iest*, mowili, *że mocnieysi panuią; nieiesteśmy my tego prawa wynalazcami, gdyż to w naturze samey gruntuie się.* Można wierzyć że y to przydali, iż powagę panowania upodla pomiarkowanie, sprawiedliwość, y dobroczynność. Ta dzika mowa y godna ust ktorego satrapy Perskiego, rozmawiaiącego z swoiemi

http://rcin.org.pl

iemi niewolnikami, uraziła ludzi ktorzy chcieli być wolnemi; y Lacedemon ogłosił wyrok, ktorym brał pod swoię obronę, Korynt, Potydę, Eginę, y Megarę.

Perykles, ktoremu wszystko szło według myśli, umiał korzystać z tego postępku Lacedemonu, aby mogł przywieść Ateńczykow do ostatniey decyzyi. Pokazawszy albowiem pod fałszywemi kolorami postępowanie iego, y miast Peloponezu, w te mowił słowa do Narodu prożnego y nayhardzieyszego w Grecyi: *Nie idzie tu o podłe poddanie się woli Lacedemończykow. Gdyby nam nierozkazywali odstąpić Potydy, uwolnić Eginę, odwołać dekret od nas wydany przeciwko Megarze, moglibyśmy podobno, bez pokrzywdzenia nas, iść za powodem dobrowolności naszey; lecz gdy Lacedemon mniema, że ieszcze używa dawnego panowania, y czyni rozkazy, Ateny dla nieupodlenia siebie, powinny go nieslucháć. Jeżeli dla pogrożek woyny odstąpicie swego, mowić będą żeście ustraszeni, y nowych coraz czynić wam nieprzestaną rozkazow, ktore nakoniec trzeba będzie odrzucić, aby się niepodać w iarzmo. Możecie teraz oddalić nieszczęścia wam grożące, daiąc dowod waleczności waszey, ktory zastraszy sprzymierzeńcow waszych, y nazawsze na-*

http://rcin.org.pl

uczy Lacedemończykow , iaką pomyślność obiecywać ſobie maią z ſwoiey hardości , ale podobno iutro , czaſu iuż do tego nie będzie.

Jak tylko Ateny y Lacedemon do oczywiſtych przyſzły nieprzyiaźni , ſpodziewać się nie można było , aby bez ruiny iedney z tych Rzeczpoſpolity, dawny rząd związkowy w Grecyi mogł się przywrocić y utrzymać. Lubo zaś interes Perykleſa y Koryntu dał im broń w ręce , przecież ta woyna w rzeczy ſamey ſkutkiem była ſprzeczki o pierwſzeńſtwo między Spartą y Atenami , ktora ożywić miała zazdrość przytłumioną tylko , ale nieugaſzoną, a im mężnieysi byli Ateńczykowie y Spartanowie , tym bardziey iątrząc się nienawiść ich , ſtawała się nieubłaganą. Pierwſzy krok nieprzyiacielſki , ſtał się zrzodłem wieczney niezgody. W iednowładztwie mogą się zapomnieć krzywdy odebrane , gdyż Krol całemu narodowi udziela ſwoich przymiotow , y ten może być niemſciwym , ani wynioſłym, ani zazdrośnym. Lecz w takiey Rzeczpoſpolity iaka była Grecka, gdzie rządzi wielość , ktoraż władza może ſprzeciwić się powſzechnemu zdaniu, albo go przemienić ? Grecy odtąd nie mogli rządzić się inną polityką, tylko właſną paſſyą.

W tych

http://rcin.org.pl

W tychby to uwagach zaczynac miał Perykles, y prowadzić czynności swoie; należałoby mu przeniknąć, iż się stawał celem, dufzą y końcem tey woyny. Obracać zaś impet iey na Megarę, Eginę, y Potydę, było to krokiem nadaremnym. Spalić żniwa y okręty Koryntu, niebyło punktem decyduiącym do kogo ma należeć panowanie w Grecyi; kiedy iedynie tu o toż panowanie dobiiano się. Ateny powinny były wszystkie swoie cioſy obrocić wproſt swoiey nieprzyiaciołki, ktorey upadek, sprawiłby posłuszeństwo w iey sprzymierzeńcach. Atoli Perykles rządząc się szczegulnie pasyą panowania w swoiey Oyczyznie, lękał się tego, aby sam siebie nie wplątał w zbytne zatrudnienia, albo też żeby sam sobie pęta nie wkładał, przez takowe upokorzenie Sparty, ażeby ta musiała uznać zwierzchność Aten. Y gdyby raz dał poznać tę płonną nadzieię, nie mogłby iuż iey odstąpić bez zawstydzenia swego, lub utraty wiary dla siebie. Więc ułożył tey woyny proiekt niestały, zostawuiąc przez to sobie wolność odmiany swego rozporządzenia, według okoliczności, prowadząc daley lub przestaiąc według swego upodobania, y chwytaiąc się codziennie strony nayprzychylnieyszey własnym iego interesom.

http://rcin.org.pl

Lacedemończykowie także z swoiey strony niechwycili się rozumnieyszych srzodkow w tey woynie, ktorą przedsię wzięli. Gdy im należało przyspieszać zaczęcia krokow woiennych, dla uprzedzenia nieprzyiaciela swego, tracili czas drogi na niepotrzebnych umowach. Posłowie ktorych byli do Aten wysłali, raz domagali się aby było nadgrodzenie iakiegoś świętokradztwa, na ktore uskarżali się Kapłani Delfu, toż znowu domawiali się o odstąpienie oblężenia Potydy, przywrocenie swobod Eginie y Megarze; albo też podawali punkta zawarcia traktatu, ktorymby obowiązali się nic niewszczynać szkodliwego wolności Grecyi. Y zamiast tego, aby z samemi sprzymierzeńcami Aten, ktorzy uporczywie chcieli być wiernemi pierwszemu swemu związkowi, postępowali sobie po nieprzyiacielsku, rozciągnęli zarowno okrucieństwo swoie na tych, ktorzy oczekiwali wezwania siebie, lub pomocy, do zrzucenia iarzma Ateńskiego. Błąd to był wielki, iednakże niebył naywiększym z tych, ktore popełnili Spartanowie. Kiedy albowiem należało im to pokazać, że biią się szczegulnie za wolność Grecyi, oni z wielkim zgorszeniem szukali przyiaźni dworu Perskiego, ustępuiąc mu osad Azyatyckich,

http://rcin.org.pl

ckich, ktorym był Cymon przywrocił wolność; czyliż niebyło to podaniem się w nienawiść, a nawet wyſtawieniem się na wzgardę u Grecyi?

Uważaiąc zaś w ſzczegulności dzieła tey woyny, prawda że Wodzowie tak Lacedemońſcy iako y Ateńſcy, czynili to, czego po nich naywiękſza waleczność wyciągać mogła, lecz z drugiey ſtrony y to prawda, że mało bardzo woien wyſtawia nam hiſtorya, w ktorychby powſzechne obroty tak nierozważnie przygotowane lub wykonane były, iako pod czas tey woyny. Przyganiał w poźnieyſzym czasie Demoſtenes Ateńczykom, że woynę z Filippem prowadzili nakſztalt owych poiedynkow, ktore Barbarzyńcowie w ſzermierſtwie odprawowali; *Ieden z tych podłych ſzermierzow*, mowił on, *ieſtże uważny na mieyſce iakie? cały zatrudnia się razem tym, ktory odbiera. Uderzą go z drugiey ſtrony, on tam rękę obraca. Ale raz przygotować, ale oko w oko patrzyć na ſwego przeciwnika, lub też uprzedzić go, nie śmie y nie umie. Toż ſamo y wy Ateńczykowie, ieżeli wam oznaymią że Filip w Herſonezie, wy zaraz czynicie dekret, aby dać odsiecz Herſonezowi. Ieżeli się dowiecie że Termopile odbiera, podobnyż dekret czynicie dla ratunku Termopil.*

http://rcin.org.pl

mopil. Y ieżeli na ktorąkolwiek inſzą obroci się ſtronę, idziecie za nim, nakſztalt żołnierzy płatnych od niego y pod iego rozkazem zoſtaiących. Ale nauczcie się, że gdy Wodz iaki idzie na czele Woyſka, Polityk także iść powinien na czele intereſow.

Pod czas tey woyny w Peloponezie, Ateny y Lacedemon na iednakowez zaſługiwać poczęły nagany. Odſtępowały uſtawnie od celu, nic przed się nie biorąc kończącego tę woynę.

Iedna z tych Rzeczpoſpolitych ociągała się z ułożeniem iakowegoś zamyſłu, przeto, że druga zaczęła obozować. Uganiały się w Attyce lub w Lakonii; y wſzyſtkie ich obroty były tylko sił rozerwaniem, bez zwarcia kończącey potyczki. Gdy Archidamus ſzedł do Platei, y rzucił się na Akarnanią; Ateńczykowie wpadli do Kalcydy y Bottyi. Jeżeli ktorzy z ſprzymierzeńcow ich rokoſz podnieśli, całe siły na przeciwko nim obracano. Teatrum woyny odprawiało się raz na wyſpie Lesbos, w powiecie Megary, na wyſpie Korcyrze; toż drugi raz w Etolii, w Beocyi, albo Tracyi. Przez te zaś zaczynania coraz nowych przedsięwzięć, każda Rzeczpoſpolita nazbyt dzieliła woyſka ſwoie, zoſtawuiąc się w niemożności korzyſtania z ſwoich po-

http://rcin.org.pl

pomyślności. Y tak w iedney ſtronie mieli wygraną, przegrali w drugiey; doznaiąc tyle ſzczęścia, ile y ſzkody. Ateny y Lacedemon zarowno oſłabione wziąć gory iedne nad drugim niemogły, a z tym wſzyſtkim pomnażała się coraz bardziey nienawiść ich, y iątrzyła się więcey przez kroki niewyſtarczaiące do iey naſycenia; a tak nieſkuteczna ta hardość ich, oczywiście iuż przerwała ſprężyny rządu Grecyi.

Gdyby był żył Perykles, Ateny ile zdawać się mogło, nie wpadłyby w ten ſtan podłości, w ktoły ie wprowadzili naſtępcy iego. Bądź iak przeciwne miał on zamyſły właſney Oyczyznie, przecież wykonywał ie z iakowąś żywością y męſtwem, ktore mogłoby zaślepiać poſpolſtwo. Podobno też ten mąż, ktorego znamienite przymioty, ſprawiedliwie ſobie ſzacowała Grecya, ośmieliłby się powoli, widząc opieſzałość y bezrezolutność Spartanow, możeby też nakoniec, w żadne niechcąc wniyść ugody, ułożył woienne kroki, kończące zupełnie niechęci tych dwoch Rzeczpoſpolitych; ktore iuż tyle ſobie uczyniły złego, że niemogły poprzeſtać nienawiści ſwoich. Rząd tedy iego zadał ranę nieśmiertelną całey Grecyi, a śmierć iego, ktora w początku trzeciego roku tey woyny

http://rcin.org.pl

woyny naſtąpiła, żadney nie zoſtawiła nadziei, aby ſkuteczna iaka pomoc na uleczenie złego znaleść się mogła. Po śmierci Perykleſa, prawie nikt się nieznaydował w Atenach zdatny do naſtąpienia po nim, Rzeczpoſpolita ta zawierała w ſobie gmin ludzi lekkomyślnych, y wynioſłych, ktorzy bez przymiotow, bez poznania rzeczy, mniemali, że ſtaiąc się intrygantami, poniżaiącemi zaſługi, podchlebiaiącemi guſtowi poſpolſtwa, doſtąpią naywyżſzey godności w Rzeczpoſpolity.

Perykles lękaiąc się, aby ſztuki iego niebyły odkryte, usilnie ſtarał się oddalać od urzędow ludzi zaſłużonych, natomiaſt ſobie przybieraiąc do ſprawowania intereſow, ludzi woli iego poddanych, y do tego niezdolnych; lecz nie ta tylko ſzczegulnie była przyczyna przyćmiaiąca umyſły Ateńczykow, albo przynaymniey odſtręczaiąca ich od urzędow w Rzeczpoſpolity. Prawo oſtracyzmu w początkach ſwoich żadnych złych ſkutkow nieczyniło, gdyż zwyczaiem to iuż weſzło było, aby nadewſzyſtko kochać chwałę y wolność; y byleby tylko można było ſtać się człowiekiem wpływaiącym w rządy Aten, y mieć dla siebie powagę, wyſtawiano się bez boiaźni, na wygnanie y niewdzięczność

od

http://rcin.org.pl

od swoich wspołobywatelow. Lecz potym kiedy pod rządem Perykleſa zaſmakowali ſobie Ateńczykowie, w Filozofii y naukach, tak że iedenże ſzacunek dawano ludziom naukami znamienitym, iako y wielkim Rycerzom lub Miniſtrom; ludzie uczeni maiąc ſobie otwartą drogę mniey przykrą do ziednania chwały, tak myśleli iako niegdyś Oyciec Temiſtokleſa, ktory z żalem na to patrzał, że Syn iego pragnął urzędow, w niewdzięczney Rzeczpoſpolity, zachęcaiącey cnotę zapłatą zbyt zdradliwą. Prowadził on go kiedy niekiedy (iak mowi Plutarch) na brzegi morſkie, y każąc mu uważać ſtare okręty, ktore pruchniały, przyrownywał ie do ludzi w Rzeczpoſpolity, ktorych poſpolicie zaniedbuią, iak tylko ſtaią sie nieużytecznemi. Toż ſamo każdy cnotliwy człowiek myśleć musiał, w tym mieſcie, w ktorym chęć honorow upodlona przez intereſantow, nielączyła się wiecey z miłością chwały.

Trudna oprocz tego rzecz była, aby Ateńczykowie zatopieni w roſkoſzach, igrzyſkach, świętach y widowiſkach, odtąd iak łakomſtwo y marnotrawſtwo zaczęło wkładać podatki na ſprzymierzeńcow ich, mogli ieſzcze przyſpoſabiać się do dzieł wielkich. Moc ich na morzu, ktora służyć

miała

http://rcin.org.pl

miała za zasłonę dla Grecyi, służyła iako mowi Xenofon, do wymyślnego przebierania w smakach rozkosznych; to wszystko na ich stołach było, cokolwiek Sycylia, Włochy, Cypr, Egipt, Lidya, y brzegi Hellespontu miały naylepszego y nayosobliwszego. Obyczaie zaś miasta zatopionego w rozkoszach, mogą wydawać przyiemnych ale nie wielkich ludzi.

Kleon, ktorego z ostatnią pogardą wszyscy historycy wspominaią, wziął gorę nad innemi wraz z nim ubiegaiącemi się do obięcia tey władzy, ktorą posiadał był Perykles. Pomyślność iego sprawiła nadzieię we wszystkich intrygantach; przeto oni tak dla wyniesienia siebie samych, iako też dla zaszkodzenia swemu przeciwnikowi, używali samey tylko zdrady, podchlebstwa, kłamstwa, potwarzy, y tych wszystkich podłych sposobow, ktore do honorow mogą wyprowadzić człowieka w zepsutey Rzeczpospolity, ale przy nich utrzymać go niepotrafią, byleby ieszcze ona niedoszła do ostatniego punktu zepsucia swego, Pospolstwo poburzone rożnemi kłotniami, partyami poczynionemi na oszukanie go, zaczęło powstawać z tey gnuśności, z iaką oddawało się dotąd obywatelom, ktorzy sobie ziednali byli wiarę u niego.

http://rcin.org.pl

niego. A tak nikomu niewierząc, y maiąc się zawsze na ostrożności, stało się nieużytym, y niemogącym ani rządzić, ani chcącym słuchać.

Kleon chciał iuż zgubić Rzeczpospolitę w ten czas, gdy mu przednieysi Obywatele, ktorych on dla ziednania sobie łaski u Pospolstwa, oczywistym był nieprzyiacielem, wystawili współkonkurrenta; lepszego iednak niemogli mu wystawić przeciwnika iak Nicyasza, w ktorym zbyteczna lękliwość sprawowała boiaźń w przytomności pospolstwa. Ztąd zaś sądzić można, że zdatny niebył do utrzymania tey osoby, ktora mu była wyznaczona. Miał on wprawdzie cnoty, przymioty, y wymowę, ale niewiem przez iakowąś małomyślną nieufność w sobie samym, nieśmiał się pokazywać takim iakim był. Kleon zaś brzmiącą zuchwałością swoią, tłumił skromność Nicyasza; iednemu przebaczano iego zdzierstwa, w drugim niezważano iego nieczułości. Nicyasz dobrym był żołnierzem, lecz Wodzem nieudolnym; każde przedsięwzięcie zdawało mu się niepodobne, a gdy nakoniec zaczynał co czynić, moment pomyślny iuż miiał. Umiał tylko wątpić y rozważać, y zaledwie uczynił krok iaki do decydowania się, aż natych-

http://rcin.org.pl

miaſt rzecz inſza zdawała mu się być lepſzą, ktorey znowu dla drugiey odſtępował. Kleon przeciwnie wątpić nieumiał; zamyſły każde bądź rozumne, bądź lekkomyślne, ſrzodki każde roſtropne lub nierozważne, rowno ważyły u niego. Nakoniec Ateny zoſtaiąc albo w oboiętności albo też będąc podzielone, między cnotami y przymiotami boiaźliwemi Nicyaſza, oraz wyſtępkami y płochościami bezwſtydnemi Kleona, żadney rezolucyi wziąć przed się nieważyły się.

Wprędce Alcybiades zaczął wſtępować na urzędy; niebył to człowiek wyniosły, ale był pełny prożności, chcący być wſzędzie znanym, y zabawiaiącym całe Ateny. Dzielność iego y wymowa, przyozdobione były wdziękami. Zatopiony w roſkoſzach ſtołow y miłości, ſzukaiący zawſze przyiemności y wytworności w obyczaiach, ktora oznaczała zepſucie; wdawał się w intereſa Rzeczpoſpolity dla wytchnienia ſobie po ſwoich roſkoſzach. Miał on zaiſte umyſł człowieka wielkiego, lecz że duſza iego była nieſpoſobną do wſzelkiey ſtałey chęci, niemogł wznieść się do wſpaniałych myśli chyba tylko przypadkiem. Jednak nie łatwo temu uwierzę, aby człowiek wietki w ſobie ſamym, y będący w

Spar-

http://rcin.org.pl

Sparcie tak ſurowym y oſtrym iak Spartan, w Jonii tak dowcipnym w roſkoſzach iak Jończyk, a w Tracyi daiący przykład grubiaństwa, w Perſyi zaś wzniecaiący zazdrość w ſatrapach Krola Perſkiego, wyborem zbytkow ſwoich, mogł był ſtać się wielkim człowiekiem. Y lubo uczył się on w ſzkole Sokrateſa, przecięż w tym tylko naywięcey był przekonany, że w świecie niemaſz innego dobra oprocz roſkoſzy, ani innego złego oprocz przykrości. Wiadomy ieſt żart Tymona Miſantropa, ktory ſciſkaiąc go za rękę rzekł: *Odważnie poſtępuy miły przyiacielu; cieſzę się mocno z tego, że iednaſz ſobie kredyt, ſtań się człowiekiem według mody, a ſprawiſz mi się z ſzaleńſtw naſzych Ateńczykow.* Wſzyſtko idzie w ſtratę, gdy człowiek przymiotow takich iak był Alcybiades, ſtanie na czele intereſow. Wdzięki wſtęp czynią wyſtępkom, zepſucie obyczaiow ciągnie za ſobą praw upadek, ſame tylko miłe talenta maią ſwoię cześć y obronę, a rząd bez żadnego fundamentu uwodzi się ſamemi żartami.

Odtąd iak takowych rządcow miały Ateny, chwytano się zamyſłow niesfornych y źle ułożonych. Wielu Sprzymierzeńcow odſtąpiło ich, a inſzych buntu

http://rcin.org.pl

obawiano się, dzień nieszczęśliwy pod Amfipolem, powinien był zupełnie w nich przytłumić płonną owe nadzieię panowania w Grecyi. Lacedemończykowie z swoiey strony, nieodstępuiąc chęci wyniosłych, zmordowani iuż byli woyną, ktora niszczyła ich interesa. Niewolnicy codziennie ich odstępowali, y niemieli iuż dawney władzy nad swoiemi Sprzymierzeńcami. Kleon y Brasydas sprzysiężeni nieprzyiaciele pokoiu, iuż byli umarli, Nicyasz zaś ktorego niebespieczeństwa y rozruchy woyny przerażały, pragnął używać w pokoiu tey wziętości, ktorą był ziednał sobie; a Plistyanax Krol Sparty miał tysiączne w szczegulności przyczyny, starać się o uspokoienie Grecyi.

Spartanowie y Ateńczykowie zawarli między sobą przerwę woyny; lecz y sam traktat pokoiu, iako nayuroczyściey zaprzysiężony, słabą byłby zastawą spokoyności publiczney. Te dwa narody pełne ambicyi y niedowierzania sobie, dalekie były od tego, aby tak iak się opisały były, miały łączyć siły swoie do przyspieszenia wykonania ugody, na ktorą ich sprzymierzeńcy podpisać się niechcieli, sami owszem szukali pozorow, zerwania swego opisu. Miały sobie za sztukę szkodzić ieden drugiemu

http://rcin.org.pl

giemu ſekretnie, y mimo ugody ſwoiey, w gotowości zawſze były wzięcia się do broni, zażywaiąc zdradliwego pokoiu; w tym czasie, właśnie iak zawrot iaki uderzył nagle na Ateny, nadſpodziane uczyniły przygotowania do woyny, y zebrawſzy znaczne woyſko, myślały o nabyciu Sycylii.

Od dawnego iuż czaſu tym nabyciem karmili wynioſłe żądania ſwoie Ateńczykowie, y Perykles użyć musiał wſzyſtkich sił władzy ſwoiey, aby ich był odwiodł od tego zamyſłu, Nicyaſz także odwodząc ich od tego, mowił: *Coż wam do Sycylii? Od dawnego iuż to czaſu Rzeczpoſpolita czuie ciężar wielości ſprzymierzeńcow. Prawda, że Leontynowie y Egeyczykowie nie maią domowey ſpokoyności, y Poſłowie ich ſprawiedliwe nam zanoſzą ſkargi na tyrannią Syrakuz; lecz ta tyrannia iakimże nieſzczęściem grozi Atenom? Y ieſtże to czas myśleć o nabyciu Kraiow odległych, gdy wſzyſtko nas oſtrzega, abyśmy wtaſną naſzę całość ubeſpieczali? Możemyż my ufać, że pokoiu używamy, gdy cała Grecya zoſtaie w ogniu? Codziennie bliżſi ieſteśmy wplątania ſię w tę woynę, ktora trwa między naſzemi y Lacedemonu Sprzymierzeńcami, y czyli przeto że nieumiemy*

http://rcin.org.pl

dokazać tego, aby nas ſłuchano, czyli też że niechcemy aby nas ſłuchano, widziemy iak się nami brzydzą Spartanowie; iakąż to więc myślą czynieny, że chcemy przenieść siły naſze za Attykę, kiedy należałoby nam ie zbliżyć, gdyby były oddalone? Chcemyż ſłabością naſzą wprowadzić nieprzyiaciół naſzych do przerwania ugody, ktora ich korci? Chcemyż zoſtać sie bez sił, do dania odporu woyſku Peloponezu, gdy wniydzie do Attyki?

Ateńczykowie niemogli iuż ſmakować ſobie w tych rozumnych uwagach; Alcybiades płonnemi nadzieiami omamił ich. Upatrywać zaś w tey lekkomyślney wyprawie, niebeſpieczeńſtwa y przeſzkody, było to nie być dobrym obywatelem. Rzeczpoſpolita ich, zarowno przykrząc ſobie w ugodzie zawartey z Lacedemonem, tak iak była przedtym woyną utrudzona, nadzieię miała, że zdobycz z Syrakuz nadgrodzi iey te ſtraty, ktore od Spartanow poniosła. Niewątpiła o tym, że nabycie Sycylii, nie ieſt dziełem iednego obozowania; ale uważaiąc Syrakuzy iako wielką fortece, z ktorey rozciągnąć można było panowanie nad Włochami y Afryką, gotowała się znowu uderzyć na Peloponez, z siłam Prowincyi podbitych.

Ile

http://rcin.org.pl

Ile zamyſł tey wyprawy był w ſobie ſamym nierozſądny, tyle też y ſpoſoby ktorych do wypełnienia go przybierano, były dziwaczne. Ateńczykowie przed wyſłaniem okrętow z woyſkiem, uczynili dekret, ktorym nakazywali, aby zburzywſzy Syrakuzę y Selinunt, przedano mieſzkańcow ich, y podatek na wſzyſtkie inſze miaſta Sycylii był włożony; co było pobudką Syrakuzanom y Selinuntynom, że się bronili do oſtatniego tchu, y oraz wprowadzeniem ich do rozpaczy, przez ktorą mogliby się ſtać niezwyciężonemi, ieżeli ieſzcze zoſtawały im iakie do tego ſpoſoby. Było to oſtatnim rozdrażnieniem Sycyliyczykow, y oddaleniem ich od tego, aby pomoc dali przeciwko Selinuntowi y Syrakuzom, a wprowadzeniem ich do wſpolney obrony, y do iednegoż intereſu z temi dwoma miaſtami.

Ponieważ Ateny niemiały Temiſtokleſa, ktory mocą rozumu ſwego y przymiotow, mogłby był na dobre wykierować tak niepomyślnie zaczęte przedsidwzięcia, niemogła ta woyna żadney czynić nadziei dotąd, pokiby zaſtawała pod rządem Alcybiadeſa, ktorego męſtwo y umyſł na to tylko był właſciwie, aby wzniecać owe przypadki dziwne, owe odmiany niezwykłe,

http://rcin.org.pl

y owe niespodziane obroty fortuny, ktore częstokroć mieszaią rozum, y przewracaią porządek rzeczy. Alić co tylko ten Wodz przypłynął do Sycylii, nieprzyiaciele poprzysiężeni na zgubę iego, wdaiąc w swoy interes Kapłanow y religią, dokazali tego, że był przywołany. pozywaiąc go o iakieś zbrodnie przed sąd pospolstwa. Nicyasz, ktory tę woynę uważał iako iakiś rodzay szaleństwa w swoich społobywatelach, podzielił rząd swoy z Lizymachem, żołnierzem odważnym, y rozumieiącym, że porywcza śmiałość dokazać wszystkiego mogła, y gdzieby tylko on się znaydował, tam oraz wszelka być miała pomyślność.

Lecz gdy Wodz ten zabity został, Nicyasz zmieszał się mocno, że sam był na czele woyska, y lubo przeciwny był zawsze kolledze tak zwawemu iak był Lizymachus, iednak z nim zgadzał się; ale odstąpił wszystkiego, gdy rząd cały spadł na niego. Doprasżał się więc o pomoc y o kollegow, a na to oczekuiąc, żadnego kroku woiennego nieczynił, myśląc bardziey o powrocie swoim. Demostenes y Eurymedon byli mu posłani, ci Wodzowie -byt przeciwnego sobie charakteru, nie tylko że niemogli łączyć się y iednomyślnemi być, ale naylepsze zamysły czynili niewczesnemi. Sy-

http://rcin.org.pl

Syrakuzanie pod rządem Gilippa, maiąc pomoc od Koryntyan y Spartanow, uwolnili z oblężenia miasto swoie. Ateńczykowie po kilka razy zniesieni na lądzie y na morzu, y zamknięci nieiakowym sposobem w Sycylii, gdzie y żywności niemogąc odebrać, y do ucieczki zamkniętą maiąc drogę, oddać się musieli na dyskrecyą swoich nieprzyiacioł. Zołnierzy przedawano iako niewolnikow, albo też do wyrabiania kamieni odsyłano; Wodzowie zaś Nicyasz y Demostenes, nieuszliby śmierci publiczney im przygotowaney, gdyby iey, zabiiaiąc siebie samych, nieuprzedzili.

Już też zakończył się był czas ugody między Ateńczykami y Lacedemończykami, a pierwsza z tych Rzeczpospolita przyspieszaiąc, że tak rzekę, zguby własney, przez iakieś zaślepienie, szła za nienawiścią swoią y lekkomyślnością, gdy iey naywięcey należało ochraniać dawnych swoich nieprzyiacioł. Sparta słabą dotąd dawała pomoc Syrakuzanom, ktorych Posłowie domagali się mocnego woyny rozdwoienia, iednak ona zatrzymywała ieszcze ich nienawiść, y niesłuchała podusczenia Alcybiadesa, ktory dla zemszczenia się nad swoią Oyczyzną przeciwko niey wzbudzał iey nieprzyiacioł. Ateńczykowie zaś za-

http://rcin.org.pl

miaſt korzyſtania z tey powolności Spartanow, aby zamienili czaſową ugodę w trwały pokoy, ile gdy im wſzyſtkie ſzły niepomyślnie intereſa w Sycylii, pierwsi zaczęli poſtępki nieprzyiacielſkie, wprowadzaiąc woyſko do Lakonii.

Po tylu ſtratach y nakładach niezliczonych, ktore poniosła w Sycylii, Ateńſka Rzeczpoſpolita niepodobna było, aby mogła mieć siły do obronienia się Lacedemończykom. Skarby iey były wyczerpane, zbywało iey na ludziach zdolnych do noſzenia broni. Niemaiąc okrętow, ani maytkow, ledwie mogła iakie pożywienie ſprowadzać morzem, gdy oprocz tego Attyka odtąd żadney niemiała pol uprawy, iak Lacedemończykowie, z porady Alcybiadeſa, ktory się był do nich ſchronił, wzmocnili Deukalią, zkąd wolnie cały Kray puſtoſzyli. Ateńczykowie wzgardzeni byli od ſwoich ſprzymierzeńcow, opuſzczeni byli y od tych, ktorzy ieſzcze ſtatecznie do tego czaſu przy nich trwali. Sparta zaś, ktorey Syrakuzanie dla zemſzczenia się nad Ateńczykami, dali liczne okręty, panowała w tym czasie nad całym morzem; ktorey ieſzcze Poſłowie Tyzaferneſa ſatrapy Azyi mnieyſzey ofiarowali ſwoie pomoc, pobudzaiąc aby Ateny do ſzczętu zburzone były.

W po-

http://rcin.org.pl

W poſrzod tyle nieſzczęść, nayokrutnieyſze porożnienie między ſamemi Ateńczykami wznieciło się. Poſpolſtwo przyczyny wſzyſtkich niepomyślności, ktore tylko ponosiła Rzeczpoſpolita, na bogaczow ſkładało, bogaci zaś uſkarżali się, na zuchwałość poſpolſtwa, z tym się oświadczaiąc, że żadna być nie może nadzieia ratunku, ieżeli mu niebędzie odięta ta władza, ktorey na złe zażywać nieprzeſtaie. Pizander obrał się ich Dowodzcą, y znioſł rząd poſpolſtwa, oddaiąc zupełną władzę Radzie iedney, ktorey on ſam był głową; a dla utwierdzenia niewoli poſpolſtwa, używał, nadaremnie iednak, tego co mieć tyrannia może nayokropnieyſzego. Roziątrzone poſpolſtwa umyſły, ale nie podbite, z nową gwałtownością burzyły się, y gdyby Spartanowie pod ten czas uderzyli na Pireę, gdy ſzaleńſtwo buntow, z naywiękſzym zaiuſzeniem dokazywało, upadłyby Ateny, mowi Tucydydes pierwey, nimby im przyſzło zebrać woyſko, y wziąć iakie przedsięwzięcie; lecz mowi daley tenże hiſtoryk, że nie pierwſzy raz ta naturalna powolność Lacedemończykow utracała im pożytkowania ſpoſobność.

Przemoc ich nad Ateńczykami wprędce zniknęła. Syrakuzanie odwołali woyſka

ſwoie

http://rcin.org.pl

ſwoie dla właſney obrony przeciwko Kartagińczykom; Alcybiades także, ktory po upokorzeniu ſwoiey Oyczyzny był wzgardzony, lękaiąc się, aby potym niebył pognębiony iey obalinami, gdyby iuż upaść miała, oświecił Tyzaferneſa względem intereſow Perſkich. Dał mu to poznać, że zamiaſt tego, aby miał przyſpieſzać zakończenia woyny w Grecyi, y liczne dawać posiłki Spartanom, przeciwko Ateńczykom, miałby raczey ożywiać przeciwność między temi dwoma Rzeczpoſpolitemi, trzymaiąc ich iak na ſzali, ważąc iedney nad drugą wzięte pożytki, y wyniſzczać ich iednę przez drugą, aby tym ſpoſobem przymuſzone były, ubiegaiąc się, ſzukać wſparcia od Krola Perſkiego, ktory przez to ſtałby się Poſrzednikiem, albo raczey naywyżſzym Sędzią w Grecyi.

Gdy takowe były okoliczności intereſow tych dwoch Rzeczpoſpolitych, Alcybiades powrocił do Aten, a poſpolſtwo niewiedząc iuż w kimby ufność ſwoię zakładać miało, ubiegało się na przyiecie iego, czyniąc go Bożyſzczem ſwoim, przeto że go pierwey przeſladowało. Natychmiaſt odwaga zatrąpiła mieyſce przeſzłey w nim boiaźni. Wodz ten przywrocony, nadzieiami ſwoiemi napoił znowu wzy-

ſkich

ſtkich umyſły ; widzieć można było , iako każdy z wielką usilnością uzbraiał się. Wſzyſcy ſzukać się zdawali nieprzyiaciela, wyglądaiąc niecierpliwie śmierci lub zwycięſtwa ; iakoż tak znaczne nad Spartanami obebrali zwycięſtwo Ateńczykowie , że ci nieprzyiaciele ich , ſami dopraſzali się o pokoy.

Czas iuż ieſt o Ateńczykowie , mowili Poſłowie Spartańſcy , *abyśmy zakończyli zbyt przedłużone kłotnie naſze , zarowno nam woyna ſzkodzi , y umnieyſza powagę naſzę w Grecyi , a kiedy przez nię tracicie y wy ſprzymierzeńcow waſzych , nieſpodziewayciesz się , że wam odda to panowanie , ktore ſobie przywłaſzczyć chcecie. Bogowie zaiſte na to czuwaią , aby iedno z naſzych miaſt , niebyło poddane drugiemu. Niechay pomyślność ta waſza teraźnieyſza , nieoddala od pokoiu ſerc waſzych ; niebyłaby to rzecz rozſądna , zaſadzać się na ſzczęściu ; tak my , iako y wy , nazbyt doznaliśmy nieſtałości iego. Zważciesz Stan naſz , ale oraz w tymże ſamym czasie rozſądźcie y waſz Stan właſny ; my uprawiamy żyzną ziemię Peloponezu , wy zaś oſiadacie nieurodzayny kray Attyki. Woyna wam utraciła wielu ſprzymierzeńcow , ktorzy raczey woleli ſzukać naſzey przy-*

http://rcin.org.pl

przyiaźni; Krol naybogatszy y naymocnieyszy daie nam posiłki na tę woynę, a wam niektore tylko miasta zubożone potrzebami waszemi szczupły wypłacaią podatek. Taki iest nasz Stan właściwy, a przecież my dopraszamy się o pokoy, niechcąc używać na złe przewyższaiących sił naszych. Bądźmy Panami wzaiemnie tych miast, ktoreśmy mieli przed woyną: poodawaymy naszych iencow w liczbie rowney. odwołaymy wzaiemnie pułki osadne nasze, ktoreśmy zostawili w iakichkolwiek zamkach, do nas nienależących.

Ateny odrzuciły te żądania Spartanow, nie przeto że (nie tykaiąc zrzodła między nieini kłotni) podania te nie mogłyby utrzymać gruntownego pokoiu między tym dwoiakim narodem; lecz przez zaufanie, y hardość wiele sobie przyznawaiącą. Ta Rzeczpospolita mniemała, że żadnego doznać niemogła nieszczęścia, pod rządem Alcybiadesa, ten zaś Wodz dosyć wprawdzie był szczęśliwym w swoich przedsięwzięciach, ale nieznał sam szczęścia swego niestałości. Alcybiades, ktory nieuważnemi postępkami dodawał codziennie sposobow zgubienia siebie nieprzyiaciołom swoim, powtornie był wygnany; w ten sam prawie czas, gdy Cyrus młody Rządca

Azyi

http://rcin.org.pl

Azyi niższey, zamyślaiąc o podniesieniu rokoszu przeciwko Artaxerxesowi Mnemonowi, Bratu swemu, liczne dał okręty Lacedemończykom, chcąc nakłonić na swoię stronę obywatelow Peloponezu, y gdy Lizander poczynał sprawować interesa Lacedemonu.

Ten Wodz nakoniec odkrył był błąd ten Oyczyznie swoiey, ktory ona dotąd zachowywała w postępkach swoich, sądził tedy on że w tey woynie, ktora od tak dawnego czasu ciągnęła się, y z taką zapalczywością y uporem obydwoch stron utrzymywana była, nie zostawało iuż nic więcey, tylko ostatnich chwycić się sposobow; przeyrzał y to rostropnie, że po tylu uczynionych sobie krzywdach, Lacedemon y Ateny nigdy niemogły były przyiść do szczerey zgody; a ztąd koniecznie potrzeba było, aby iedno drugiemu stało się ofiarą. Ogłosił to więc dekretem swoim, że w tey woynie nie idzie o interes iakich sprzymierzeńcow, ale o panowanie nad Grecyą, y że Ateńczykowie nie zrzeką się go, ieżeli tylko upokorzeni zostaną, ale niezawodnie odebrać im należy wszelką panowania nadzieię, niszcząc ich z gruntu; tudzież że gdyby pokoy pod innemi iakiemikolwiek zakładami zawarty był, to iedynie

http://rcin.org.pl

dynie czyniłoby czasową ugodę, ktorą podobno przerwaliby na ten czas, gdy Lacedemon niemogłby im dać odporu. Więcże Lizander w każdym kroku swoim y w każdey pomyślności swoiey zmierzał do opanowania Aten. Jeżeli znosił ostatki sił ich morskich, to było tą myślą, aby ich opasał od morza, gdy tym czasem Agis y Pauzaniasz oblegliby ich lądem.

Zbliżył się też iuż Atenom moment fatalny. Przyszły iuż do swego kresu, y nawet niemiały tey odwagi, aby się mężnie zagrzebały w obalinach swoich, co podobno mogłoby im być iedynym ieszcze sposobem ostatnim ratowania się. Zebrały więc o pokoy, zezwoliły na zburzenie murow y twierdzy Pirei, uwolniły miasta te, ktore wypłacały im haracz, przywołały wygnańcow swoich, rozpuściły flottę, szczegulnie sobie zostawuiąc dwanaście galer, obowiązały się nie woiować więcey, tylko pod rządem Lacedemonu. Nakoniec Lizander ostatnią przyłożył pieczęć do poniżenia tey Rzeczpospolity, oddaiąc naywyższą władzę trzydziestu obywatelom, ktorzy iey nie mogliby inaczey mieć, tylko zachowuiąc niewolnicze posłuszeństwo rozkazom iego.

Tak stały się Ateny teatrum zaiadłości trzydziestu tyrannow, ci gnębili tych wszystkich,

http://rcin.org.pl

ſtkich, ktorych się lękali odwagi, albo ktorych włości na ſkarb odebrać chcieli. To miaſto pełne znakow chwały, wyſtawionych męſtwu y miłości wolności, odtąd ſtało się zbiorem podłego gminu, ze wſzyſtkich ſtron widzieć było nędznych, potrzebami przyciſnionych, ktorzy za rządow Perykleſa przyuczyli się próżnować, ſmakuiąc w roſkoſzach, y ktorzy więcey żałowali rozrywek ſwoich y widowiſk, a niżeli utraconey wolności.

Trazybulus, ktorego nazywa Pauzaniaſz iednym z nayrozumnieyſzych, y naymężnieyſzych Ateńczykow, ſprzyſiągł się był na ratunek właſney Oyczyzny. A będąc Dowodzca ſześciudziesiąt wygnanych tak iako y on ſam był, znioſł tyrannią, y przywrocił wolność Atenom. Lecz mogłże on przywrocić ludziom przywykłym żyć w hańbie y wzgardzie, obyczaie y męſtwo przyzwoite norodowi wolnemu? Demokracya ſtała się rządem wielu rozpuſtnych, y nie idących za chwałą przodkow ſwoich. Prawdziwe zaſługi w tey Rzeczpoſpolity poniżane były, Rycerſka dzielność y cnota obywatelſka, nie miały żadney wzięrości; ſami tylko Wierſzopiſze, Muzycy, Komedianci, przyozdobiciele Teatrow, ſtali się Panami Rzeczpoſpolity.

http://rcin.org.pl

Będzież mi wolno teraz ten nieszczęśliwy czas uprzedzić ? Eubolus wyda wkrotce ow niesławy pełny wyrok, ktorym grunta wyznaczone na woynę, będą oddane na utrzymanie widowisk, przepisuiąc karę utraty życia, ieżeliby kto śmiał radzić odwołanie go. Tenci to nieczuły letarg, stał się powszechnym duchem Rzeczpospolity, iako go Demostenes Ateńczykom na oczy wyrzuca. *Wasze Panatea* (*), *y wasze Bachanalia* (**). mowi ten Krasomowca, *zawsze obchodzicie z wielką wspaniałością, szanuiecie nawet dzień im wyznaczony. Wszystko w tym przeglądacie y trudność żadna nie zatrzymuie was. Idzie o widowiska wasze ? Rozdanie osob, iest u was interesem, ktory naypilniey roztrząsacie, wiedzieć stara się każdy z was, iak się nazywa obywatel wybrany z każdego pokolenia, do rządzenia Muzykami y Szermierzami. Idzie o wasze bespieczeństwo, lub o uprzedzenie nieprzyiaciela oczywiście nastaiącego na wolność waszę ? Przestaiecie być czułemi, rozważania was morduią, y nic nieprzeglądacie ; a ieżeli nakoniec ułożycie iaki dekret, ten poczęści tylko, y zbyt pozno bywa wykonywany.* W Tym czasie gdy Spartanowie niezmier-

(*) Panatea, kilkodniowe Swięta na honor Pallady Boginí z wielką okazałością w Atenach obchodzone.
(**) Bachanalia, nazywały się igrzyska na honor Bachusa odprawiane.

http://rcin.org.pl

niezmiernie cieszyli się y wierzyli, że iuż bez przeszkody na potym krolować będą w Grecyi, powinien był iaki Senator godny mieysca tego, ktore posiadał w Oyczyznie swoiey, mowic im: *Nieufaymy naszym tryumfom. To niepomiarkowane w sobie zaufanie, skutkiem bywa wielkiey pomyślności; y z teyci to podobno samey ślepey nadzei po woynie Medyiskiey, chcieli Ateńczykowie wydrzeć nam panowanie nad Grecyą. Widzieny dzisiay co za pożytek odniosła ich hardość; boymyż się y my, ażeby y nasza wyniosłość nieprzywiodła nas do gorszego końca. Odnieśliśmy zwycięstwo; ale podobno zbliżamy się także do momentu ruiny naszey. Jak dalekie umysły nasze będą od radości, gdy uważemy, że namiętności nasze chcą nas uczynić rozumnieyszemi nad prawa Likurga! gdyby wyniosłość mogła dopomoc do uszczęśliwienia Rzeczpospolity, przykazałby był on nam, abyśmy tylko o utrzymaniu naszey władzy myśleli.*

W rządach takich iakie mamy w Grecyi, gdzie wszystkie miasta pilnie przestrzegaią wolności swoich, sam tylko szacunek y ufność poddać ie wam może, tak iako niegdyś poddały ie były Oycom waszym. Coż za nadzieię miec możecie w zdradzie? Bądź iakimkolwiek kształtem przygotowana

http://rcin.org.pl

będzie, zostanie wkrotce odkrytą. Udacie się do mocy y sił? y te koniecznie ustać będą musiały; sam tryumf wasz teraznieyszy to wam pokazuie, do iakiegoż wyniszczenia was samych nieprzyszliście, abyście mogli byli upokorzyć Ateny? Na iakież utrudzenia, na iakież niepomyślności przyszłoby wam wystawiać się, gdyby nabycie każdego miasta tak drogo was kosztować miało iako nabycie Aten? Przecoż więc podchlebiacie sami sobie, że to podbicie Aten gotuie wam panowanie nad całą Grecyą? Widzieliśmy iak Grekowie burzyli się z przyczyny naszych kłotni z Atenami, y naszych przeciwko nimże zamysłow; czynili oni związki między sobą, y opatrywali swoie własne bespieczeństwo; a ieżeli teraz są ustraszeni, bądźcież pewni, że po tey pierzchliwości, ukaże się w nich ten sprawiedliwy na was gniew, ktory iuż w sercu gotuią.

Pragnę, aby Bogowie stawiąc się tak niesprawiedliwemi iak my iesteśmy, dopomogli chciwym naszym zamysłom; panowalibyśmy w Grecyi przez postrach; lecz bądźcie pewni, że od tegoż samego momentu inaczey nie utrzymacie panowania waszego, tylko zbyt upokarzaiąc umysły Grekow, aby niemogli się zdobyć na odwagę, zdolną do wybicia się z pod iarzma waszego;

http://rcin.org.pl

go; a w iakieyże ſłabości zoſtawilibyście na ten czas Grecyą, ktora tym iedynie mocna ieſt, że ieſt wolna? Gdyby Krol Perſki uſiłował powtornie podbić ią ſobie; gdyby inny iaki nieprzyiaciel pokazał ſię na granicach naſzych, coż za ſiły zaſtawilibyście przeciwko nim? Będziecież mogli znaleść z waſzemi niewolnikami Salaminę, Platee y Mikalę? Nieprzepowiadam ia tu wam nieſzczęść wymyślonych; to czegoście doznali pod czas woyny Peloponezu, doſyć was powinno oświecić w waſzych intereſach teraznieyſzych. Dopuki wiernie zachowywaliście prawa Likurga, y puki uſiłowaliście w iedności całą trzymać Grecyą, nic pomieſzać nie mogło waſzey ſzczęśliwości; y choć przy małey liczbie obywatelow, y kraiu ſzczupłym ktory trzymacie, ſiły waſze były nieprzekonane. Odtąd zaś iak tylko zaczęliście ſłuchać waſzey zazdrości, waſzey wynioſłości, y waſzey nienawiści, do tego byliście przywiedzeni, żeście musieli żebrać obrony Perſow, ktorych wy niegdyś zwyciężyliście; przymuſzeni byliście, mowię, ſzukać pokoiu, biiąc ſię o panowanie w Grecyi; ani mogliście dokazać tego, aby ſprzymierzeńcy wasi zachowali byli ugodę ułożoną od was z Ateńczykami.

http://rcin.org.pl

Otworzmyż więc oczy na Stan nasz, ſpieſzmy o! Spartanowie przed Ołtarzami Bogow poprzysięgać, że będziemy zachowywać prawa Likurga, y że oddalaiąc od nas ſzkodliwą nam wyniosłość, ktora wprowadziłaby do nas wſzyſtkie wyſtępki innych narodow, będziemy ſzanować wolność Grecyi, y przywrociemy zepſuty iuż dawny ſpoſob rządow iey.

Spieſzno zgromadźmy Grekow, a zamiaſt tego, ażebyśmy się przed niemi ſtawić mieli z ową radością natrząſaiącą się iak zwycięzcy, ſtawmy się w odzieży żałobney, y ze wſtydem wyznaymy to, że potrzeba nas przymuſiła, abyśmy przyprowadzili Ateny do tak opłakanego ſtanu. A opowiadaiąc naſze nieſnaſki z tym ludem, ktorego wyniosłości drażnić nam nienależało zazdrością naſzą, oświadczmy to, iż po owych nieſzczęſnych kłotniach, ktore między nami wybuchnęły, koniecznie potrzeba było poświęcić nieprzebłagane Ateny, ſpokoyności powſzechney. Potępiaiąc zaś wſpaniale nieſprawiedliwości naſze względem całey Grecyi, nad ktorą żadney niemamy władzy, odzyſkaymy żalem naſzym tęż przychylność ku nam, ktorąśmy przez nieuważną wyniosłość utracili. Pokażmy, że niechcemy powrocić się nazad do tychże ſamych błędow;

niech

http://rcin.org.pl

niech wszyscy Grekowie wolni będą ; y aby o tym wątpić niemogli , niech widzą nas samych pracuiących około obalin Ateńskich.

Lacedemon, lubo zbyt omamiony szczęściem swoim, mogłby ieszcze usłuchać takowey rady , gdyby to był radził Wodz sam, ktory mu dał tryumf ; lecz żaden z Spartanow nigdy tyle nieodstąpił od obyczaiow swoiey Oyczyzny iak Lizander. Przysięgi, przymierza , honor , cnota , zdrada , y wszystko co tylko mieć mogą ludzie za nayświętszego y za naygorszego , były to czcze u niego nazwiska. Dostoyność obywatelstwa , zbyt mu się niską być zdawała, wzdychał przeto do Korony , nie aby ią iako tyran chciał sobie mocą przywłaszczyć, ale iako człowiek dowcipny , y sztucznie wdaiący się we wszystkie interesa dostał iey pod pozorem oczyszczenia rządu z błędow. Zamysł iego był ,iak świadczą historycy , oddalić dziedzictwo od tronu , iako prawo grube y dzikie , ktore częstokroć składa berło w ręku dziecięcia , lub starca, albo człowieka , ktoryby ledwie dobrym obywatelem mogł być ; uszczęśliwienie zaś w społeczności tego wyciąga , aby krolewska godność , była zapłatą zasług.

Przyspasabiaiąc umysły do odmiany tak dla niego potrzebney , należało mu wpro-

http://rcin.org.pl

wadzić, zaſmakowanie w nowościach; oſłabić moc praw Likurga ; zepſuć obyczaie ; a wſzyſtkie namiętności naymocniey ożywić. Łatwo iuż było w ten czas Lizandrowi oſzukać Spartanow , gdy po tylu trudach tryumfowali z ſwoich nieprzyiacioł, y gdy własna ich pomyślność mniey czułemi nad ſobą czyniła. Więc zamiaſt tego, aby miał przyprowadzać ich do ſtarożytnych początkow rządow, przeciwnie pobudzał: że czas inſzy y inſze okoliczności , wyciągaią po nich y umyſłu nowego , y nowey polityki. Wprowadził więc do miaſta ich, łupy z nieprzyiacioł wzięte , włożył podatki na Sprzymierzeńcow, a wbiiaiąc im to w myśl, że ci , ktorzy osiadaią władzę , powinni z niey większe odbierać pożytki , nakłaniał ich do wykonynia nad Grecyą tak ſurowego panowania ſwego , iak go nad Ateńczykami wykonali. Gdy zaś oni ſkarby znaczne zbieraiąc , wierzyli ſłowom Lizandra , y rozumieli , że to dla tego czynił , aby ich siły mogł zmocnić na morzu , y aby byli w ſtanie tak prowadzenia woyny zagraniczney, iako y rozſzerzenia granic ſwoich ; tym ſamym pomagali bardziey zamyſłom iednego hardego człowieka , ktoryby nic niewſkorał , gdyby wſpołobywatele iego , ubodzy y kontenci z ubóſtwa ſwego , niemieli

mieli ſami intereſu, naruſzyć praw ſwoich, y dobro Stanu poświęcić prywatney fortunie ſwoiey.

Perſwadował ieſzcze y to Lizander Lacedemończykom, iż wſzyſtko złe dla Grecyi wyniknęło, z zbyteczney wolności Grekow, y że dla zagrodzenia na potym, aby miaſta nieodſtępowały od ſwoich powinności, należało zn eść rząd poſpolſtwa; a Magiſtratom, ktore łatwiey daleko będzie nakłonić lub uſtraſzyć, oddać tę władzę, ktorey nigdy poſpolſtwo rozumnie używać nie może. Czynił przytym nadzieię Spartanom, że uſtraſzone Rzeczpoſpolite upadkiem Aten, ktorych ſzanowały władzę, y obawiały ſię, poddadzą ſię na to wſzyſtko bez uſkarżenia ſię co im wyznaczą. Znioſł więc rządy y prawa ich, wyznaczaiąc im takowych rządcow, ktorzyby ſłużąc wynioſłości iego, wykonywali to w Grecyi, czegoby on tylko po nich wyciągał.

Smierć Liżandra ochroniła Spartanow, od tych nieſzczęść, ktoremi groziła im tyrannia iego; iednakowoż niepodobna to było, aby mogli utrzymać takie iakie mieli panowanie. Poſtronnych mieli wielu nieprzyiacioł, wewnątrz zaś, wyſtępki ich więcey im ieſzcze ſzkodziły. A lubo iednoſtaynie na to przyſtali iak mowi Plutarch, że ſkar-

http://rcin.org.pl

by, ktore wprowadzone były do Lacedemonu, służyć tylko miały na potrzeby publiczne, y że śmiercią karany miał być obywatel przekonany o przywłaszczenie sztuki iakiey złota lub srebra; w prędkim iednak czasie ze skarbu publicznego, przeszło złoto y srebro do obywatelow, a z łakomstwem wprowadziło zepsucie obyczaiow do domow ich. Jak zaś można było spodziewać się, przydaie rozumnie tenże historyk: aby osoby prywatne gardziły dostatkami, ktore publiczność szacowała? Na coż się przydało, że prawa czuwały w bramach Spartańskich, broniąc wniyścia dostatkom w domy ich, gdy tym czasem umysły otwarte były chciwości.

Z tym wszystkim wystawienie sobie nieporządku tego, w ktory wpadła Rzeczpospolita Spartańska, byłoby nierzetelne, gdybyśmy to uważali, co łakomstwo y zbytek wprowadził do inszych Państw. Gdyż ostrość życia Lacedemończykow powoli nakłaniała się do owego wytwornego wyboru uciech y roskoszy, towarzyszących zawsze z prożnowaniem y dostatkami. Bogactwa w początkach niektore tylko prawa Likurga naruszyły; zwyczay sam dobrych obyczaiow, czynił ieszcze wstręt nowym występkom, a ten niedozwalał ich

po-

http://rcin.org.pl

pomnożenia ; tak dalece, że Lacedemon w ſwoim zepſuciu dawałby piękne przykłady cnot Grekom, gdyby ci niezważaiąc na te obyczaie ktorych odſtąpił, wzgląd mieli na te ktore dotąd ieſzcze zachowywał. Lubo nie śmiano dotąd doſtatkow oczywiście używać, iednak potaiemnie iuż zbierano ie, y obywatele oczekiwali pory okazania ſwoiey fortuny, ktora na ow czas gorſzyła ieſzcze, ażby liczba w tymże ſamym wyſtępnych, utrzymuiąc się, mogła przytłumić prawa ; y więcey iuż przywiązani byli do ſwoich ſkarbow, niżeli do Rzeczpoſpolity. Patrzano z oboiętnością na dobro publiczne. Narod ktory się poczyna odmieniać w lepſze, może wykonywać wielkie rzeczy mimo tych nałogow, ktorych ieſzcze nie może poprawić ; lecz narod, ktory się pſuć zaczyna, y odſtępuie od cnoty, żadnych prawie pożytkow nieodbiera, z tych cnot, ktorych ieſzcze nieſtracił.

Gdyby nawet Lacedemon niemiał inſzego błędu, tylko tę iednę wynioſłość, przez ktorą oczywiście chciał ſobie panowanie nad Grecyą przywłaſzczyć ; to pewna ieſt rzecz, że iako był otoczony ludem nieſpokoynym, zazdrośnym, y mężnym, ktory niecierpliwie znosił panowanie iego,

tak

http://rcin.org.pl

tak koniecznie musiałby utracić swoię władzę. Nieprzyganiam więc Lacedemonowi że upadł, gdyż upadek iego iuż był nieuchronny; lecz mu to ganię, że żadney nieużywał ostrożności, tey nawet, ktorąby naypospolitsza przezorność podać powinna, aby uprzedził albo przynaymniey przewlokł nieszczęście mu grożące. Ponieważ dla zbytniego przywiązania, do wyniosłości y łakomstwa, niepodobna iuż było aby Spartanowie dawny rząd przywrocić mieli, y że interesa ich przeciwne odtąd były interesom Grecyi, ani mogli iuż mieć mocney zasłony od postronnych nieprzyiacioł; należało im więc przedsięwziąć politykę owę sztuczną y dowcipną, ktorey nam historya tyle wystawia wzorow, y ktorey iedynie teraz używa Europa, to iest: powinni byli uczynić porożnienie między swoiemi sąsiadami, a zawrzeć przymierza y związki z postronnemi. Niewzmiankuiąc tu Tracyi y Macedonow, Lacedemon powinien był zganić postępek młodego Cyrusa, y Grekow, ktorzy się do woyny iego przyłączyli, należało było uiąć sobie Satrapow Azyi mnieyszey, szukać przyiaźni Artaxerxesa, y przystać na to aby nieiakowym sposobem podlegać mu, iednaiąc sobie przeto panowanie w Grecyi. Lecz

Sparta

http://rcin.org.pl

Sparta w nowym roſporządzeniu rzeczy, zachowywała dawne ſwoie obchodzenie się z poſtronnemi, a wydaiąc woynę Perſom, oſłabiła się, y na wzgardę podała władzę ſwoię w Grecyi.

Gdy Agezyſław zaczął się wzmacniać w Azyi, Artaxerxes uzbroiwſzy okręty ſwoie, oddał ie pod rząd Konona Ateńczyka, ktory do państwa iego był się ſchronił. Wyprawił w tymże czasie Tymokrateſa Rodyiczyka do Grecyi, aby wzniecał bunty przeciwko Lacedemonowi. Ten poſłaniec znaczne do rozdawania maiąc ſummy, dodał Ateńczykom pomocy, do wyprowadzenia murow, y łatwo nakłonił celnieyſzych obywatelow Tebu, Koryntu y Argos, aby rozdwoienie uczynili woyny w Peloponezie, dla dopomożenia Krolowi Perſkiemu. Zwycięſtwo ktore ci Sprzymierzeńcy odebrali w Haliarcie, tak wielki poſtrach ſprawiło w Spartanach, iż wydali rozkazy Agezyſławowi, aby porzuciwſzy zwycięſtwa ſwoie w Azyi, przybywał im na pomoc. Sprzymierzeńcy lubo także znieſieni byli w Nemei y Kornei, nieprzyſtępowali iednak do pokoiu, a mimo tych dwoch zwycięſtw panowanie Lacedemońſkie tak było nadwerężone, że Krol Perſki ktory się był lękał, aby go Agezyſław

z iego

http://rcin.org.pl

z iego Kraiow niewygnał, czynił to w Grecyi, co czyniłyby Greckie Rzeczpospolite, w iego Kraiach, gdyby nieustawały kochać sprawiedliwości, to iest: stał się Rządcą Grecyi. Rozkazał, aby wszystkie miasta były wolne, y rządziły się swoiemi prawami; Sprzymierzeńcy, ktorzy nie mogli ani ukazać niesmaku swego, ani też bez pomocy Persow prowadzić woyny, tak iako y Spartanowie, ktorzy byli osłabieni, podpisali wszyscy przystaiąc zarowno na te kondycye, ktore na nich włożono; taka to była podłość w Grekach, do ktorey ią występki y kłotnie przyprowadziły.

Lacedemon zawsze dumny, tak, że go nawet własne nieszczęścia niemogły oświecić w poznaniu swoich interesow; ustępuiąc temu czasowi, złożył broń myśląc o wzięciu iey znowu, gdy poda się pierwsza pomyślna sposobność. Ta zaś wkrotce zdarzyła się; Dwor Perski przestał zatrudniać się Grekami, ktorych iuż się nie bał; a natychmiast Olint, Fliont, Korynt, Attyka, Argolida, Beocya, uczuły wyższą nad sobą moc Spartanow, ktorzy w zamku Kadmeidy osadzili tyrannow, aby pod ich imieniem, rządzili Tebami, y to nakoniec ściągnęło na nich cios ostatni, obalaiący władzę ich.

Do.

http://rcin.org.pl

Doczytać się można w hiſtoryi, iak wiele ci tyrannowie Kadmeyſcy pozwalali ſobie, y z iakim męſtwem y dzielnością, Pelopidas wyniſzczył ich, odbieraiąc ten zamek pierwey nim Lacedemończykowie pomoc iaką dać mu mogli. Nieprzyiacielſki ten krok ſtał się początkiem małey woyny, pod czas ktorey częſte zwycięſtwa odnosili Tebanowie. Możnaby wnosić z poſtępowania Agezyſława, że pomyślność ta, ktorą miał w Azyi, dziełem raczey była ſłabości Perſow, aniżeli przezorności iego; gdyby nie można było ſkładać przyczyny na iego ſtarość, wygaſzaiącą w nim żwawość y przenikliwość, ktorych piękne pochwały zoſtawił nam Xenofon. Ten Krol pod czas tey woyny nic znakomitego ani chwalebnego nieuczynił tak, że ſłuſznie mu przyganiaią niektorzy, iż owe utarczki iego w ziemi Tebanow, bardziey ſłużyły do wycwiczenia męſtwa ich, y nauczenia ſię ſztuki woienney.

Tebami rządzili na ow czas Pelopidas y Epaminondas. To zaś naturalnie prawie zdawało ſię, że w mieſcie zepſutym, albo raczey nigdy niemaiącym rozumnych uſtaw, y na rożne ſpiſki podzielonym, ci dwa Wodzowie będą ſobie przeciwni, iednakże cnota rownaiąca ſię ich przymiotom, ie-

den

http://rcin.org.pl

den tylko dawała im interes, łącząc obydwoch związkiem ścisłey przyiaźni. Pelopidas w pośrzod bogactw urodzony, niemi pogardzał; Epaminondas zaś zawsze lękał się, aby pomyślność szczęścia niemieszała iego ubóstwa Filozoficznego. Pierwszy z tych zwawy, dzielny, w woynie gorący, we wszystkich postępkach rozumny, więcey kochał Oyczyznę iak własną sławę, ktora to rzadka zaiste iest pochwała; wdzięczny był przyiacielowi swemu, że on był pożytecznieyszym Tebanom. Epaminondas zaś z swoiey strony umiał udać się niepoznaiącym tego, iż go przewyższał swoiemi przymiotami. Przeszedł on mimo chęci swoich, od szkoły Filozoficzney do rządow Stanu, y złączył w sobie cnoty Sokratesa, z męstwem, przezornością, y przymiotami Temistoklesa.

Pelopidas wygrał bitwę Tegirską; ta zaś iako mowi Plutarch, początkiem była owego sławnego dnia pod Leuktrami, ktory dokonał losu Lacedemończykow. Do tych czas obywatel Sparty uciekaiący przed nieprzyiacielem, albo tracący broń swoię, odbierał znak niesławy, oddalony był od urzędow, wyrzucony od schadzek publicznych y że tak rzekę, od wspołeczeństwa z ludzmi, y familia każda miałaby sobie za

ucze-

http://rcin.org.pl

uczeſtnictwo iego nieſławy, gdyby z takiemi łączyła się przez małżeńſtwa. Pozwalano każdemu obywatelowi, ktoryby się z takim potykał, bić go, tamtemu zaś prawo bronić się, zabraniało. Lecz liczba obywatelow, ktorzy pod Leuktrami wpadli w tę nieſławę, przeraziła Agezyſława; y widząc Rzeczpoſpolitą ogołoconą z ludzi, ogłosił, ze na ten raz to prawo mogło być uchylone, ktore zbyt gnębiło podłość; a tak dla zachowania Oyczyznie niepożytecznych obrońcow, dokonał zepſucia tego rządu, ktorego iſtotną ſprężyną miały być cnoty Rycerſkie, ile kiedy iuż Spartanowie przeſtali gardzić bogactwy, y kochać się w uboſtwie y wſtrzemięźliwości, czego ich Likurgus był wyuczył. Niepodobna bez wzruſzenia się y politowania nad ułomnością ludzką, y nieſtałością cnot naſzych, czytać hiſtoryi tego narodu nayzacnieyſzego, y naycnotliwſzego w ſtarożytności, uważaiąc nieſzczęśliwy koniec iego w ten właśnie czas, gdy ſami mniemali, że do naywyżſzey przychodzą władzy. Y toć to rzecz naywłaſciwſza być powinna ludziom wyznaczonym do rządzenia, ażeby głębiey przenikaiąc te tak wielkie przypadki, czerpali z nich światło przyzwoite, dla prawdziwego narodow uſzczęśliwienia, y uczynienia ich mocnemi.

http://rcin.org.pl

Epaminondas przyłożył się do poniżenia Sparty, wystawuiąc na granicy Lakonii zamek Megalopolis, ktory osadził Arkadyiczykami; ci byli podzieleni przedtym na małe wioski, ale gdy złączyli się, poznali siły swoie, y byli w stanie zemszczenia się krzywd, ktore im Lacedemon był wyrządził. Przywołał także Epaminondas do Peloponezu Meseńczykow, ktorzy prawie do trzech wiekow, rozproszeni po Grecyi lub po Prowincyach iey przyległych, cudem prawie zachowywali swoie zwyczaie, mowę, y obyczayność, oraz pamięć wielkich dzieł Arystomena, nienawiść ku Spartanom, y nadzieie zemszczenia się nad niemi, y poniżenia ich.

Lacedemończykowie od Tebanow ieszcze raz porażeni w Mantynei, wpadli w ostatnią podłość, gdy Epitadeus Efor, otworzył wstęp oczywisty łakomstwu, stanowiąc prawo, pozwalaiące przedaż swoich dzierżaw, y wolne onychże rozporządzenie testamentem. Chciwość bogaczow pochłonęła całą Lakonią, a obywatele niemaiący własności, z podłością żebrali ich łaski, albo też wzniecali bunty, dla odzyskania straconych fortun. Ręce Spartanow wyznaczone od Likurga do dzwigania pałasza, włocni, y tarczy, zostały upodlone instrumentami tych kunsztow, ktore zbytek wprowadził do Lakonii.

Koniec Xięgi drugiey.

UWA-

http://rcin.org.pl

UWAGI
NAD
HISTORYĄ GRECKĄ.

KSIĘGA TRZECIA

Eby po swoich zwycięstwach powinny były odmienić rząd swoy, y prawa: trzymać woyska lądowe iak Lacedemon, y okręty iak Ateny; wziąć przed się nowe obyczaie y politykę, iaką mieć należało było temu Państwu, ktore niemogło iuż więcey utrzymać władzy swoiey nad Grecyą. Ta iednak Rzeczpospolita od dawnego czasu osławiona o grubość umysłu swoich obywatelow, o domowe kłotnie, y przymierze z Xerxesem, nieprzygotowała Grekow do tey czci dla siebie, ktorą sam czas tylko ugruntować mogł, y ktora funda-

http://rcin.org.pl

mentem ieſt wyniesienia iakiego Państwa, a ktorey zaſtąpić nic niemoże. Epaminondas zawſze ſprawiedliwy y ſobą władnący w naywiękſzym ſzczęściu ſwoim, niechciał go nigdy na złe używać; potepiaiąc dzikość w Ateńczykach y Spartanach, z ktorą zarowno poſtępowali ſobie, tak z Sprzymierzeńcami ſwoiemi, iako y nieprzyiaciołmi, z naywiękſzą ludzkością obchodził się z Orchomenem y miaſtami Focydy, Lokrydy, y Etolii; każdemu narodowi zoſtawuiąc ſwoie prawa, Magiſtraty, y rząd, nieſzukał tylko tego, aby miłe uczynił y ſzacowne przymierze z ſwoią Oyczyzną; przecięż nikt ſobie niepoważał Tebow dla cnoty Wodza ich.

Ateny zoſtały upokorzone, Jaſon tyran Fereyſki mowił Teſſalom, *wſpaniałości Sparty iuż niemaſz, a Tebanowie powſtaią, przewidzie ia ich upadek; myślcież więc, abyście w ſwoiey kolei osiągneli tę władzę, ktorą oni ſtracą.* Niebyło zaś Magiſtratu w Grecyi, aby do ſwoiey także Rzeczpoſpolity niemiał mowić tego co Jaſon nieuważnie mowił Teſſalom; niebyło żadnego miaſta, ktoreby niemiało tych myśli, że powinno ſtarać się tak, iak Tebanowie nad inne wygurować, żadne zaś niemiało rozumu, aby z boiaźnią uważało było poniżenie

http://rcin.org.pl

niżenie Sparty y Aten, ale każde uwodziło się nadzieią utwierdzenia ſobie Państwa przez hardość y wyniosłość. Y toć to właśnie wyrazić chciał Demoſtenes, gdy się uſkarżał na to, iż powſtały ze wſzyſtkich ſtron Państwa, ktore chcą brać Grecyą w ſwoię obronę, a w ſkutku ſamym ſzukaią iedynie uciſnienia iey, albo podbicia ſobie ſąſiadow ſwoich. *Grecy*, mowił on, *ſą teraz naywiękſzemi ſobie nieprzyiaciołmi, Argos, Teby, Korynt, Lacedemon, Arkadia, Attyka, każda Kraina żadney niewyłączaiąc, o ſobie przed ſię bierze interesa.*

Tey bezrządności zrzodłem była, iako uważa Dyodorus, ugoda pokoiu dziesiątego roku woyny w Peloponezie, zawarta między Ateńczykami y Lacedemończykami, przez ktorą oni poświęcili nierządney chciwości ſwoiey intereſa ſprzymierzeńcow ſwoich. Gdyż czyniąc ugodę, ażeby zoſtały się przy nich te zamki, ktore trzymali, oſtrzegli to ſobie ieſzcze wyraźnym punktem, że wolno im będzie odmienić tę ugodę, albo nowe artykuły ułożyć, według tego, iak dobro intereſow ich wyciągać będzie. Y nic nad to więcey niepotrzeba było, przydaie tenże hiſtoryk, aby znowu wzniecić się mogł niepokoy

http://rcin.org.pl

w całey Grecyi. Użycie złe swoiey władzy ktore od dawnego czasu popełniały te dwie Rzeczpospolite, sprawiło we wszystkich mniemanie, iż dla tego iedynie przystępuią do zgody, aby wspolnie uciśnąć mogły swoich sprzymierzeńcow, albo łupami z nich podzielić się; y o tym tylko myślano, aby uczynić związek przeciwko tey tyrannii, ktorey się obawiano. Argos, Teby, Korynt, y Elida, były tey zmowy czołem; y to szczegulne przymierze, ktore zawarli Grecy, dokończyło związku ich pospolitego. Rada Amfiktyońska bez wszelkich sił została, narody mocnieysze niechciały iuż wysyłać Posłow, inne zaś wysyłały tylko dla złożenia tam skarg niepożytecznych; y widzieć się dały ze wszech stron partykularne ziazdy, ktore tyleż czyniły spiskow przeciwko Grecyi.

Trudniey zaś ieszcze było przywrocić porządek zepsuty przez tyle interesow sobie przeciwnych, y rożnemi czasy poczynionych z każdey strony niesprawiedliwości, ile że spiski po wielu Rzeczpospolitych powstałe, żadney mocy niezostawiały prawom. Pierwszych lat woyny w Peloponezie, powstały (mowi Tucydydes) okropne kłotnie między Korcyranami. A pod pozorem rozszerzenia się y zachowania

praw

http://rcin.org.pl

praw pospolstwa, lub wynoszenia na urzędy w Rzeczpospolity ludzi nayuczciwszych, Magistraty y przednieysi obywatele zamyślaiąc uczynić się mocnieyszemi y bogatszemi, postępowali sobie iedynie według interesow własnych. Łakomstwo y wyniosłość uczyniły sobie swoie partye, ktore za pomocą Aten y Lacedemonu stały się iedne dla drugich nieprzebłagane. Spartanowie utrzymywali Arystokracyą, to iest: władzę urzędow, y chcieli, aby Senat naywiększą miał moc w sprawowaniu interesow Korcyranow, z doświadczenia to albowiem poznali, że słabe zbyt są związki tey Rzeczpospolity, ktorą pospolstwo władnie. Przeciwnie zaś Ateńczykowie wszelkiemi siłami utrzymywali żądania pospolstwa, y wszystkie ustawy, ktore wprowadzały Demokracyą, czyli to dla tego, że takiz sam był rząd u nich, czyli też szczegulnie, aby sprzeciwiać się Lacedemończykom swoim nieprzyiaciołom. Ta choroba Korcyranow, (mowi daley Tucydydes,) nakształt powietrza zaraziła nagle całą Grecyą. Boiaźń, ktorą mieli wzaiemnie siebie samych, Szlachta, Bogacze, y Pospolstwo, od tego czasu iak zrzucili iarzmo Wodzow, zawsze wzniecała bunty; lecz nigdy nieprzychodziło do tak niepomy-

http://rcin.org.pl

ślnych skutkow, poki Lacedemon pilnuiąc powinności swoich, czynił posrzednictwo swoie dla nakłonienia umysłow do sprawiedliwości; y poki Ateny zabawne własnym zamieszaniem, niewdawały się w interesa sąsiedzkie. Wszystko zaś odmieniło postać swoię, iak tylko te dwie Rzeczpospolite wzięły w obronę swoię te rożne partye, ktore dzieliły Korcyranow, chcąc w ten sposob ziednać sobie pomocnikow swoiey hardości. Niebyło żadnego buntownika y wynioslego człowieka w Grecyi, ktoryby się niezasadzał na wsparciu Lacedemonu, albo Aten, czyniąc zamieszanie w własney Oyczyznie; ta nadzieia zuchwałość w nich mnożyła y wprowadziła wszystkie prawie miasta w tę ostatnią bezradność.

Zaczęto wznawiać niezwykłe pretensye do siebie, ktore utrzymywano z uporem. A zamiast exkuzowania się oskarżaiącym siebie, strona pokrzywdzaiąca odpowiadała z hałasem rozpustnym, y wrzawą przyprowadzaiąc nieprzyiacioł swoich do rozpaczy. Na schadzki publiczne schadzali się zbroyno, ostatnich chwytaiąc się sposobow; gdyż strona mocnieysza nieprzestawała na tym, aby tylko utwierdzić miała swoię władzę, lecz chciała ieszcze nasycić się zemstą za krzywdy odebrane. Cnoty

y wy-

http://rcin.org.pl

y wyſtępki, nagle pomieſzały imiona ſwoie, porywczość nazywano męſtwem, a ſrantoſtwo roſtropnością. Wſtrzemieźliwego miano za podłego człowieka, bezwſtydnego za przyiaciela gorliwego, polityka zaś ſtała się ſztuką nie iuż oddalania krzywd, ale raczey czynienia. Zadnemu obywatelowi niemożna było być oboiętnym y poczciwym, przysięgi były tylko sidłami łatwowierności. Nakoniec według powieści tegoż ſamego hiſtoryka, to było iedyną pociechą w poſrzod tych nieſzczęść, że umyſły grubſze częściey pożytkowały, kiedy nieufaiąc ſwoiey zdolności, udawały się do ſrzodkow porywczych y gwałtownych, a tym czaſem nieprzyiaciele ich oſzukiwani bywali w ſwoich wybiegach y ſztukach.

Ten nieporządek więcey się wzmogł, iak mowi Dyodorus, gdy po śmierci Epaminondeſa, nagle ſpadli Tebanowie z tego ſtopnia, na ktory ich był wywyżſzył ten Wodz. Do tego codziennie prawie miaſto iakie wyganiało część obywatelow ſwoich, a ci wygnańcy tułaiąc się od kraiu do kraiu, ſzukali nieprzyiacioł dla ſwoiey Oyczyzny. W ten zaś właśnie moment, gdy się naymniey nieſpodziewali, odwoływał ich iaki ſpiſek, ktory potrzebował pomocy

http://rcin.org.pl

od nich, dla obięcia rządow w swoiey Rzeczpospolity, a wkrotce znowu potym ciż sami ginęli przez inne nowe rozruchy.

Każda Rzeczpospolita miała tyle rożnych interesow, ile partyi ktore ią dzieliły. Te zaś interesa mnożyły się, nieskończenie rosły, rozbiiały się, y psuły ustawicznie. Tak dalece, że tych, ktorzy z iakim miastem byli sprzymierzeni, toż samo miasto wprędce za nieprzyiacioł miało. Przyiaciele ich wygnani bywali lub pozabiiani, a strona przeciwna kierowała na opak interesa. Codziennie widziałbyś zaczęte iakieś nowe roboty, każdy znowu nowy interes sprawuiąc, lub nowe boiaźni, lub nowe nadzieie, przygotowywał nowe rozruchy, ktore znowu inne tysiączne burzę za sobą wyprowadzały, polityka zaś ich w niczym niebędąc pewna, niemogła żadney dać rady, ani też przedsięwziąć iakich zbawiennych srzodkow.

Grecy w tym czasie przyszedłszy do tego zamieszania y niesnasak między sobą, o ktorych na początku tey Księgi mowiło się, mieli iuż ku sobie wzaiemnie tyle niewierności y nienawiści, że im niepodobna było, aby powtornie zawrzeć mogli między sobą związek, ktory szczegulnie podobno uczyniłby ich ieszcze mocnemi.

Gdy

http://rcin.org.pl

Gdy narod wolny iuż tyle się zepsuie, że praw swoich słuchać niezechce, y kochaiąc się w swoich występkach, w nałog ie wprowadzi, rzadka to iest, aby Magistrat ktory, tyle miał odwagi, ażeby chciał walczyć z przesądami, obyczaiami, y namiętnościami gwałtownie panuiącemi nad pospolstwem nieugłaskanym; albo żeby miał mieć dostateczną powagę do nakłonienia ku dobru wspołobywatelow swoich, aby oni czyniąc gwałt sobie samym, wrocili się do obrębow tych, z ktorych wypadli. Jeżeli zaś z iedną Rzeczpospolitą dokazać niepodobna aby się miała odmienić, czegoż spodziewać się można było z Grecyi, ktora zawierała w sobie tyle Rzeczpospolitych, ile miast? Historya cała, wystawia nam ledwie trzy lub cztery przykłady o narodach wolnych, ktore chętnie na to zezwoliły, że prawodawca ich znioss błędy, y złe zwyczaie między niemi.

Powinni byli Grecy wyuczyć się doświadczeniem, tyle kroć powtorzonym, oddalać od siebie wyniosłość, łakomstwo, y politykę zdradliwą; a przez doznanie tylu nieszczęść, obrzydzić sobie Stan ten, w ktorym pod ten czas znaydowali się. Lecz zamiast oczekiwania tey odmiany, ktora tym powolnieyszą być miała, im była cnotliwszą,

http://rcin.org.pl

tliwszą, y bardziey zgadzaiącą się z powinnościami wspołeczeństwa, niszczyli się wzaiemnie woynami domowemi, a słabość, niezawodnie wynikaiąca z tych niesnasek, wystawiała ich na łup postronnym.

Pomyślnie to było ieszcze dla Grecyi, że niestało w Azyi żadney iskierki wyniosłego ducha Cyrusa, Krolowie Perscy od dawnego czasu, w roskosznym tylko zatapiali się prożnowaniu. Zamknięci w Pałacach swoich, zostawiali rządy Ministrom łakomym, okrutnym, nieumieiętnym, niewiernym, staraiącym się iedynie o utrzymanie w niewoli Prowincyi iuż do tego przyuczonych. Artaxerxes nazwany Długoręki, wezwany od samychże Grekow, aby się wdał w uspokoienie wzaiemnych skarg ich, na tym przestał, że ich uzbraiał iednych przeciwko drugim, rownie przeważaiąc pomyślności iednych względem drugich, a bardziey, ożywiaiąc sprzeczki między niemi. Mogłby był ich sobie podbić, lecz chciał tylko zatrudnić ich między sobą samemi, y przeszkadzać im przeyścia do Azyi, ktorą to politykę nie tak przezorność iaka, iako bardziey boiaźń iego podawała mu. Xerxes II. y Sogdyan pokazali się tylko na tronie dla zeszpecenia go rozpustą y okrucieństwem swoim. Po tych zaś

dwoch

http://rcin.org.pl

dwoch ſtraſzydłach plemienia ludzkiego, naſtąpił Daryus Nothus, ktory był raczey niewolnikiem, okryty ubiorem krolewſkim, urodzonym do poſłuſzeńſtwa, a niżeli Krolem; każdy nim chciał rządzić, niezrzucił on iarzma kilku Trzebieńcow, ktorzy przez niego wykonywali nieſprawiedliwości ſwoie, y był zawſze niewolnikiem żony ſwoiey.

Artaxerxes Mnemon mogłby się zemſcić, za dawne krzywdy, uczynione od Grekow Perſyi, lecz ile w Grecyi pomnażało się wyſtępkow z niesforney wolności, tyle Azya z ſwoiey ſtrony codziennie upadała przez wyſtępki Deſpotyzmu. Oprocz tego Krol ten niebył zdolny do wykonania zamyſłu odważnego, porażka dziesięciu tysięcy, po zniesieniu Cyruſa młodego, y zwycięſtwa Agezyſława, przyzwyczaiły go drżeć na ſamo wſpomnienie Grekow. Jllirya, Epir, Tracya, uſtawnie zakłucone były woynami z ſwoiemi dawnemi nieprzyiaciołmi, niemogąc żadnego otrzymać woynę kończącego zwycięſtwa. Macedonia zaś, ktora żadnych dotąd nieodbierała względow od Grekow, znaydowała się pod ten czas w ſtanie naypomyślnieyſzym, gdy dawny rządow Grecyi związek był zerwany. Amintas Oyciec Filippa był

to

http://rcin.org.pl

to Pan niedołężny, uciśniony mocą Jlliryiczykow, y bliski utracenia Korony, y innego niemiał sposobu, ażeby się mogł albo zemścić za porażki sobie uczynione, albo też mogł pobudzić kogo przeciw zwycięzcom swoim, ustępuiąc tylko kraiow niektorych y panowania Olintyńczykom. A doznawszy wiele okrutnych nieszczęść, był znowu przywrocony na tron od Tessalow, y krolował daley z podłą boiaźnią, iako ten, ktory widział z bliska swoię ostatnią zgubę, y niemogł mieć żadnego innego ratunku całości swoiey, tylko od obcych. Alexander Syn iego starszy nastąpił po nim, lecz poddani nieumieli słuchać tego Krola, ktory nieumiał im panować. A w tymże samym czasie gdy go pokonywać zaczęli Jlliryiczykowie, część iedna Macedonii zbuntowała się, y iuż do wszystkich prawie Państw iego w ten czas wkroczyli byli nieprzyiaciele, gdy go śmierć zaskoczyła.

Mniey ieszcze godny swoiey dostoyności krolewskiey, niżeli Przodek iego, nastąpił po nim Perdykka, niemaiąc żadnego w sobie przymiotu, ktoryby godnym go czynił szacunku, y uszanowania od poddanych, chociażby nawet był panował nad narodem uszczęśliwionym y posłusznym.

http://rcin.org.pl

ſznym. Ptolomeuſz naturalny Syn Aminty wzmocniwſzy się w iedney Prowincyi Macedonii, założył w niey ſwoie panowanie. Pauzaniaſz także ieden ze krwi Xiążęcey, będąc dawniey wygnanym, powrociwſzy do Kroleſtwa, wſparty kłotniami w nim y rozruchami, zebrał ſobie znaczną część malkontentow, y ludzi owych podłych, ktorzy wſzyſtkiego ſpodziewaią się pod czas iakiey rewolucyi, a ſami nic niemaiąc, nic tracić niemogą. Perdykka zabity zoſtał na pewney bitwie, ktorą był Jlliryiczykom wypowiedział, Macedonia zaś tak była nieſzcześliwa, że śmierć iego uważać musiała, iakoby iakie ſwoie nieſzczęście, przeto że Korona ſpadała na głowę iednego dziecięcia.

Pauzaniaſz, ktoremu wſzyſtko pod ten czas ſprzyiało, zaczął oczywiście dobiiać się do tronu, lecz Arges także ze krwi krolewſkiey idący, maiąc też ſamę chciwość, wywiodł woyſko dla uprzedzenia ſwego przeciwnika; Poſtronni zaś korzyſtali z tych domowych kłotni, y iuż prawie do ſrzodka Państw wkroczyli, gdy Filip naymłodſzy z Synow Aminty, będąc oddany rękoimią Tebanom, uſzedł był od nich dla obrony Kroleſtwa Przodkow ſwoich. Ktożby chciał uwierzyć przypatruiąc

się

http://rcin.org.pl

się temu nieszczęśliwemu Kraiowi, że on wkrotce ukuie pęta, ktoremi weźmie w niewolą Grecyą y całą Azyą? Ledwie co ziawił się Filip w Macedonii, zaraz poznać się dała każdemu przytomność iego. Uczyniony był rządcą Kroleſtwa przez czas młodości Aminty Synowca ſwego, lecz Macedonowie poznaiąc iak wiele im na tym zależało, aby byli pod rządem takiego Krola, iaki był, Filip iemuż ſamemu ofiarowali Koronę.

Lubo zbyt nieſzczęśliwy był Stan Macedonii, przecież niebyły nieſzczęścia iey tak nieuleczone iak Grecyi. Przodkowie Filippa nieużywali owey władzy ślepey y abſolutney nad ſwemi poddanemi, ktora pognębiła wſzelką ludzkość w Perſyi; a gdy Monarchie nieſą ieſzcze obrocone w deſpotyzm, ktory oddala w ludziach wſzelką żywość duſzy, obywatele maią ieſzcze moc użycia cnoty y męſtwa; y Xiążę ich może gdy zechce nowy ſobie z nich uczynić narod. Poſpolſtwo przyuczone ſłuchać bez podłości, y ktore nieieſt ſobie ſamym prawodawcą, nieſprzeciwia się nigdy przykładom ſwego Pana. Powſtaie z ſwego oſpalſtwa, rzuca ſwe nałogi, y właśnie nieczuiąc, bierze nowe przymioty y cnoty, ktoremiby ich chciano napoić.

Nikt

http://rcin.org.pl

Nikt zaś niemogł być zdatnieyszy nad Filippa do wprowadzenia tey szczęśliwey odmiany w Macedonii, y daleko od tego, aby miały być przycmione wrodzone iego przymioty przez złe wychowanie, więcey ieszcze były wykształcone przez nieszczęścia domu iego. Wychowany w tey Rzeczpospolity, gdzie pospolstwo zatopione w swoiey wolności, pogardzało iednowładztwem, niewidział owey hardości, owey wyniosłości, y owego podchlebstwa, ktore otacza dwory, omamia Krolow władzą ich własną, to im wbiiaiąc: iż będąc dosyć zacnemi przez swoie dostoieństwo, niepotrzebuią nabywania inney zacności. Do tego przypatrzywszy się owey powolności, z ktorą Magistraty w Demokracyi wypełniaią władzę im powierzoną, wlewaiąc zdania swoie, y podbiiaiąc sztucznie pospolstwo, ktore nad niemi panuie, udał dobrze na tronie, pomiarkowanie, cierpliwość, łagodność, y uszanowanie praw, co dałoby zawsze władzę bez granic każdemu Krolowi, ktoryby chciał tylko pokazać się wypełniaiącym sprawiedliwość.

Gdy Filip prowadził woynę z Argesem człowiekiem upartym, wyniosłym, y zuchwałym, ktorego inaczey pokonać niemożna było, tylko niszcząc go; starał

http://rcin.org.pl

się przeto sztucznym ułudzeniem gubić Pauzaniasza. A w tymże samym czasie, gdy sypiąc pieniędzmi, y wiele obiecuiąc, usiłował odwieść Tracyą od strony tego buntownika, podchlebiał znowu iemuż samemu, czyniąc mu iakoweś nadzieie, y utrzymuiąc go w nieczynności dotąd, aż mu mogł siłami swemi złączonemi zaszkodzić. Widząc się zaś Filip w tey potrzebie że dobiiać się musiał Krolestwa swego, zaczął przygotowywać do zwycięstwa żołnierzy do tego czasu przyzwyczaionych do ucieczki, dodawał im serca, wielce szanuiąc w obozie swoim, cierpliwość, wstrzemięźliwość, posłuszeństwo y cwiczenie się w sztukach Rycerskich. Chcąc zaś sprawić w nich iakowąś w sobie samych ufność y nauczyć ich wzaiemnego szanowania się, uprzedzał ich sam pierwszy, daiąc im ten szacunek, ktorego ieszcze warci niebyli; a tym sposobem powiększył powoli męstwo ich, y nauczył sztuki zwyciężania, sam pierwszy potykaiąc się. Słowem, będąc Filip przyuczony do woyny pod Epaminondesem, tę karność woyskową, ktorą Tebanowie winni byli temu wielkiemu Wodzowi, przenioss do Macedonii y wynalazł orszak (*). Ten

(*) Orszak, *phalanx*, był to sposob szykowania woyska, ktory naypierwszy wprowadził Filip Macedoński Krol; stawia-

http://rcin.org.pl

Ten porządek bitwy, ktory wielce ſtraſznym być zdawał się Pawłowi Emiliuſzowi, w początkach ſwoich złożony bywał z ſześciu, lub ſiedmiu tysiący ludzi, w ſzeſnaſtu liniach uſzykowanych; w poźnieyſzym zaś czasie, gdy go więcey umocnić chciano, bardziey go ieſzcze oſłabiono. Składaiący orſzak, byli ſciſnieni ramionami ieden z drugim maiąc długie ſpiſy, lecz ci, ktorzy byli w oſtatniey linii, mieli ſpiſy dłuższe na ſtop dwie od tych, co byli w pierwſzey linii, y tak długość ſpis ſzła w proporcyi od oſtatniey linii biorąc aż do pierwſzey, orſzak ten pokazuiąc czoło w ten ſpoſob uzbroione bez miary, zdawał się być nieprzyſtępnym, y niezwyciężonym

ſtawiaiąc w iedney linii po kilkaſet ludzi ramionami z ſobą ztykaiących się, zbroynych tarczą y ſpiſą, a za tąż pierwſzą linią zaraz ſtawiał drugą, w teyże liczbie, y w tenże ſam ſpoſob uzbroioną, y tak ſzeſnaście linii iedna za drugą uſzykowane y z ſobą ztykaiące się, a wyciągnionemi ſpiſami pierwſzą linią uzbraiaiące, orſzak cały ſkładały. Używano ſpis przydłuższych w tym orſzaku, tak, że na dwanaście ſtop długie ſpiſy bywały. Potym zaś Grecy wydoſkonalili bardziey ten ſpoſob woyſka ſzykowania; nayprzod liczbę w nim żołnierzy pieſzych powiększyli, tak, że cały orſzak ſzeſnaſtu linii, 16384 ludzi zawierał, maiąc w każdey linii ludzi 1024. Przydali także woyſka lekkie do orſzaku, tak, aby liczba ich była połową orſzaku, to iest 8192, ieżeli orſzak był 16384; y znowu w liczbie połowy woyſka lekkiego przyłączono kawaleryą, to iest: 4096 Kawaleryi, ieżeli było 8192 woyſka lekkiego. Te zaś obydwa woyſka, ſtawiano po ſkrzydłach orſzaka.

http://rcin.org.pl

swoim nieprzyiaciołom, znosząc co tylko przed nim pokazało się.

Polibiusz przyrownywał ten porządek woyska szykowania do zwykłego u Rzymian, ktore więcey szacował, gdyż orszak rzadko bardzo mogł mieć plac zdatny do boiu, wzgorek, doł, bagna, płoty, y rzeczka przerywała zaraz porządek iego, nawet bez obcey przeszkody, niepodobna było, aby czyli rusżył się dla natarcia, czyli też sam się cofał przed nieprzyacielem, niemiał iakiey przerwy, a gdy przestał być złączonym, zołłał zwyciężony. Y byleby tylko można było przebić się do przerw, ktore zołławiali rozłączaiąc się żołnierze składaiący orszak, niemogąc żadnego więcey uczynić obrotu, ani się zebrać do porządku, ani też sam na sam potykać się dla długości broni swoiey, musieli albo uciekać, albo dawać się zabiiać bez obrony.

Ta przygana Polibiusza wielce była rozsądna, ile w ten czas, gdy ią uczynił. Naszępcy Filippa wyprowadzaiąc orszak aż do szesnastu tysięcy ludzi, tym więcey przymnożyli trudności tamuiących dzielność iego y obrot. To prawda, że u Rzymian sposob uszykowania woyska na trzy linie, y ludzi zarowno oddalonych, maią-

cych

http://rcin.org.pl

cych łatwość do boiu na każdym placu, mogących rożnie się obrocić, bronić się wzaiemnie, lub potykać się razem, y osobno, według potrzeby, przenieść się z prędkością z iednego mieyſca na drugie, był bez wątpienia łatwieyſzy, rozumnieyſzy, y przynosił znaczne pożytki. Lecz takowy uſzykowania rodzay ſłużył woyſku wielce wycwiczonemu, y przyzwyczaionemu do nayſcisleyſzey karności woyſkowey. Macedonowie zaś w ten czas, gdy Filip obiął koronę, niemieli nic z tego w ſobie, y trzeba im było wynaleść porządek boiu, ktory z ſwoiey natury czyniłby w nich ufność, y niewyciągał po nich żadnego doświadczenia, tak w robieniu bronią, iako też w inſzych czynnościach woiennych.

Jak tylko wewnętrzna ſpokoyność wrociła się Macedonii, Filip ſtarał się we wſzyſtkim z niey pożytkować, bał się przydawać sił złym zwyczaiom, gdyby miał na nich rzucać się, niebędąc pewnym, że ich z gruntu wykorzeni. Zdawał się przeto nieuważać tych nałogow, ktorych znieść do ſzczętu niemogł, ani zamyślał wznawiać porządkow iakich użytecznych, poki nieznalazł ſpoſobu utwierdzenia ich. Stanowił prawa, przyſpoſobiwſzy iuż umy-

http://rcin.org.pl

ſły do ſłuchania ich, y nowe dawał czynności Macedonii, nic w niey nie zoſtawuiąc prożnuiącego, y niepożytecznego; takie to ſą kroki wynioſłości przezorney, ktora ſobie gotuie pomyślność niezawodną, y wprzody zakłada fundamenta, nim wyſtawia budynek.

Udało się Filipowi pokonać naywiękſzych nieprzyiacioł Macedonii, to ieſt: gnuśność poddanych ſwoich, boiaźń ich y oboiętność dla publicznego dobra; ale niebrał się on nigdy do owych wielkich pożytkow, iako Filozof, Polityk, ktory nieſzuka tylko pomyślności Kraiu y uſzczęśliwienia obywatelow; był to człowiek wynioſły, pragnący Macedonow wprowadzić w tę, ktorą ſam miał wynioſłość, aby miał z nich potym inſtrument ſwego ſzczęścia, y odtąd ziawiły się ſkopuły wielce dla niego ſzkodliwe. Ten Monarcha zwiedził był znacznieyſze Rzeczpoſpolite Grecyi, poznał ſam ich umyſły, intereſa, ſiły, ſłabość, y oſtatnią obronę. Znał Stan Aten, był świadkiem upadku Sparty, widział, że Teby niezachowały po śmierci Epaminondeſa, tylko nadętość z wielkiego ſwego ſzczęścia. Cała Grecya tak iak ią widział rozrożnioną, y napełnioną ſzkodliwemi namiętnościami, ktore w niey

ſpło-

http://rcin.org.pl

spłodziła woyna Peloponezu, zdawała mu się ubiegać do iarzma y pragnąć iednego Pana. Dotego pewna to rzecz była, że wszedłszy do Grecyi, łatwo znaleśćby mogł Sprzymierzeńcow. A ztąd iakowych nadzei niemogł sobie rościć Filip? Podbiwszy narod nayssawnieyszy w świecie, mogłby sobie sam podchlebiac, że żaden z nieprzyiacioł iego, oprzeć mu się nieodważy.

Niech mi tu wolno będzie uczynić moią nadtym uwagę: historya tysiączne wystawia nam przykłady o Państwach tych, ktore mimo znacznych pożytkow przez woynę odebranych, zostały w pierwszey ciemności swoiey, y owszem same zniszczyły się przez to, że niewiedziały, iż polityka ma daleko wyższą sztukę, niżeli zwycięstwa, y naukę potrzebnieyszą, iak liczne siły, to iest: naukę dobrego ich użycia. Przyznać to należy Rzymianom, iż oni doskonale poznawali tę sztukę oszczędzania sił swoich, y używania ich według potrzeby, nieczynienia sobie nowych nieprzyiacioł, pokiby aż tych niepokonali, ktorzy ich obrazili. Filip także zważał tak iako y oni, że zachować trzeba iakowyś porządek, aby niebyły czynności nieskuteczne, y że ta czynność by-

http://rcin.org.pl

łaby trudną y nieſkuteczną ſama z ſiebie, gdyby od niey przyſzło zaczynać, ſtanie ſię zaś łatwo, utwierdzi poprzedzaiące korzyści, y upewni o nowych, gdy przed nią inny iaki zamyſł wykonany będzie. Y w rzeczy ſamey, gdyby Krol ten uderzył zaraz na Grekow, dawni nieprzyiaciele Macedonii nieomieſzkaliby odnowić zaſtarzałych nieprzyiaźni. Peonowie, Trakowie, Jlliryiczykowie, byliby pomocnikami Grecyi; y Filip będąc przymuſzonym zatrzymać z iedney ſtrony uſilności ſwoie, aby mogł w drugiey ſtronie ie czynić, musiałby podzielić ſiły ſwoie. A udaiąc ſię uſtawnie od Grekow do Barbarzyńcow, od Barbarzyńcow do Grekow, y nic niemogąc zakończyć, pomnożyłby przeſzkody tamuiącę iego wynioſłość. Y chociażby nawet ſam niebył pokonany, musiałby przynaymniey zwyciężać każdego z oſobna z ſwoich nieprzyiacioł, ktorych daleko łatwiey iednego po drugim znoſiłby.

Filip więc zaraz obrocił ſiły na Peonow, y podbił ich. Potym uderzył na Jlliryą, znioſł znowu w ſwoiey kolei y Trakow, poodbierał im Kraie nabyte z Macedonii, zepſuł znaczniey ſze ich zamki, a na ſwoich granicach powyſtawiał, y w ten czas dopiero, gdy upokorzył Barbarzyńcow,

http://rcin.org.pl

cow, y Prowincye swoie ubespieczył, zamyślać począł o podbiciu Grecyi.

Po większey części rozbiiaią się zamysły iakie, dla tego, że w tenże sam moment zaczynamy ie wypełniać, w ktory układamy, nieprzeyrzawszy przeszkod, do ktorych zwyciężenia niemamy nic gotowego. Y znowu przyspieszamy częstokroć rozporządzenia rożne, lubo cel tylko naszych zamysłow, y to zbyt pomieszanie rozważamy, a to ieszcze według tey namiętności, ktorą uwodziemy się. Niebędąc zaś w stanie oprzenia się pierwszemu przypadkowi, ktory się zdarza, upadamy, lub też idziemy za powodem przypadkow, ktoremi należałoby rządzić, polityka przez to zarowno iako y szczęście będąc niepewna, zostaie bez porządku. Pospoliciey ieszcze zwykły miewać Państwa niektore cel nieokryslony y niestały powiększenia się, y przeto mocarstwo iakie zostaiąc bez sprzymierzeńcow, y będąc u swoich sąsiadow w podeyrzeniu, niewie gruntownie, z iakim narodem ma zacząć interes, ani iak dążyć ma swemi robotami do iednegoż kresu, y przez negocyacye przygotować pomyślność broni swoiey, ani też użyć tych korzyści, ktore naturalnie wynikać powinny. Rzadka to rzecz na koniec, aby

http://rcin.org.pl

narod iaki umiał pożytkować z błędow nieprzyiacioł swoich, uderzaiąc na nich w czym są nayslabsi, a maiąc przezorność zastawienia się tym, w czym sam iest naymocnieyszym.

Długo roztrząsał Filip zamysł swoy, podbicia sobie Grecyi. Gotował się iuż uderzyć na nich, ale chciał ieszcze, aby mniemano, że dalekich iest myśli od woyny. Więc pod pozorem wyniszczonych swoich skarbow, y wystawienia Pałacu, ktory chciał przyozdobić tym wszystkim, cokolwiek kunszt mogł mieć nayszacownieyszego, zaciągał długi znaczne y z wielką prowizyą po wszystkich miastach Grecyi, aby tym sposobem fortuny naypierwszych obywatelow w każdey Rzeczpospolity miał w ręku swoich. Poczynił sobie wielu płatnych niezdaiąc się być tylko dłużnikiem; starał się także przymnożyć namiętności w Grekach, przez to chcąc ich osłabić, y sądził się iuż być Panem tego miasta, ktorego przekupił urzędnikow.

A lubo z wielką pilnością wydoskonalał Macedonow w sztuce woienney, niechciał iednak zwyciężać mocą, gdy iakie zachodziły trudności, y gdy rostropność iego tego niedozwalała. Boiąc się zaś, aby nieuczyniono związku przeciwko niemu,

http://rcin.org.pl

mu, ſtarał się roziątrzać zazdrość y nienawiść, ktora rożniła ſamychże Grekow między ſobą, y ażeby bawił ich coraz nowemi nadzieiami, nową boiaźnią, y nowym podeyrzeniem, nowemi intereſami, podchlebiał wyniośłości iedney Rzeczpoſpolity, a obiecywał ſwoią pomoc drugiey, ſzukał przyiaźni z inną, to odmawiał, to przyobiecywał, to odwoływał posiłki ſwoie, według tego, iak miał potrzebę przyſpieſzyć, lub zahamować obroty ſwoich ſprzymierzeńcow albo nieprzyiacioł. To znowu podbił ſobie narod iaki ſwoią dobroczynnością, iako poſłąpił z Teſſalami, uwalniaiąc ich od tyrannow, y przywracaiąc do rady Amfiktyońſkiey. To pokazywał, że z żalem wykonywał to, do czego go ſami przyprowadzali. Jeżeli zaś zaczynał woynę z iaką Prowincyą Grecką, ſtarał się o to, aby był do tego wezwany; y tak niewſzedł do Peloponezu, tylko na proźby Meſſyny y Megalopolis, ktore napaſtowane były od Lacedemończykow. Widział potrzebę opanowania miaſta iakiego, niedrażnił go, lecz przeciwnie ofiarował mu przyiaźń ſwoię, głaſkał dowcipnie wyniośłość iego, aby go pokłocił z ſwoiemi ſąsiadami. Ale ledwie co owa nieſzczęśliwa Rzeczpoſpolita nazbyt ufaiąca w przymierzu

http://rcin.org.pl

mierzu Macedońſkim, wplątała się w sidła, ktore iey był zaſtawił; zaraz Filip używaiąc przygotowanych ſrzodkow do przerwania przyiaźni, albo też zmyślaiąc, że bierze w obronę ſwoię uciemiężonych, znosił ſwoich nieprzyiacioł, niepodaiąc siebie ſamego w nienawiść. Takową polityką zdradzeni zoſtali Olintyiczykowie, gdy wiele ufaiąc iego obronie, obruſzyli przeciwko ſobie Potydę.

Zaden Krol chcąc się ſtać niedoſcigłym, nieumiał lepiey iak Filip ſztuki odmieniania ſwoich krokow, nieodſtępuiąc nigdy od założonych raz początkow; negocyacye, przymierza, pokoiu zawarcia, umowy, nieprzyiaźni, umknienia się od intereſow nieczynności, używał w ſwoiey kolei, a tym wſzyſtkim doſtępował zamierzonego końca, lubo od niego zdawał się być dalekim. Umiał do tego kierować dobrze namiętnościami, okazać blaſk rzeczy iakiey, ſprawić wątpliwość, poſtrach, nadzieię ſkleiać, lub rozłączać rożne cele; ſwoich nieprzyiacioł czynił zawſze wynioſłemi, a ſprzymierzeńcow niewdzięcznemi, a on ſam odbierał cały pożytek woien tych, na ktorych był tylko posiłkowym.

Nayznacznieyſzy krok, ktory uczynił Filip dla doſtąpienia panowania nad Grecyą,

był

był ten, iż ſobie ziednał u Tebanow zlecenie zemſty, za pokrzywdzenie Kościoła Delfickiego przez świętokradztwo Foceyczykow, ktorzy na własny pożytek obracali uprawę części powiatu Cyrreyſkiego poświęconego Apollinowi, a utrzymuiąc się w tey niezbożności, wypłacić niechcieli grzywien, na ktore byli ſkazani od rady Amfiktyońſkiey.

Ta woyna święta trwała od lat dziesięciu, wſzyſtkie prawie narody Greckie w nią weſzły były, a zwycięſtwa odydwom ſtronom ſłużące, zdawały się ią wiecznie przedłużać; gdy nakoniec Tebanowie wycieńczeni, udali się do Filipa. Wſzedł ten Krol do Lokrydy z woyſkiem znacznym; a Falekus Wodz Foceyczykow niebędąc w ſtanie ſtoczenia bitwy z nieprzyiacielem, ktory z bliſka go był przycisnął, wſzedł w ugodę. Pozwolono mu wyniyść z Focydy z żołnierzami, ktorych był zaciągnął ze ſkarbow wydartych Kościołowi Delfickiemu, a Foceyczykowie po wyiściu iego, musieli przyiąć prawa Filippa y Tebanow. Prawo wyſyłania Poſłow na radę Amfiktyońſką, ktorą ſtracili zwyciężeni, wiecznemi czaſy przyłączone było Macedonii, ktorzy się ieſzcze podzielili z obywatelami Beocyi y Teſſalii, doſtoieńſtwem

rzą-

http://rcin.org.pl

rządzenia igrzyſkami Pityiſkiemi (*), ktore ſtracili Koryntyanie na ukaranie ich za dane posiłki Foceyczykom.

Te dwa pożytki, choć nieznakomite z ſamych siebie, odmieniły nieiakowym ſpoſobem naturę ſwoię w rękach Filippa. Igrzyſka Pityiſkie tak iako y inne uroczyſtości Greckie, odpawiały się wprawdzie iedynie na widowiſkach y gonitwach niepotrzebnych, lecz że iuż Grecy tyle ſtali się lekkomyślnemi, iż te rzeczy wielce ſobie poważali, niebyło to więc rzeczą oboiętną u tak dowcipnego Monarchy iaki był Filip, zasiadać na tym, y mieć nieiakowym ſpoſobem rząd nad ich uciechami. Lubo także ziazd Amfiktyońſki miał moc ſzczegulnie wydawania Dekretow względem religii, y przeſtrzegania, aby winowaycy przeciwko Bogom mieli mocnych na ziemi nieprzyiacioł; nie mało iednak ztąd korzyſtał Filip, będąc do niey przyłączonym. Ktorenże albowiem Krol nad niego mogł więcey pożytkować z zabobonności poſpolſtwa? Już niebył on obcym tak

(*) Igrzyſka Pityiſkie były gonitwy na honor Apollina, uroczyście obchodzone w Grecyi, na pamiątkę tego, iż Apollo węża zbyt dużego był zabił, ktorego (iak bayki Poetow głoſzą) Juno Bogini zeſłała była, na zgubienie Latony y potomſtwa iey, to ieſt Apollina y Diany.

http://rcin.org.pl

(tak mowiąc) między Grekami, y bez podeyrzenia mogł wchodzić do wſzelkich intereſow ich, wywyżſzyć powoli godność rady Amfiktyońſkiey, dawne iey przywrocić doſtoieńſtwa, czyniąc ią tym ſpoſobem inſtrumentem użytecznym własney wynioſłości.

Kapłani y inne oſoby poświęcone na uſługę Kościoła Delfickiego, zaczęli wyſtawiać gorliwość y cześć, ktorą miał dla Bogow Filip, płatni także od niego wychwalali wſtrzemieźliwość iego y ſprawiedliwość, y ten powſzechny ſtał się odgłos, że złote wieki powracaią się do Grecyi. Obywatele wielu Rzeczpoſpolitych znudziwſzy ſobie domowe kłotnie, cieſzyli się z przywroconego pokoiu, gdy z drugiey ſtrony ludzie pyſzni, nieſpokoyni, y przywodzcy do buntow, cieſząc się ſkrycie z tego ſzacunku, w ktorym zoſtawał obrońca ich, upatruiąc zbliżaiące się pomyślne dla nich rozruchy, przykładali się do tego ſwoiemi ieſzcze pochwałami, aby tym łatwiey uwieść mogli wſzyſtkich umyſły. Słowem takowe było, że tak rzekę, omamienie Grekow, względem Filippa, że Demoſtenes naywiękſzy iego nieprzyiaciel, ktory przez cały przeciąg woyny świętey, mowił przeciwko niemu za Focey-

czyka-

http://rcin.org.pl

czykami, odmienił nagle zdanie swoie. A zamiast tego, żeby miał zachęcać Ateńczykow do woyny, pobudzał ich do pokoiu, maiąc do nich mowę, nakłaniaiącą do tego, aby przyznali nową godność Filippa, y przyięli dekret, ktorym rada Amfiktyońska przypuszczała go do swego ziazdu.

Oprocz tego Mowcy niebyło nikogo w Grecyi, ktoryby przeglądaiąc zamysły wyniosłe Macedonii, postrzegł grożące niebespieczeństwo wolności swoiey Oyczyzny. Jeżeli zaś ktory człowiek był zdolny do wyprowadzenia Ateńczykow z tey podłości, o ktorą przyprawiało ich zatapianie się w roskoszach, y do przywrocenia dawnego męstwa w Grekach, y do sprawienia w nich iednegoż ducha, to był Demostenes, ktorego mowy żwawe zagrzewaią do dziś dnia czytelnikow swoich. Lecz mowił to do głuchych, y dzięki niech będą wymowniejszey daleko szczodrobliwości Filippa, że dokazał tego, kiedy ten brzmiącemi słowy zachęcał do zawarcia przymierza, do uczynienia związku, do zaciągnienia woyska, y wyprawienia okrętow, przeciwnie tysiączne wołały głosy: że pokoy iest naywiększym dobrem, y że nietrzeba tracić momentow teraźnieyszych

na

http://rcin.org.pl

na fałszywych boiaźniach rzeczy przyszłych. Demostenes mowił do miłości chwały, Oyczyzny, y wolności, ktorych cnot niebyło iuż w Grecyi; bo przekupieni Grecy od Filippa, tym mocniey wzbudzali y odżywiali dla pożytkow iego, leniftwo, łakomstwo, y gnuśność.

Lecz gdyby ten Krol z mnieyszym przemysłem był utaił knowania swoiey wyniosłości, możnażby się spodziewać, że Grecy ieszczeby się ziednoczyli, y zrobili związek przeciwko Macedonii, tak iako niegdyś zawarli go byli przeciwko Persom? Mowi Polibiusz, *że chociaż z wielu miar szacowny iest Demostenes, niepodobna go iednak wymawiać z tego, że często zbutkował w nazywaniu zdraycami y ludźmi hańby godnemi, obywatelow nayznakomitszych w wielu Rzeczpospolitych, przeto, że byli w iednomyślności z Filippem. Wszystkie te Magistraty, ktorych imiona chciał zeszpecić Demostenes, mogły dobrze usprawiedliwić postępek swoy, ktory potym, iak nastała odmiana politycznego ułożenia w Grecyi, przymnożył sił y władzy Oyczyznie ich, albo też zachował ią od ruiny. Jeżeli Messeńczykowie y Arkadyiczykowie byli tey myśli, że interesa ich iednakowe nie są z Ateńskiemi; ieżeli woleli raczey wezwać obrony*

http://rcin.org.pl

Filippa, niżeli dać się podbić Lacedemończykom; ieżeli niezważaiąc na złe dalsze, woleli bardziey zapobieżeć temu, ktore iuż ich przyciskało; Należałoż ich Demoſtenesowi winować o to? Gruby to był błąd tego Krasomowcy, że się tego domagał, aby wſzyſcy Grecy w rozporządzeniu intereſow miaſt ſwoich, radzili się intereſow Aten.

Jeżeli każda Rzeczpoſpolita, po zepſuciu rządu związkowego, nikomu ufać niemogła, tylko ſobie ſamey, gdy ſąsiedzi iey byli zawſze nieprzyiaciołmi, przecoż Demoſtenes mniemał, że mogł wyciągać po Teſſalach zoſtaiących przy granicach Macedońſkich, ktorych był Filip wyzwolił od Tyrannow ich, aby mu byli niewdzięczni, y pierwsi odważyli się na wſzelkie niebeſpieczeńſtwa woyny, dla dania Grecyi bez ſkutecznego przykładu męſtwa, y pokazania, iż ſą przywiązani do fundamentow iedności, (ktorey iuż niebyło?) Jeżeli Argiwowie wezwali obrony Filippa, to dla tego musieli uczynić, że Lacedemończykowie chcieli być tyrannami Peloponezu, y że niemogli beſpiecznego zawrzeć przymierza z żadną Rzecząpoſpolitą Grecyi; a Macedonia iedna mogła im dać pomoc niezawodną. Jeżeli także Tebanowie złączyli się z Filippem, to ſtało się dla tego, iż widzie-

http://rcin.org.pl

widzieli, że Grecy iuż więcey niechcieli mieć wolności, y że wszystko dążyło do tyrannii, iako też, że przenikali to rostropnie, iż nienależy urażać nieprzyiaciela mocnieyszego nad wolność publiczną.

Jakowymże sposobem to przenikał Demostenes, że to pokrzywdzenie, ktore czynił celnieyszym Magistratom Messyny, Magalopolu, Tebow, Argu, y Tessalii, zamiast nakłonienia ich umysłow do związku, o ktorym zamyślał; raczey pomnożyć miało nienawiści y domowe kłotnie w Grecyi? Poznawszy zaś z doświadczenia samego słabość, y żadney rzeczy niezakończenie, oraz podłość Ateńczykow, dla czegoż domagał się tak żwawo, aby inne miasta dla nich to czyniły, czego Ateny dla siebie samych czynić zaniedbywały? Nakoniec widząc nieskuteczności tych poselstw, ktoremi chciał poburzyć całą Grecyą, zacoż nieodmienił swoich zamysłow? Y niebędzież można przeto pogardzać nim, uważaiąc go iako polityka niedoskonałego, a chwalić go, y szanować w tymże samym czasie z drugiey strony, iako Krasomowcę wybornego.

Smiał on Ateńczykom radzić, ażeby zaciągnęli dwa tysięcy piechoty, a dwieście iazdy, ktorych trzecią część mieli składać

http://rcin.org.pl

obywatele, tudzież, aby wyprawili dziesięć galer lekko uzbroionych. *Niedomagam się ia*, mowił, *rzeczy większych, ponieważ Stan nasz teraźnieyszy niedozwala nam, abyśmy mieli siły zdatne do uderzenia na Filippa w polu otwartym.* Cóż więc za zamyśł był Demostenesa? *Musiemy*, przydaie daley, *tym się okryślić, abyśmy tylko czynili podiazdy.* Niezwykła myśl, ktora zamiast męstwa, miała Ateńczykom przynieść śmieszną niespokoyność, y zamiast ustraszenia nieprzyiaciela, ktorego sami większą moc uznawali, bardzieyby go ieszcze drazniła y usprawiedliwiała wyniosłość iego. Spodziewałże się Demostenes, że tak słabe siły Aten, odżywią męstwo w Grecyi, y dodadzą iey ufności y zachęcenia? Bynaymniey, gdyż w wielkiey liczbie exordiow, ktore zawsze pierwey sobie pisał, aby ie potym w potrzebie mogł użyć, ledwie dwa lub trzy znaydowały się przygotowane do mowienia z okoliczności zwycięstwa. Przygania mu Polibiusz, że nieumiał wyczytywać rzeczy przyszłych, y że inney niemiał polityki, tylko porywczość lekkomyślną. Nakoniec mowi tenże sam historyk: Ateńczykowie idąc za pobudkami swego Krasomowcy, zawzięli się na Filippa, y zostali zbici pod Cheroneą, y nie-

http://rcin.org.pl

y nieutrzymaliby ani domow ſwoich, ani Kościołow, ani obywatelſkiego doſtoieńſtwa, gdyby zwycięzca niepoſtąpił był z niemi według ſwoiey wſpaniałości.

Daleko więcey godnieyſzy chwały był poſtępek Focyona, ktory tyle był wielkim Wodzem, ile Demoſtenes złym żołnierzem, że zaſtępuiąc ſwoim obywatelom, zachęcał ich do pokoiu, lub woyna wyſtawić go mogła na czele intereſow Rzeczpoſpolity. Przyſtaię nato, mowił on iednego czaſu Ateńczykom, ażebyście poſtępowali tak iako naymężnieyſi, y abyście umieli pozyſkać przyiaźń tych, ktorzy ſą wam ſprzyiaiący. Nieuſkarżaycie ſię iednak na waſzych ſprzymierzeńcow, lecz na was ſamych, że waſza rozpuſta wprowadziła wſzelkie wyſtępki; lecz na waſzych Wodzow, ktorzy ſwoiemi rozboiami wzbudzaią przeciwko wam nawet te narody, ktoreby razem z wami zginęły. Radzić wam będę woynę, mowił im znowu; gdy będziecie zdolni prowadzić ią: gdy zobaczę młodych ſkłonnych do poſłuſzeńſtwa, y nieodſtępowania zleconych ſobie urzędow, Bogaczow chętnie czyniących ſkładkę na potrzeby Rzeczpoſpolity, Kraſomowcow waſzych nieprofitniących z ſkarbu publicznego.

http://rcin.org.pl

Otoż ta iest cała polityka tego wielkiego męża, ktory niełądził o siłach y wzmocnieniu się Państwa według czasowych w nim porywczości, męstwa, y zaufania, ktore y myśl nagła wznieca, y psuie, ale według zadawnionych obyczaiow, y przyzwyczaienia się, ktore prawa stałe wprowadziły. Focyon uważał Rzeczpospolitą swoią y Grecyą całą, iako chorych, ktorym niedosyć nagle y iakokolwiek przywrocić zdrowie, ale potrzeba przedłużyć życia ich, y przywrocić powoli temperament rozporządzeniem mądrym y przezornym. Y w rzeczy samey Ateńczykowie będąc nakoniec osłabieni, długim przeciągiem nieszczęść, upaść musieliby koniecznie w tych rozruchach, ktore sprawiłyby srzodki gwałtowne. Dozwoliłby Focyon ludowi cnotliwemu, chwycić się rozpaczy, gdyż przez nią mogłby spodziewać się ocalenia swego; lecz wiedział, że Rzeczpospolita zepsuta, zawsze iest lekkomyślną, ile tylko razy chwyta się iakiego trudnego zamysłu.

Lubo zaś nieuważnym postępowaniem swoim Demostenes pomnażał kłotnie między Grekami, a za tym, że tak rzekę, sam usługiwał wyniosłości Filippa, przecięż y sam Krol ten, ktory pewnym będąc, że

wzru-

http://rcin.org.pl

wzruſzy Grecyą przez płatnych od siebie y ſprzymierzeńcow ſwoich, nieomieſzkał nic, czymby mogł tego Kraſomowcę nakłonić do ſwoiey ſtrony, albo przynaymniey uſta mu zamknąć żeby przeciwko niemu niemowił. Obſzedłby się on bez uſług Demoſtenesa, lecz lękał sie zwawey iego wymowy, dla ktorey go wyſtawiał iak tyranna. Niechciał także, aby ożywiał wynioſłość w Grekach, przypominaiąc im wielkie czyny przodkow ich. Wſpomnienie czeſte ſzacunku wolności, było to przyprowadzeniem ich, aby poſtępowali z wielką oſtrożnością, ktora byłaby tamą człowiekowi wynioſłemu. A im więcey Filip usiłował obmierzić wolność Grekom, y wprowadzić w nieczułość, ktoraby przygotowała ich do poſłuſzeńſtwa, gdy zoſtaną zwyciężeni, z tym większym nieſmakiem uważał, że Kraſomowca Ateński odkrywał zamyſły iego, y uprzedzał ie, wyſtawuiąc przed oczy Grekom wſtyd niewoli, ktorey iuż uchronić się niemogli, y przez to nieiakowym ſpoſobem podawał w wątpliwość zwycięſtwa iego, a przygotowywał Grekow do buntu y rozruchow.

Widział oprocz tego ten Krol, że pod czas oſtatnich woien, Sparta, Ateny, Teby, y inne Rzeczpoſpolite w zamian

http://rcin.org.pl

używały obrony Perſow, używaiąc sił ich do zniſzczenia ſwoich nieprzyiacioł. Ta polityka niemiała iuż nic w ſobie nienawiſnego; a oczywiſta to rzecz była, że daremnie ſzukaiąc pomocy od ſamychże Grekow przeciwko Macedonom, Demoſtenes udałby się do ſatrapow Azyi. Filip zaś tym więcey lękał się tego Kraſomowcy, że o nim poſpolicie mniemano, iakoby miał ſciſły związek z dworem Perſkim, y co większa, iakoby miał być od niego płatnym.

A gdyby Perſowie mieli się wdać w intereſa Grecyi, zamyſły Filippa zniknęłyby, albo przynaymniey wykonanie ich ſtałoby się trudnieyſze. Niezmierne doſtatki Azyi łatwoby odciągnęły wſzyſtkich przyiacioł tego Krola; pieniądze Krolow Perſkich złączyłyby bez trudności wſzyſtkie Rzeczpoſpolite rozrożnione, gdyż Magiſtraty miały chciwość zbogacenia się. A zamiaſt zwyciężenia Grekow przez ſamychże Grekow, musiałby Filip walczyć ze wſzyſtkiemi; y nawet dla podbicia ich trzebaby mu było pierwey tryumfować z Perſow.

Skutek ſam uſprawiedliwił boiaźń Filippa, Demoſtenes odkrył zdanie ſwoie, aby wyſłać Poſłow do Krola Perſkiego, poka-

http://rcin.org.pl

pokazuiąc, iak mu wiele na tym zależy, aby niecierpiał powiększenia się Macedonii, oraz przynaglaiąc go, aby chciał dać pomoc Ateńczykom. Krasomowca ten, ktory pierwszą mową swoią wzierał tylko w skłonności umysłow, w drugiey usilnie nalegał, ukazuiąc potrzebę konieczną, aby wykonane było to wezwanie pomocy Krola Perskiego, ktore nakoniec ztwierdziła Rzeczpospolita. Poselstwo to Ateńczykom udało się; y Filip, ktory obległ był Perynt y Bizancyum, roszcząc sobie zdobycia tych zamkow wielkie nadzieie, zobaczył przeszkody czynnościom swoim przez odpor, ktory dwor Perski y Ateńska Rzeczpospolita wysłała na pomoc oblężonym.

Tu dopiero pokazał ten Krol całą mądrość swoię iaką mieć mogł. Widział on, że trzymaiąc się uporczywie swoiego przedsięwzięcia, rozdrazni nieprzyiacioł, ściśley ich złączy, y przyprowadzi do czynienia tego przez pasyą, czegoby przez męstwo, albo rostropność nigdy czynić nieważyli się. Dla usmierzenia więc powstaiącey burzy na siebie, odstąpił oblężenia zamkow tych, ktore iuż mocno był przycisnął, y obrocił woyska swoie przeciwko Tatarom.

http://rcin.org.pl

Ateńczykowie tym więcey maiący w ſobie prożności, im gnuśnieysi byli, niewątpili że Filip tey nowey wyprawy chwycił się z rozpaczy, kryiąc wſtyd ſwoy między Tatarami; a widząc, że poczyna woynę z tym narodem, ktory nieuprawiał ziemi, niemiał żadnego pomieſzkania ſtałego, pędził przed ſobą trzody ſwoie, y niezoſtawiał nieprzyiacielowi tylko puſtynie, w ktorych niemogł się utrzymać, mniemali, że Macedonia zniſzczyć się będzie musiała. A gdy Filip niechciał używać wielkiey natarczywości przeciwko Tatarom, y zaczynać poſtępkow nieprzyiacielſkich, dla niego niepotrzebnych, y przeſzkadzaiących mu powrotu do Grecyi według woli iego; Ateńczykowie brali roſtropność iego za pomieſzanie się, y cieſzyli się, mniemaiąc, iż się zbyt uwikłał. Perſowie także zawſze przyuczeni do podchlebſtwa naypodleyſzego ſwoim Monarchom, łatwo gnuśnemu Ochuſowi to wyperſwadowali, że otrzymał tryumf nad Filippem. Jm zaś mniey ten mniemany tryumf koſztował trudności, tym bardziey ten pyſzny Monarcha wierzył, że niepotrzeba używać sił większych, y że poſtrach ſam imienia iego wyſtarczał na pohamowanie wynioſłości Filippa. A tak pycha

http://rcin.org.pl

cha ſprzymierzeńcow y radość niepozwoliła im przedsięwziąć ſrzodkow użytecznych na czas przyſzły, y iak przeyrzał nieprzyiaciel ich, rozwolnił się związek, ktory ich był ſcisle łączył.

Filip tym czaſem patrząc na to wſzyſtko z Tartaryi, myślał o zemſcie, lecz nakoniec, aby mogł ſprawić prędſzą w umyſłach odmianę, y lepiey rozdzielić Ateńczykow od Perſow, chciał zatrudnić Grecyą tym intereſem, do ktoregoby on ſam zdawał się bynaymniey niewchodzić. Używaiąc więc wziętości ſwoiey w radzie Amfiktyońſkiey, dokazał tego, że wypowiedziano woynę Lokryiczykom Amfiyſkim, ktorzy przywłaſzczyli byli ſobie iakoweś pola poświęcone Kościołowi Delfickiemu, wymogłſzy y to ieſzcze, że rząd nad woyſkiem oddany był Kottypowi Człowiekowi zaprzedanemu żądzy Macedonow. Ten partyzant umieiący dobrze wykonać to, co mu Filip był zlecił, przedłużał woynę, żadnego nieodbierał zwycięſtwa, y owſzem dozwalał znacznych z siebie korzyści Lokryiczykom, dla tego, aby napełnił ludzi religią napuſzonych lękliwością, o zgorſzenie, gdyby maieſtat Bożka Delfickiego zoſtać miał bez zemſty. Zagrzewały się umyſły na poduſzczania ſprzyiaią-

http://rcin.org.pl

iaiących Apollinowi y Filippowi ; niemowiono w całey Grecyi tylko o pospolitym ruszeniu , dla wykorzenienia świętokradztwa. Lokryiczykowie przypominali im Foceyczykow , a iako Filip tamtych zwyciężył , tak y tych on sam tylko pokonać mogłby ; więc żądania powszechne oddały mu rząd tey woyny , a zaś nieprzyiaciele iego niewazyli się temu sprzeciwić , boiąc się , aby niebyli powołani o niezbożność , y rada Amfiktyońska nakoniec do niego udała się.

Ile dotąd ten Krol unikał okazywania sił swoich , tyle w ten czas szukał ustrafszyć nieprzyiacioł swoich przygotowaniem tey wyprawy , ile kiedy będąc wezwany od Stanow Grecyi , iako mściciel krzywd uczynionych Kościołowi Delfickiemu, mogł oraz dogodzić wyniosłości swoiey. Ledwie co zniosł Lokryiczykow , zaraz pod pozorem oderwania Ateńczykow z przymierza z buntownikami , wszedł do Focydy z całym woyskiem swoim , y odebrał Elatęę , pierwey nim kto mogł przeniknąć prawdziwe zamysły iego.

Wiadomości te , oraz postąpienie iego z Attyką , o połnocy do Aten przyniesione były , y Magistrat zmieszany , natychmiast rozkazał to ogłosić na publicznym ryn-

http://rcin.org.pl

rynku prez woźnych : pomieſzanie wielkie y poſtrach był w całym mieście, y nieczekaiąc zwołania, obywatele wſzyſcy zeſzli się na mieyſce obrad, gdzie naypierwey głębokie było milczenie. Żaden z Kraſomowcow nieśmiał wniyść do trybuny (*), aż Demoſtenes ośmieliwſzy się, ponieważ lud wſzyſtek na niego obracał oczy, zaczął mowę, pobudzaiąc wſpołobywatelow, aby nierozpaczali o zachowaniu Oyczyzny ſwoiey, radząc im, aby wyprawili Poſelſtwo do Tebanow, dla wezwania ich pomocy przeciwko nieprzyiacielowi, ktory iuż wyniośłości ſwoiey nietaił, y ktorego ten nowy zamyſł nie tylko ich wolności groził, ale y całey Attyki. Ztwierdziło okrzykiem poſpolſtwo radę iego; y dokazał tego bez trudności Demoſtenes, że zawarł związek z tą Rzeczpoſpolitą, z ktorą Filip zaczynał źle obchodzić się, czyniąc ią nienawiſną reſzcie Beocyi. Te dwa narody ſprymierzone zdawały się odnawiać ducha owego, ktorego miały pod Temiſtokleſem y Epaminondeſem, ſpotykały się pod Cheroneą z męſtwem Bohatyrſkim, lecz nakoniec ſzczęście ich odſtąpiło.

Filip

(*) Trybuna, było to mieyſce wyżſze nakſztalt ambony, z ktorego Kraſomowcy mieli mowy ſwoie do poſpolſtwa.

http://rcin.org.pl

Filip maiąc oko na to, aby rozłączył między ſobą ſwoich nieprzyiacioł, y łaſkawością ſwoią łagodził tę ſurowość, do ktorey dobro intereſow iego własnych niekiedy go przymuſzało, uprzedził Ateńczykow dobroczynnością, odſyłaiąc im ieńcow bez żadney zapłaty y podaiąc im ugodę pokoiu, ſtronie ich pożyteczną; tym czaſem zaś z oſobliwſzą żwawością ſcigał Tebanow, niechcąc z niemi zawrzeć pokoiu, aż dopiero w ten czas, gdy ſtraż ſwoię oſadził w mieſcie ich.

Poodbierał potym zamki naymocnieyſze w Grecyi, woyſko zaś iego iuż przyuczyło ſię zwyciężać, a tak wſzyſtkie Rzeczpoſpolite drżały na imie zwycięzcy, albo wychwalały pomiarkowanie iego. Z tym wſzyſtkim wiele ieſzcze trzeba było, aby to panowanie Macedońſkie ugruntowało ſię, gdyż trudnieyſza rzecz była uczynić Grekow cierpliwie znoſzącemi iarzmo niewoli, a niżeli podbić ich ſobie. Wyſtępki ich y nieſnaſki, wprowadziły ich nieznacznie w niewolą; lecz przytomność iednego nad niemi Pana, mogłaby im przywrocić dawnego ducha, otwieraiąc oczy nad ich ſtanem, bo żaden narod nieieſt tak ſtraſzny iako ten, ktory ſię bije o wolności ſwoiey odzyſkanie, niebędąc ieſzcze

przy-

http://rcin.org.pl

przyzwyczaionym do poddańſtwa. W poſrzod tego narodu nieſtałego, nieſpokoynego, wynioſłego, lekkomyślnego, y bitnego, przypadek naymnieyſzy mogł wzniecić wielkie rozruchy, albo przynaymniey coraz nowe bunty, ktore nakoniec wyniſzczyłyby siły Macedońſkie, albo też wprowadziłyby w długą woynę, nimby im przyſzło użyć pożytkow zwycięſtwa ſwego.

Filip niezaślepiaiąc się ſzczęściem ſwoim, naśladuiąc w tym Rzymian wielce biegłych w ſztuce powodowania według woli ſwoiey narodow, ktorzy w kilka wiekow potym podbili ſobie Grecyą, poznawał wſzyſtkie ſtopnie, ktoremi narod iaki ma przechodzić z wolności w niewolą; a oraz znał dobrze y tę powolność, z ktorą należy poſtępować, aby go przyuczyć do poſłuſzeńſtwa. Uhamował wynioſłość ſwoich zwycięſtw, nakłonił ku ſobie umyſły tych, ktorych pomyślność iego roziątrzyła, ſtarał się wyperſwadować Grekom, że dotąd dla tego ſzczegulnie woiował y zwyciężał, aby uwolnił ich od tyrannow y utrzymał w niepodległości. Wybor zaś iego polityki był, że ich pokłocił z dworem Perſkim, wzniecaiąc dawną nienawiść przeciwko temu Państwu,

a za-

http://rcin.org.pl

a zachęcaiąc do nabycia Azyi, podchlebiaiąc ich hardości, zabawiał ich w ſtracie wolności, dawał ponęte wrodzoney nieſpokoyności, y odbierał im te ſiły, ktore mogli byli obrocić przeciwko niemu.

Po podbiciu Satrapii Azyi mnieyſzey, Grecya położona w poſrzodku władzy Macedońſkiey bez ſprzymierzeńcow, bez ſąſiadow, y bez nadzei obcey iakiey pomocy, powinnaby uznać niedołężność własną utrzymania dłużey wolności ſwoiey; y doznać wkrotce pod ręką Filippa iarzma tey ciężkiey niewoli, ktore poźniey na nią włożyli Rzymianie. Rzeczpoſpolita naymocnieyſza, mogłaby tylko wzniecić ſłaby iakowyś rozruch, ale wſzyſcy Grecy poznaliby wprędce ſzkody y nieprzyzwoitość tych nieſtałych burzliwości, z ktorych częſtokroć pożytkuie tyrannia do rozſzerzenia y utwierdzenia praw ſwoich. Filip iednym daiąc zapłatę, drugim karę, przekonałby uporczywość ſwoich nieprzyiacioł, a pomnożyłby liczbę ſobie przychylnych. Doſyćby mu było złożyć iednych z urzędow, innych zaś na to mieyſce powagą ſwoią oſadzić, aby tak używał władzy wſzyſtko mogącey, ktorey chciwie pragną ludzie wynieśli, lubo ta zawſze bywać zwykła znakiem ich oſłabienia, upadku y ruiny.

Nie-

http://rcin.org.pl

Niewiem ieżeli kiedy wyniosłość iakiego człowieka mogła wystawić tak zabawny widok, iak było panowanie Filippa. Jakaż w nim rostropność? Co za męstwo było w nayszczegulnieyszych postępkach tego Krola? Co za rozsądność we wszystkich rozporządzeniach, ktore czynił dla swego wyniesienia? Niemożna dostatecznie wydziwić się stałości umysłu iego, chcąc iey naśladować? Co za poznanie serc ludzkich? Co za przenikliwość w poruszeniu ich y pożytkowaniu z namiętności? Każdy Monarcha, ktory takiegoż maiąc ducha, iak Filip, postępowałby temiż samemi krokami, doznałby też podobney pomyślności, stałby się postrachem sąsiadow, zwyciężyłby swoich nieprzyiacioł, podbiłby sobie Państwa. Y ia obszernie tu opisałbym tyle, ilebym mogł wszystkie kroki tey nieszczęśliwey polityki, gdyby cel, ktory ona sobie zakłada, niebył nikczemnym, godnym wzgardy, y owszem sromotnym w oczach owey polityki wysokiey, ktora dogadzać nieśtara się namiętnościom Monarchy, ale uszczęśliwieniu Stanow. W rzeczy samey cóż uczynił Filip dla uszczęśliwienia Macedonii y domu swego? Niezamyślaiąc tylko o uszczęśliwieniu swoim wszczegulności, niepracuiąc tylko dla nasycenia

http://rcin.org.pl

ſwoiey wynioſłości ? Nieużywał rzadkich przymiotow ſwoich , y rzadkiey wielkości umyſłu ſwego , tylko na wyſtawienie tey budowli , ktora wprędce po nim miała się zawalić. Niepoznaią ci prawdziwego intereſu ludzkiego , ktorzy mniey roſtropnie dziwuią się trudnościom iakim przełomanym , y bez żadnego okryſlenia, chwalą te przymioty , ktorych użycie było ſzkodliwe narodowi ludzkiemu.

Przybyłoż co ztąd Familii Filippa , albo Kroleſtwu iego , że on założył obſzerne Państwo ? Kiedy ſtaiąc się mocnym, nic więcey nieuczynił , tylko rozrzucił nasienie niezliczonych woien , y przygotował na świecie tysiączne rozruchy y ſpuſtoſzenia. Gdyby był zoſtawił naſtępcą ſwoim człowieka poſpolitych przymiotow , wſzyſtkie pożytki prac iego zginęłyby w iednym dniu. Zoſtawił on Koronę ſwoię Bohatyrowi czyniąc go tak mocnym , że nabył Azyi ; lecz nabycia tego nieodziedziczyli potomkowie Alexandra , ani Macedonowie. Naſtępcy tego Krola nędznie poginę i, a Kroleſtwo ich powtornie w pierwſzych ſwoich granicach zawarte nieutrzymywało z dawnego ſzczęścia ſwego ty ko wynioſłość niepomiarkowaną , ktora ich bardziey oſłabiała , y nakoniec ſtało się łupem Rzymu.

Gdy-

http://rcin.org.pl

Gdyby Filip miał naſtępcę godnego siebie, to ieſt, ktoryby utwierdził panowanie nad Grecyą, zamiaſt tego, żeby miał chcieć podbić świat cały; w ten czasby go należało chwalić, że umiał poniżyć Grekow, y umorzyć w nich ten oſtatek męſtwa, ktory winni byli ſwoiey wolności. Nakoniec niemożnaż mu przyganić złego użycia przymiotow ſwoich, gdy ſzczęście to, ktorego się dobiiał, ſłużyło iedynie do zepſucia naſtępcow iego, y uczynienia im trudnieyſzych powinności krolewſkich.

O iak wielka chwała byłaby tego Krola, gdyby wſzedłſzy w uczeſtnictwo obywatelſtwa w Grecyi, przez wniyście do rady Amfiktyońſkiey, usiłował nabyć panowania takiego, iakie niegdyś mieli Lacedemończykowie, a ożywiaiąc ducha iedności, ſtarał się iedynie przywrocić dawny związek Grekow. Czas to był właśnie myślenia o tey odmianie; Rzeczpoſpolite, ktore miały tyle mocy, że mogły unosić się wyniośłością, doznały iuż były doſyć nieſzczęść, że poznać mogły iako zamyſły ich były himeryczne. Wſzyſtkie zaś razem uznawały potrzebę wſpolnego przymierza, y uſtawicznego intereſowania się wzaiemnego, y ieżeli związki ich były niepewne, to ztąd pochodziło, że żadne miaſto nie-

http://rcin.org.pl

miało ani tyle sił, ani tyle przezorności, aby mogło w innych także wzniecić ufność, y dać skuteczną obronę. Na iakąż pochwałę, mowię, zasłużyłby sobie Filip, gdyby maiąc sposobność poprawienia błędow swego Krolestwa, stwierdził ustawy iego, daiąc tę władzę prawom, ktorey on dla siebie samego tak chciwie nabywał; gdyby zagrodził był następcom swoim, aby kiedy na złe nieużyli tey mocy, ktorą on im zostawiał; a staiąc się, że tak rzekę, wynalazcą wszelkiego dobra ktoreby uczynił, złożyłby ieden tylko narod z dawnych swoich poddanych y z Grekow? Ten Krol rownałby się Likurgowi, Macedonia uszczęśliwiona będąc wewnętrznie, byłaby ieszcze ubespieczoną przeciwko obcym, siły ich wraz złączone z Greckiemi, wystarczałyby do odpędzenia wszelkich natarczek, y możnaby było spodziewać się, że wielkość Rzymska rozbiłaby się o ten zbior Stanow wolnych y kwitnących.

Filip ogłoszony będąc Wodzem Grekow na woynę Azyatycką, przesłał iuż był przed sobą niektorych Hetmanow swoich, a gdy gotował się sam pospieszyć za niemi z woyskiem licznym, zabity został. Jak tylko o tym rozeszła się pogłoska, natychmiast wszyscy sąsiedzi Macedonow

ubie-

http://rcin.org.pl

ubiegaiąc się brali się do broni, Trakowie, Peonowie, Jlliryiczykowie, y Talentynowie, a nieomylnie znieśliby zle utwierdzone Państwo Macedonii, gdyby Filip niemiał był następcą swoim Alexandra. Grecy także z swoiey strony mniemali, że iuż odzyskali wolność swoię. Ateńczykowie pobudzeni od Demostenesa, słuchać niechcieli więcey obcego Wodza, y łącząc się z Attalusem bratem powtorney żony Filippa, a nieprzyiacielem Alexandra, cieszyli się, mniemaiąc, że iuż dosyć uczynili zamieszania w Macedonii, aby tym czasem łatwiey utwierdzić mogli niepodległość Grecyi.

Etolowie spieszno przywołali do Akarnanii tych obywatelow, ktorych był wygnał Filip. Ambracyotowie wypędzili woyskową osadę, ktorą był u nich zostawił tenże Krol. Obywatele Argos, Elidy, Sparty, y Arkadyi, dali przykład Peloponezowi podnosząc bunt, a Tebanowie niechcąc uznać Wodzem Alexandra, ktory tytuł był Oycu iego przyznany, uczynili dekret, nakazuiąc Macedonom, aby wyszli z zamku Kadmei, ktory byli trzymali.

W ten sposob cała Grecya czyniła sobie nadzieie, że młody następca Filippa zatrzymany będzie w Kraiu swoim przez

http://rcin.org.pl

woynę z Barbarzyńcami ; lecz nic mu oprzeć się niemogło. Trakowie, Illiryiczykowie, Peonowie, Talentynowie, byli ukarani, y wszystko iuż przystępowało do posłuszeństwa. Alexander pokazał się w Grecyi, a Tebanowie na zbliżenie się iego nieoddalili oblężenia od Kadmei, ktore byli uczynili. Mało sobie ważyli tego Krola, on zaś obległ ichże samych miasto. A mimo owych cudow męstwa, ktore w nich rozpacz wzbudzała, w pień wycięci zostali; nieszczęśliwa Oyczyzna ich, stała się widowiskiem wszelkiego okrucieństwa woiennego. Zołnierzy wszystkich wycięto, niewiasty, dzieci, y starcow wyciągaiąc nawet z Kościołow, gdzie dla obrony pochowali się, więcey daiącym przedawano. Zaden z Grekow pod karą śmierci, niemogł przyiąć zbiegłego Tebana, y Teby obrocone w perzynę, zostały kupą rozwalin. Wolność Grecyi zdała się iuż upadać; Alexander zaś korzystaiąc z tego pomieszania, ktore we wszystkich sprawił, kazał sobie dawać tytuł Wodza, przyznany dawniey Oycu iego, y poszedł na podbicie Persow.

Jeżeli częstokroć zdarza się to, że Krol niedołężny lub zły, bez natarczywości obcych nieprzyiacioł zgubić może naymo-

http://rcin.org.pl

mocniey utwierdzoną Monarchią, iakimże ſpoſobem Państwo Cyruſa mogło się oprzeć siłom Filippa, z ktoremi gotował się na niego uderzyć? Po dwoch Krolach wzgardy godnych, o ktorych wyżey mowiło się, naſtąpił Ochus. Wſtęp iego na tron okropny widok ſprawił w Perſyi. To ſtraſzydło umorzyło braci ſwoich godnieyſzych tronu niżeli on, wywarł potym złość ſwoię na całą własną Familią. A zbrzydziwſzy ſobie okrucieńſtwa nad ſwoiemi krewnemi y poddanemi, udał się do wſzelkiey rozpuſty. Niebyło w całey Perſyi innego człowieka rownie wſzyſtkim obmierzłego iako Ochus, y Trzebieniec Bagoaſz faworyt iego. Dzikość y okrucieńſtwo, z ktorym on zgubił Ochuſa Pana ſwego, wzbudza okropny wſtręt, lecz tym się każdy ukoi, myśląc, że ſłuſzna to była zemſta nieſzczęść tych, ktore poniosła Perſya. Arſes ze drżeniem wſtąpił na tron Przodkow ſwoich, y Bagoaſz w prędkim czasie zabiwſzy go, oddał koronę Daryuſzowi Kodomannowi, ktory był przeznaczony na zgubę Monarchii Perſkiey.

Wielu hiſtorykow krzywdę czynią Daryuſzowi, mowiąc o nim z tąż ſamą pogardą, z ktorą mowili y o Przodkach iego. Był to owſzem Krol mężny y wſpa-

http://rcin.org.pl

niały, umieiący rządzić się ſprawiedliwością, y ſzanować ludzkość, chociaż posiadał władzę nieograniczoną. Ale nieumieiący nic zakończyć, y mało był oświecony; zbywało mu też na przymiotach potrzebnych do rządzenia w czasie tak zamieſzanym. Daryuſz w tym prawie czasie wſzedł na tron, w ktorym Alexander naſtąpił po Filippie, a gdyby nawet był iednym z ludzi wielkich, iakimże ſpoſobem mogłby się oprzeć powſtaiącey na siebie burźliwości? W iaki ſpoſob mogłby nagle poprawić błędy Perſyi, y przywieść niewolnikow do miłości dobra powſzechnego, a dać Państwu ſwemu pobudki mocne do ożywienia w nim cnoty. Niemogł zaſtawić nieprzyiacielowi ſwemu, tylko woyſko bez śmiałości y bez ćwiczenia, przywykłe zawſze uciekać przed Grekami; Miniſtrow zaś troſkliwie ſzukaiących korzysci właſney z ſłabości ſwego Pana, y nieſzczęść publicznych dla naſycenia łakomſtwa, wyniosłości niewolniczey, y zazdrości kłocącey ich między ſobą; iednym ſłowem, ludzi bez Oyczyzny; a z długiego doświadczenia to poznaiących, że uczeſtnikami być niemogą pomyślności ſwego Monarchy.

Alexander wſzedł do Azyi z trzydzieſtą tysięcy piechoty, y z pięcią tysięcy iazdy.

http://rcin.org.pl

iazdy. Daryuſz zoſtał zwyciężony, Perſya podbita bronią Macedońſką, a przecięż zamyſły Filippa niebyły wykonane. Ten Krol iakom wyżey mowił, zamyślał o nabyciu Azyi, dla ugruntowania w Grecyi władzy ſwoiey, a zaś w tym nabywaniu Azyi niezamyślał o niczym, tylko wſzyſtko znosić, a nic nieuſtanawiać. Alexander zaś iak tylko wſzedł w Pańſtwo Daryuſza, podbiiał Kraie, niemyśląc o ich nabywaniu, natym przeſtawaiąc, że ich nabywał poſtrachem imienia ſwego, założył Monarchią obſzerną, ktorey wſzyſtkie części dążyły do wzaiemnego od siebie oderwania się.

Filip zamyślał był o teyże wyprawie do Azyi, ale łącząc woyſko ſwoie z dwakroć trzydzieści tysięcy Grekow, przez tę politykę nie tylko był pewny zwyciężenia Daryuſza, ale odbierał ieſzcze Grecyi żołnierzy, ktorych miał w podeyrzeniu, y zapobiegał wſzyſtkim buntom, a tak oſłabiaiąc ich, nieznacznie przyprowadzał do poſłuſzeńſtwa. Syn zaś iego przeciwnie wſzyſtko czynił, zoſtawił dwanaście tysięcy ludzi pod rządem Antypatra w Macedonii, dla utrzymania w pokoiu tego narodu, ktory on dobrze znał, że był ſkłonny do buntow, y pełny obywatelow gorliwych o wolność własną, y żołnierzy

http://rcin.org.pl

w woynach wycwiczonych, ktorzy ſwoim przykładem mogliby wzbudzić Tracyą, Illiryą, y inne Kraie do zrzucenia iarzma. Z tym wſzyſtkim ieden z ſławnych piſarzow naſzych chwali Alexandra: *że na początku zamyſłu ſwego, małą liczbę wyſtawił na los niepewny, y że poźno dopiero używał lekkomyślności, iako ſpoſobu dokazania zamyſłow.* Lecz kiedyż iuż będzie kto lekkomyślnym, gdy to roztropnością było, chcieć nabyć Azyi z trzydzieſtą tyſięcy? Na cudze napadać Kraie, ſwoich nieubeſpieczywſzy? Więcże Grecy, ktorzy naprzeciw ſiłom Xerxeſa wyſtawili byli cztery razy liczbę znacznieyſzą, daremnie ią tracili, czyliż to mnieyſze męſtwo w nich było, lub mniey wycwiczeni byli iak żołnierze Alexandra? Czyli też potrzeba tego było, aby licznieyſze byli wyſtawili woyſka?

Zapewne, gdyby Daryuſz miał tyle męſtwa, aby się nieuſtraſzył był lekkomyślnością zuchwałą Alexandra, a ſłuchał rozumney rady Memnona, y przykładem przodka ſwego rozdał był znaczne pieniądze w Grecyi, zakupuiąc dla Azyi woynę, rozrywaiącą ſiły Alexandra, y tych żołnierzy, ktorych nieprzyiaciel iego zbyt nierozſądnie niezaciągnął do ſłużby ſwoiey,

http://rcin.org.pl

iey, możnaby niewątpliwie wnosić, że ta zbyt odważna wyprawa Alexandra, podobnego losu doznałaby, iako owa niegdyś Agezyłława. Ten musiał był porzucić nabycia swoie, aby dał pomoc Sparcie; Alexander także byłby przymuszony bieżeć na ratunek Krolestwu swemu, y znikczyłby się sam, chcąc podbić sobie Grekow, ktorych pieniądze Daryusza byłyby ziednoczyły.

Ze Alexander był Wodzem wielkim, nikt o tym niewątpi; lecz mogł on być woiownikiem wielkim w szczegulnych swoich postępkach, ale politykiem wielce nierozsądnym w pospolitym ukartowaniu zamysłow swoich. Chwalą naprzykład tego Krola, *że umiał korzystać z bitwy pod Issem, odbieraiąc Egipt, ktory był bez obrony zostawił Daryusz, tym czasem w inney części świata liczne zbieraiąc woyska.* Lecz zdaie mi się, że to iest wychwalać błąd. Nacoż albowiem było rzucać się na Kray otwarty, ktory bez żadnego usiłowania należałby do Macedonow, gdyby Daryusz był zwyciężony? Nacoż zostawiać było nieprzyiacielowi czas odpoczynku, wzmocnienia się, y zebrania sił nowych? Alexander powinien był po potyczce pod Issem scigać Daryusza, z tąż samą żwawością,

http://rcin.org.pl

ścią, y z tąż ſamą prędkością, z ktorą gonił go po bitwie pod Arbellą. Lecz gdy on obległ był niepotrzebnie Tyr miaſto, gdy tracił czas drogi w Egypcie y w Kościele Jowiſza Hammona; Daryuſz zebrał ośmkroć ſtotysięcy woyſka piechotnego, a dwakroć ſtotysięcy iazdy, uzbroił ich y ćwiczył w ſztuce woienney, a pokazuiąc się na rowninach Arbelli, daleko mocnieyſzym iako pod Iſſem, przymusił nieprzyiaciela ſwego, aby wyſtawił na niepewny los drugiey utarczki ſzczęście ſwoie, y honor, lubo pierwſzą potyczką mogłby był zakończyć wſzyſtko.

Alexander w przeciągu ſwoich woien mogł wprawdzie pokazać w ſobie wſzyſtkie te przymioty, ktore czynią wielkiego Wodza, lecz nie mniey y to prawda, że niekontentuiąc się nabyciem Monarchii Cyruſa, przeyść aż do Indow, y zamyślać o nabyciu Afryki, chcieć podbić Hiſzpanią, Gallow, przeyść Alpes, y do Macedonii wrocić się przez Włochy podbite, było to naybardziey oddalać się od zamyſłow Filippa nic natomiaſt nieſtanowiąc rozſądnego. Jakież to ſą woienne nabycia, ktorych iedynym celem ieſt puſtoſzenie ziemi? Jak obrzydliwe imie tego woiownika nabywaiącego, ktory patrzy zawſze przed ſobą, nie.

http://rcin.org.pl

nieobracaiąc nigdy oczow za siebie, y który idzie z hałasem y impetem nakształt rzeki wezbraney, ktora w punkcie wylewa, y nagle niknie niezostawuiąc po sobie tylko ruiny? Czegoż się spodziewał Alexander? Niepoznawałże tego, że tak nagłe nabycia, tak obszerne, y tak nierowne siłom Macedońskim utrzymać się nigdy niebędą mogły? Jeżeli niepoznawał tey prawdy tak pospolitey, ieżeli nieużywał sposobow y celu Oyca swego, toć tym samym ten Bohatyr musiał mieć przycmione rozumu światło; ieżeli zaś przeciwnie nic z tych rzeczy niebyło ukrytego iego przeyrzeniu, a niemogł przecięż uchamować chciwości swoiey, toć to był człowiek szalony, ktorego wszyscy nienawidzić powinni.

Gdy Daryusz ofiarował Alexandrowi dziesięć tysięcy talentow y połowę Państwa swego; Parmenio był tych myśli, żeby nietrzeba gardzić tą ofiarą, y mowił: *Gdybym był Alexandrem, przyiąłbym tę ofiarę. Tiabym przyiął*, odpowiedział Alexander, *gdybym był Parmenio.* Ta mniey rozumna odpowiedź wielce wysławianą bywa, gdyż zdaie się nieiakowym sposobem odkrywać nam cały charakter Alexandra, y wystawiać w umyśle naszym wyobrażenie wyniosłości iego, y męstwa bez gra-

http://rcin.org.pl

granic. Filip zaś zapewne byłby tych myśli co y Parmenio, y zawieraiąc pokoy z Daryuſzem, ſtarałby się przynaymniey założyć początek Monarchii, ktorey niezmierna obſzerność niebyłaby przeſzkodą do uſzczęśliwienia iey y utrzymania.

Jeżeli kto porowna w iedneyże uwadze tych dwoch Krolow między ſobą, o ktorych tu mowi się, zbyt wielką pozna rożność między niemi: W Filippie uważy człowieka wyżſzego nad wſzyſtkie przypadki. Fortuna niemogła mu zaſtawić żadney przeſzkody, ktoreyby on nieprzeyrzał, y ktoreyby nieprzełamał mądrością ſwoią, cierpliwością, męſtwem, lub też dzielnością. Upatrzy w nim niezgruntowany umyſł, w ktorym wſzyſtkie przedsięwzięcia były ſpoione z ſobą y wſpolnie ſobie sił udzielaiące. To co wykonywał, przygotowaniem było pomyślności zamyſłu tego, ktory miał zacząć. W Alexandrze zaś zobaczy woiownika poſtępuiącego ſobie iednym ſpoſobem, ktorego męſtwo lekkomyślne y niecierpliwe, (że mi wolno będzie użyć tego wyrażenia,) zawſze rozcina węzeł Gordyiſki (*), ktory Filip rozwią-

(*) W mieſcie Gordium w Kościele Jowiſza, chowano wuzek Gordyuſza Krola Lidyi, przy tym zaś wuzku było

wiązywałby był. Zbytek w każdym z iego przymiotow, zaſtanawia myśl naſzę, y wyſtawia nam go wielkim, gdyż w tych, ktorzy go w myśli wyſtawuią ſobie, wzbudza iakoweś uznanie ſłabości ſwego charakteru, y ztąd zamiaſt tego, ażebyśmy mieli zdumiewać się tylko nad tak niezwykłemi czynnościami, my ie wyſławiamy.

Niech ſobie kto wyſtawi Filippa w Azyi na czele woyſk Greckich. Jeżeli mądrość iego niewyda się tak być zdolną do uſtraſzenia Daryuſza, iak żwawość Alexandra, przecięż go ta doprowadziłaby do tegoż ſamego końca. Smiałość udała się Alexandrowi, ponieważ wznieciła w iego nieprzyiacielu boiaźń, paſiyą przytępiaiącą umyſł, ziębiącą imaginacyą, y wiążącą wſzyſtkie ſiły duſzy. Filip otoczyłby był Daryuſza sidłami, y przepaściami, korzyſtałby był z nieſnaſek panuiących w Azyi, ktorey rozdzielone Prowincye rożnością oby-

było iarźmo ſznurem tak w rożne węzły powiązane, że niepodobna było ich rozpląta, a od Gordyuſza nazywano ich węzeł Gordyiſki, o ktorym ta była powieść, że ktoby go rozwiązał, ſtanie się Panem Azyi. Alexander będąc w tym Kościele, długo bardzo uſiłował rozwiązać ten węzeł, a nakoniec niemogąc tego żadnym ſpoſobem dokazać, dobywſzy pałaſza, przeciął go, mowiąc: nic w tym niema, iakim ſpoſobem, byleby był rozwiązany.

http://rcin.org.pl

obyczaiow, praw, y religii, niemogły mieć żadnego związku między ſobą. Uſiłowałby nakłonić na ſwoię ſtronę wyniosłość y łakomſtwo Satrapow owych hardych, y chciwych, ktorzy rządzili Prowincyami, y nieprzywiązanych do Oyczyzny ſwoiey, kupczyłby z niektoremi miaſtami, y woiuiąc iak mowią: raz iak kupiec, drugi raz iako Wodz, zniſzczyłby Monarchią Perſką, niezwyciężaiąc Daryuſza orężem.

Stawiaiąc znowu Alexandra w tych okolicznościach, w ktorych się znaydował iego Oyciec; Macedonia, ktora nieupadła przez niedołężność ſwoich oſtatnich Krolow, upadłaby pod porywczością Alexandra. Niechby kto z nieprzyiacioł iego chciał korzyſtać z ſłabości y zamieſzania intereſow iey, biegłby on ſzukaiąc zemſty nad nim nieprzygotowawſzy się do tego. Niepotrzeba tu przebiegać wſzyſtkich okoliczności, w ktorych znaydował się Filip, doſyć tu ieſt przypomnieć odſtąpienie od oblężenia Peryntu y Bizancyum; byłże Alexander zdolny do uczynienia podobnego poſtępku?

Nakoniec porzucił Alexander obyczaie Greckie, czyli Macedońſkie, wziął Perſkie. Piſarze niektorzy chcąc ocalić ſła-

wę

http://rcin.org.pl

wę tego Bohatyra, byli tey myśli, że ta odmiana dziełem była iego polityki, y że przez to chciał sobie ziednać przychylność Persów dla utwierdzenia Państwa swego. Lecz chociażby w samey istocie ta była sekretna myśl podaiąca mu tę odmianę, błąd Alexandra ztąd żeby się mniey grubszym? Byłaż to rostropność dla przypodobania się Persom narażać się Macedonom? Dawać zwycięzcom obyczaie zwyciężonych, było to upewnieniem y przygotowaniem ichże ruiny; y należyż to wnosić, że Alexander niepoznaiąc tey tak pospolitey prawdy, upatrywał w zepsuciu y upodleniu Macedonow, utwierdzenie mocy swoiey. Narody Azyatyckie, przyuczone czołgać się pod Despotyzmem, powinny były dzwigać pęta swoie w posłuszeństwie. Grecy tylko sami warci byli pobłażania. Dzielni, do woyny przyuczeni, o wolność gorliwi, w tymże samym czasie chcieli z siebie zrzucić iarzmo Macedońskie, gdy Alexander napełniał Azyą postrachem imienia swego; a Persowie cierpliwi y posłuszni tey ręce, ktora ich uciemiężała, niemyśleli nawet y o buncie; coż ich miał tykać los Pana ich? Odmiana ta, ktora przeniosła Koronę Daryusza na głowę Alexandra, niebyła odmianą stanu, ale ich w iednakowym losie zostawiała.

http://rcin.org.pl

Coż za pożytek mogli mieć Perſowie, (mowi ieden ſławny polityk) ſłuchaiąc raczey Familii Daryuſza niżeli Alexandra? Zacożby mieli mſcić się zguby ſwego Pana, ktorego niepowinni byli kochać? Komu się uda zrzucić z tronu Krola deſpotycznie panuiącego, mowi Machiawel, ten nielęka się osiadaiąc na mieyſcu tamtego, aby mu mieli odebrać iego łupy. Zwyciężony Daryuſz rządził był ludem boiazliwym, ktory nigdy niemiał śmiałości za niego mſcić się. On ſam trzymał wſzyſtkę władzę, y nikt po zniesieniu iego niemiał tyle zaufania, aby miał lud uzbraiać y być przywodzcą, usiłuiąc przełomać ſzczęście zwycięzcy. Zaiſte wyniosłość to była Wodzow Macedońſkich, a nie niepoſłuſzeńſtwo Perſow, ktora pod nadſtępcami Alexandra, wyprowadziła długi przeciąg rozruchow.

Odmiana tego Krola wprowadziła we wſzyſtkich prawdziwe zepłucie, ktore dziełem ieſt zbyt wielkiego ſzczęścia w człowieku. Jak wygrał bitwę pod Iſſem, ſubo niemiał ieſzcze dla innych paſsyi duſzy otwartey tylko dla chciwości zwycięſtw, niemogł się przecież wſtrzymać od poruſzenia tego, ktore ſprawiły w nim bogactwa znalezione w namiocie Daryuſza; y rzekł do bliſko ſtoiących: że to ieſt co

się

http://rcin.org.pl

się ma zwać krolowaniem. A z tych ſłow zdaie mi się moy Bohatyr być człowiekiem zbyt poſpolitym. Pomyślność odkryła nasienie zepſucia, ktore miał w ſercu. Alexander będąc Panem wſzyſtkiego, chciał nakoniec używać.

Niebyło to przez politykę, że ſpalił Perſepolis miaſto; puſcił się potym na roſkoſzy ſtołow, zebrał do ſwego Pałacu trzyſta lub czteryſta naypięknieyſzych białychgłow w ſwoim Państwie, ktore co wieczor wywierały całą moc wdzięków ſwoich na niego, y nierozumieiąc się iuż być człowiekiem, domagał się od ſwoich Dworzan, aby mu dawali cześć, ktora się dawała Bachuſowi y Herkuleſowi.

Pominąwſzy to, co mowi Plutarch, że myśleć o tym nietrzeba, aby ten Woiownik miał zamyślać o związku ściſłym rożnych Prowincyi ſwego Państwa, aby ſkładały ieden Stan wiecznie trwaiący. Diodorus opiſuie nam teſtament Alexandra, zamykaiący w ſobie proiekta do wykonania. Nakazywał w nim był, aby nowe uczyniono pogrzebowe honory pamiątce Efeſtyona, aby wyſtawiono Filippowi grob rownaiący się wſpaniałości Piramidow Egipſkich; aby zbudowano rożne Kościoły, aby zaczęto woynę z Afryką, Hiſzpanią y

http://rcin.org.pl

Sycylią, a na wypełnienie tego, aby zbudowano tysiąc okrętow, większych od Galer pospolitych, y dla nich przygotowano porty, aby tak stali się panami morza srzodziemnego. Podawał ieszcze Alexander sposoby zaludnienia nowych miast, ktore powystawiał, y nakazał sprowadzenie do Azyi ludu z Europy, a zaś do Europy osad Azyatyckich.

Nic tu niepokazuie w tych rozporządzeniach ustanowiciela Monarchii trwałey, zamykaią się tylko ułożenia człowieka pyszнego, ktory chce omamić ludzi niezwykłością, y wyniosłego, ktorego nasycić niemogą nabycia Kraiow. A czyliż podbijaniem nowych Prowincyi utwierdza się Państwo iuż nazbyt obszerne? Coż za uszanowanie pokazał Alexander sprawiedliwości y prawom? Coż za staranie przedsiewziął do ustanowienia rządow? Coż za znak mogł być w nim ducha Prawodawcy? *Alexander*, mowi ieden znaczny Dzieiopis, *zostawiał zwyciężonym w całości prawa ich obywatelskie, y częstokroć rząd ich; szanował starożytne powieści, y wszelkie pamiątki chwały lub prożności narodow.* A możnaż ztąd wnosić, że Alexander był prawodawcą? Dosyćże to iest, niepsuć praw y rządu narodow podbitych, aby nabyć chwały

ły prawodawcy ? Alexander byłby nierozumny , gdyby ſam nieuczuł niepodobieńſtwa w prędkim czasie przepiſania nowych praw połowie świata. Trzebaż więc dawać mu pochwały niezliczone , dla tego , że niemiał dzikości innych woiownikow , ktorzy ſądzili , że to ieſt krolować , gdy w przytomności ſwoiey każą milczeć wſzyſtkim prawom. Ta mądrość , ktorą niektorzy zbyt ſławią w Alexandrze , ieſt to bardzo poſpolita , y dzikie narody , ktore były wtargnęły w Państwo Rzymſkie , toż ſamo uczyniły. Alexander zawſze zatrudniony nowym nabywaniem Kraiow , niemiał czaſu ſtanowić praw. Zocożby zaś miał zrzucać ſtarożytne pamiątki chwały lub prożności narodow ? Byłoby to zaciągać na siebie nienawiść bez potrzeby , upodlić ſzacunek zwyciężonych , y umnieyſzać chwały ſwoich tryumfow.

Alexander wprawdzie wyſtawił miaſta niektore , y wprowadził oſady Greckie do Krajow podbitych ; lecz przecoż dziełom prożności iego przyznawać honor polityki ? Nabycia iego , byłyż to owych narodow nieſpokoynych , niepoſłuſznych , y bitnych , ktoreby należało utrzymywać oſadą woyſka y zamkami ? Ciż ſami Grecy y Macedonowie , ſprowadzeni do Perſyi y

http://rcin.org.pl

Egiptu, niebyliż zdolnieyszemi bardziey do dania przykładu buntow, a niżeli poddaństwa? Alexander zapewne myślał tylko wystawiać pamiątki swoiey sławy. Te miasta, ktore stawiał, te osady, ktore sprowadzał, miał to sobie iakoby za znaki zwycięzkie, ktore Grecy mieli we zwyczaiu stawiać tam, gdzie bitwę wygrali.

Jakowym nakoniec sposobem można, w tym Krolu upatrywać ducha prawodawstwa, lub polityki nadal rzeczy obeymuiącey, ktory zamiast ułożenia następstwa w swoim Państwie y zapobieżenia temu złemu, ktore przygotowywała wyniosłość iego Wodzow, owszem przewidział z ukontentowaniem ich kłotnie, y uważał tę domową woynę, iakoby igrzyska pogrzebowe, ktoremi miał być uczczony grob iego? Niebyłoż to znakiem tego, gdy w powszechności, naygodnieyszego wzywał do nastąpienia po sobie? Podobna to rzecz iest do prawdy, że Alexander sądził, iż wiele na tym polegała chwała iego, aby następca po nim niemiał tyle sił, ile on, y aby wiele Monarchii znacznych, uczyniło się z ruin iednego iego Państwa.

Koniec Xięgi trzeciey.

UWA-

http://rcin.org.pl

UWAGI
NAD
HISTORYĄ GRECKĄ.

KSIĘGA CZWARTA.

POstrach, ktory imie czyniło Alexandra, zadziwienie, ktore sprawiły dla iego osoby tysiączne Bohatyrskie przymioty, y iakaś żwawość zagrzewaiąca serce żołnierzy iego, były iedynym związkiem utrzymuiącym w iedności wszystkie części Państwa Macedońskiego. Krol ten bardzo krotko panował, a gdy umarł, Monarchia iego zbyt była nową, ażeby mogła nawet nabyć zwyczaiow iakich, ktoreby zastępowały mieysce prawa. Wiadomo to wszystkim, że Perdykkas, ktoremu Alexander

http://rcin.org.pl

umieraiąc oddał był pierscień swoy, obiął rządy Państwa. Osadzano na tronie raz Arydesa Syna Filippa, drugi raz Dziecię ieszcze w kolebce, ktore z Roxany zostawił Alexander, a rząd Satrapii polecony był znacznieyszym iego Wodzom.

Niepodobna to prawie było, aby w takim rządzie niemiały się zacząć wprędce rozruchy. Oboz Alexandra niebył szkołą, w ktoreyby się cwiczono w sprawiedliwości, y wstrzemięzliwości; y Wodzowie owego Bohatyra, ktory siłę y odwagę swoię miał za nayprzyzwoitszy tytuł panowania wszędzie, gdzieby się tylko znaydowali ludzie, musieli być nadęci wyniosłością. Mogliż więc uznawać przez długi czas władzę iednego dziecięcia lub niedołężnego Arydesa, ktory tyle im się wydawał wzgardy godnym, ile Alexander wielkim? Nadanie zaś władzy każdemu w swoiey satrapyi, rozrywało wszelki związek rządu. To pewna iest, że za panowania Alexandra, niemogli mieć żadnego poięcia tych rozumnych ustaw, ktoremi hamuie się władza, aby uprzedzać iey złe używanie; y choćby też znana była ta polityka, iakowym sposobem rządcy mogliby ią skutecznie wykonać? Wiele zbywało Perdyce na tym, aby mogł rząd utrzymać, a słabość

http://rcin.org.pl

bość iego była takowa, że iey on poprawić niemogł, to ieſt: że był rowny wſzyſtkim innym Rządcom Prowincyi; ztąd zazdroſzczonoby władzy iego, y ſzukanoby wybicia się z niey, gdyby się iey obawiano; gardzonoby zaś nim, gdyby się go niebano. Pogrożki Perdykki daremne były dla tych ludzi, ktorzy mogli podnieść broń w ſwoich Prowincyach, obietnice iego mało ich tykały, gdyż się większych daleko pożytkow ſpodziewali z własney wynioſłości, a niżeli z wiernych uſług Monarchii.

Jeżeli rządcy Prowincyi przez boiaźń nieściągnienia na siebie nienawiści, nieważyli się targać na zwierzchność prawą; każdy iednak w ſwoiey ſatrapii przepiſywał uſtawy rządu, idąc za powodem ſwoich prywatnych intereſow. Każdy z nich miał ſwoie woyſko y zamki, ani chciał dawać rachunkow z ceł, y podatkow, ktore wybierali ich urzędnicy. Nikt zapewne niechce być poddanym, gdy ma siły y bogactwa rowne Krolom. Satrapie czyniły między ſobą związki, przymierza, y ugody, y Perdykkas ſam musiał w takoweż wdawać się intereſa, aby utrzymał cień iakowyś władzy ſwego rządu, ſłowem, Monarchia Macedońſka, lubo na oko zdawała się być ziednoczoną, y ſkładać niby iedno Pań-

 ſtwo,

http://rcin.org.pl

ſtwo , w rzeczy ſamey iednak podzielona była na rozne ſtany ſobie nic niepodległe , y zazdroſzczące wzaiemnie iedne drugim.

Antygon , ktory trzymał w podziele Pamfilią , Licyą , y Kray nazwany Frygią wielką , był to ten , ktorego wynioſłość ze wſzyſtkich Panow tey Monarchii nayniecierpliwiey znosiła pokoy. Nieprzeſtawał on wſzyſtkim wyſtawiać Perdykkę , iako tyranna , ktory pod rożnemi pozorami ſzukał tylko , aby mogł poodbierać Panom znacznieyſzym rządy ich , a natomiaſt poſadzać ludzi ſobie przychylnych , aby tak bez trudności mogł się pozbyć dwoch Krolow y Koronę ich ſobie przywłaſzczyć. Podeyrzenie , nienawiść , chęć buntow , y niepodlegania tak się wzmogły , że Perdykkas tey władzy , ktorą na ſobie nosił , utrzymać niemogł , chyba pomnażaiąc ią przez upokorzenie ſwoich przeciwnikow , y trzeba było dać tego przykład , a przeto zebrał siły ſwoie , y wſzedł z znacznym woyſkiem do Fgiptu.

Nieużytość iego y wynioſłość obmierziły go własnym żołnierzom , y niepomyślność , ktorey na początku tey ſwoiey wyprawy doznał , zupełnie wzbudziła do buntow żołnierzy przeciwko niemu. Porownywano poſtępki iego z Ptolomeuſzoweni ,

http://rcin.org.pl

wemi, ktory ſwoią roſtropnością, męſtwem, ſprawiedliwością, ludzkością ziednał dla siebie w rządach ſwoich, tak miłość iako y poſzanowanie. Uczynili tedy naypierwsi officerowie bunt powſzechny, y zabiwſzy Perdykkę, całe woyſko ofiarowało rządy Ptolomeuſzowi, przeciwko ktoremu poſzli byli na woynę.

Ten Krol, gdyż go iuż tak nazwać mogę, lubo ieſzcze nieprzyiął tego tytułu, niechciał zaś przyiąć roſtropnie tey godności, ktorey niemogł utrzymać władzy, aby niezaciągnął nienawiści u wſzyſtkich rządcow Prowincyi, y ktora daiąc mu moc mniemaną y kłotliwą nad całym Państwem Alexandra, mogła go niewątpliwie przyprowadzić do ſtraty Egiptu. Rządy więc zdane były Arydeſowi y Pitonowi Dowodzcom buntu na zgubę Perdykki; lecz bądź to, że prywatne tych dwoch ludzi intereſa do czego innego ich wzywały, bądź że ciężar urzędu tego trudny im był do znoſzenia, złożyli go w ręce Antypatra rządcy Macedonii, ktory z Europy do Azyi przeſzedł z licznym woyſkiem, dla wſparcia Ptolomeuſza, aby mogł uderzyć na Eumeneſa, y innych Wodzow ſprzyiaiących Perdycę.

Anty-

http://rcin.org.pl

Antypater tyle dzielny ile Ptolomeuſz, niechciał poświęcać intereſom rządow ſzczęścia własnego, ktorego używał. Uwiadomiony o zamyſłach buntownikow przez wſpołeczeńſtwo, ktore utrzymywał z niemi, ſądził to, że podział Monarchii Alexandra był nieuchronny. Widział też niebeſpieczeńſtwo, oddalania się od dawnych związkow, dla zawarcia nowego y niepewnego przymierza z przyiaciołmi Perdykki; więc nieociągaiąc się bynaymniey, odſtąpił powſzechnych intereſow Państwa, pokazuiąc, że chce tylko krolować w Macedonii. A zamiaſt uſpokoienia zamieſzania w Azyi, ſądził raczey, że ſą wielce potrzebne dla ugruntowania władzy iego w Europie, przeto pomnożył ich, odbieraiąc rządy Eumeneſowi, Alcetaſowi, y innym Wodzom tych części Prowincyi, ktore trzymali, oddaiąc ie naywiękſzym nieprzyiaciołom Perdykki; a w ten czas iedni niechcieli na porywczy rozkaz Rządcy, odſtąpić ſwoich Prowincyi, drudzy wſzyſtkich ſpoſobow używali do osiągnienia ich. Antygon uczyniony był Hetmanem woyſk tych, ktore mieli w Azyi dwa Krolowie, nie tak to dla uſzanowania władzy, iako raczey dla zmnieyſzenia; Kaſſander zaś Syn Antypatra był iego namiestnikiem. Gdy

zaś

http://rcin.org.pl

zaś wyniosłość tych dwoch ludzi wyraźnie wzniecała nowe rozterki, woyny, y ogłaszała iuż bliskie rozszarpanie nabytych Państw od Alexandra, Rządca naywyższy tym czasem z dwoma Krolami, ktorych miał w swoiey straży, czyli raczey w niewoli, powrocił do Europy.

Postępek Grekow byłby rostropny, gdyby byli zatrzymali się z przywroceniem sobie wolności, pokiby aż te pierwsze rozruchy, o ktorych tu mowiło się, a co łatwo oni przewiedzieć powinni byli, nierozszerzyły się w Azyi, Focyon nic nieomieszkiwał dla utrzymania tey żwawości, z ktorą Ateńczykowie zaraz rzucili się do broni, iak tylko doszła ich wieść pierwsza o śmierci Alexandra. *Jeżeli Alexander* mowił on, *umarł dzisiay, będzie on iednak ieszcze iutro y pozaiutro.* Lecz iuż się im było uprzykrzyło Macedońskie panowanie, poznawali zaś sami Grecy błąd swoy, że dozwolili zniesienia Daryusza, y chcieli poprawić gnuśność swoię porywczością. Demostenes, ktory był przywołany z wygnania, zwykłą wymową swoią ukazywał nieszczęście y sromotę niewoli, Ateńczykowie zaś żałuiąc tego, iako uczynku podłego, że przed kilką laty Spartanom y ich Krolowi Agis niedopomogli, gdy był poko-

http://rcin.org.pl

pokonany woiuiąc o przywrocenie wolności w Grecyi, rzucili się zaraz za porywczością ſwego Kraſomowcy.

Ta więc Rzeczpoſpoiita wypowiada woynę Macedonom, nakazuie wyrokiem ſwoim, aby wſzyſtkie miaſta zoſtały uwolnione od woyſka obcego, buduię flottę, każe brać broń wſzyſtkim obywatelom, ktorzyby nieprzeſzli lat czterdzieſtu, rozſyła Poſłow po całey Grecyi, wzbudzaiąc do zrzucenia iarzma y czyniąc powſzechną usilność. Na ow czas z Atenami mieli przymierze Etolowie, Teſſalowie, Fliotowie, Maleyczykowie, mieſzkańcy Doridy, Focydy, y Lokru, Enianowie, Aliſſowie, Dolopowie, Atamantowie, Leukadyiczykowie, Moloſſowie, y niektore powiaty Jlliryi y Tracyi; a zaś w Peloponezie, Argiwowie, Sycyończykowie, Eleyczykowie, Meſſeńczykowie, y Akteyczykowie. Leoſtenes Wodz tego związku, zupełne odnioſł zwycięſtwo nad Antypatrem, ktory innego niemiał ſpoſobu ratowania się tylko z niedobitkami woyſka ſwego chroniąc się do Lamii, gdzie związkowi go oblegli.

Gdy zaś Grecy niezmiernie cieſzyli się, Focyon ſprawiedliwie mowił, *iż życzyłby ſobie wygrać tę bitwę, ktora okryta*

chwałą

http://rcin.org.pl

chwałą Leoſteneſa, lecz wſtydziłby się doradzać iey. Czegoż albowiem mieli się ſpodziewać związkowi? Bunt ich przeciwko Państwu Macedońſkiemu, ktorego części wſzyſtkie były ieſzcze ſpoione, y rządzone od ludzi godnych naſtępſtwa po Filippie y Alexandrze, niemogł być tylko rozdrażnieniem, za ktore wielka ich czekała chłoſta. Y w rzeczy ſamey ledwie co do Azyi wieść przyſzła o zwycięſtwie Leoſteneſa, natychmiaſt Leonatus Rządca Frygii Heleſpontyckiey, wſzedł do Europy z dwudzieſtu dwoma tysięcy ludzi woyſka ſwego. Ta odsiecz była ieſzcze zniesiona od Antyfila, ktory zoſtał Hetmanem po śmierci Leoſteneſa zabitego w oblężeniu Lamii; lecz Klitus uzbraiał iuż znaczną flottę, y Krater rządca Cylicyi prowadził Antypatrowi tysiąc Perſow w woynie wyćwiczonych, pięćſet koni, y dziesięć tysięcy Macedończykow, ktorych więcey iak połowa we wſzyſtkich potyczkach znaydowała się z Alexandrem.

Macedonia tym mocniey pomſciła się pierwſzych ſwoich przegranych, im więcey ſprzymierzeni tyle dufaiący dwom zwycięſtwom ſwoim, ile byli lekkomyślni w zaczęciu tey woyny, rozumieli, że odzyſkali iuż wolność ſwoię, pierwey nim zaczęli pra-

http://rcin.org.pl

pracować o utwierdzenie iey. Woyſko ich do ſzczętu było zniesione, a boiaźń zaſtąpiła mieyſce śmiałości, gdy Antypater z tym się dał ſłyſzeć, że nic o pokoiu w powſzechności czynić niechcę, lecz w ſzczegulności ſłuchać będzie Poſłow, ktorych mu każde z oſobna miaſto przyſzle: te, ktore pierwſze ſwych wyſłały Poſłow, doznały łaſkawości zwycięscy, nic zaś nad to więcey niebyło potrzeba do zerwania związku Grecyi. Każda Rzeczpoſpolita ubiegała się ze ſzkodą drugiey, traktować z Antypatrem, a Ateńczykowie, ktorzy oſtatni broń złożyli, musieli uznać ſędzią ugody pokoiu Antypatra. Przenioſł on do Tracyi dwadzieścia dwa tysiące obywatelow ich, ktorzy niemieli ſwoich własności, a przeto zawſze wſzczynali bunty przeciwko ſwoim rządcom. Rząd poſpolſtwa zamienił w Aryſtokracyą, y oſadził pułk Macedońſki w zamku Munichium. Lecz chociażby tego Wodza znieśli byli Grecy, nawet y pomoc tę, ktorą mu dawali Klitus, Leonatus, y Krater, wątpić o tym niemożna, że z Azyi coraz nowe byłoby poſyłane woyſko, y tak oſłabieni Grecy ſamemi zwycięſtwami ſwemi, ile niemaiący w ſobie iuż ſtarożytnych cnot, musieliby nakoniec przyiąć prawa od ſwoich zwycięzcow.

Gdy-

http://rcin.org.pl

Gdyby zaś Ateńczykowie zatrzymali się z podniesieniem rokoszu, pokiby aż kłotnie Wodzow Alexandra nierozszerzyły się, mogliby nieochybnie spodziewać się, że więcey do przymierza swego pociągną Rzeczpospolitych, ktore przenikaiąc niepomyślne skutki woyny Lamiyskiey, albo w oboiętności trzymały się, albo też były przywiązane do partyi Macedońskiey. Antypater niemiałby żadnego wsparcia z Azyi, ponieważ każdy Rządca Prowincyi potrzebowałby woyska swego. Grecy zaś pożytecznie mogliby uderzyć na Macedonią w czasie tym, w ktorym ta zostałaby bez woyska; gdyż wątpić o tym nietrzeba, że Antypater dla sprzeciwienia się wyniosłości Perdykki, a wzmocnienia strony Ptolomeusza y Antygona, ktorych pomyślność interesowała wszystkich wyniosłych w Państwie tym, poszedłby do Azyi na pierwszy odgłos woyny szerzyć się zaczynaiącey. Grecya cała mogłaby na ten czas postąpić sobie tak iak Etolowie, ktorych z ubieganiem się szukali przyiazni Antypater y Perdykkas, iak tylko pierwsze zaczęły się zamieszania.

Iedna pomyślność w tych okolicznościach dosyć byłaby skuteczną, a Grecy wspomożeni y utrzymani przeciwko Mace-

http://rcin.org.pl

donii od ſtron Monarchii ſprzyiaiących, mogliby odzyſkać y utwierdzić ſwoię wolność. Lecz pomieſzani lekkomyślną ſwoią porywczością, ktorą dla zrzucenia iarzma uczynili, oſłabieni chłoſtą, ktorą bunt ich był ukarany, żadnego w ſobie ſamych nieznaydowali ratunku, gdy wſzczęła się woyna między naſtępcami Alexandra. Zbyt iuż byli poniżeni, aby miano przyczynę iaką oſzczędzania ich; ieżeli zaś Rzeczpoſpolita ktora, była w podeyrzeniu, że chce się uczynić niepodległą, nieomieſzkano poniżyć iey. Grecya ſtała się teatrum woyny, ſy bądź iakiekolwiek naſtąpiły odmiany rzeczy, ta zawſze była ofiarą. Miaſta, ktore dotąd zachowywały pozor nieiakowey wolności, wraz z zwykłym ich rządem ſtały się łupem tysiąca tyrannow, ktorzy przywłaſzczyli ſobie naywyżſzą władzę, korzyſtaiąc z zamieſzania tego, ktore burzyło Państwa Alexandra, o czym tyle tu tylko mowić będę, ile mi będzie potrzeba dla poznania Stanu Grekow.

Antypater niedługo żył po ſwoim wyniesieniu, a zamiaſt tego, żeby umieraiąc, rząd powſzechny Państwa, y ſzczegulny Macedonii oddał Synowi ſwemu, zlecił go Poliperkowi. Kaſſander urażony mniemaną nieſprawiedliwością Oyca ſwego, pałał chę-

cią

http://rcin.org.pl

cią zemsty y odebrania Krolewstwa tego, ktore miał za swoie dziedzictwo; lecz że dotąd namieśtnicze tylko osiadał urzędy, zbywało mu na pieniędzach, okrętach y woysku. Przeto ukrywaiąc swoię wyniosłość, a udaiąc powierzchownie, że kontent był z losu swego, traktował sekretnie w Egipcie z Ptolomeuszem, y usiłował także nakłonić na swoię stronę Seleuka, rządcę Babilonii, y wezwać pomocy Antygona, ktory nieiakowym sposobem stał się Panem Azyi, przez zwycięstwa otrzymane nad Alcetem, Eumenesem y Attalusem. Ten zaś Xiąże, ktory szukał tylko utrzymywania kłotni, aby przez nie pomnażał władzę swoię, z tym większym ukontentowaniem przyimował chciwość tę Kassandra, ile, że Poliperkus nieszedł za polityką Antypatra. A czyli to, że ten nowy rządca oślepionym będąc mniemaną władzą godności swoiey, czyli też chcąc wykonywać powinności swoie, przywiązany był do interesu dwoch Krolow, y pokazał się być przyiacielem strony Perdykki, dla tego przywłaszczyciele szukaiąc zemsty nad nim, dodali woyska Kassandrowi, aby mogł odzyskać Macedonią.

Przewidział Poliperkus woynę grożącą sobie, a boiąc się, aby woyska, ktore

http://rcin.org.pl

w naylepszych zamkach Greckich poosadzał Antypater, nieprzeszły na stronę Kassandra, wydał dekret, ktorym rząd pospolstwa ustanowił w Grecyi na mieysce Arystokracyi, ktora od woyny Lamiyskiey do wielu Rzeczpospolitych była wprowadzona. Rozkazywał im także, aby wszystkich swoich wygnańcow przyzwali, aby znieśli swoie Magistraty, y obowiązali się przysięgą, iako nigdy nic niepoczną przeciwko interesom Macedonii. Spodziewał się ten Rządca, że Grecya zawdzięczaiąc przywroconą sobie wolność, będzie do niego przywiązana, y stanie się twierdzą Macedonii. z tym wszystkim dekret ten iego służył tylko do pomnożenia nieporządku, odnawiaiąc zwyczay wygnania y bannicyi. Miasta nowemi kłotniami poburzone, niemogły wziąć żadnego ułożenia stałego rządu, y powszechna prawie stała się bezrządność we wszystkich Prowincyach Greckich.

Poliperkus tym czasem będąc niedobrze ugruntowanym w rządach swoich, musiał ich odstąpić na zbliżenie się Kassandra, y schronił się do Peloponezu z woyskiem tym, ktore przy nim zostało, uwożąc skarby, ktore mogł zabrać ze skarbu Krolow Macedońskich. Wezwał do swoiey służby tych wszystkich Grekow, ktorzy w prze-

http://rcin.org.pl

w przeciągu niepokoiu niemieli ani Oyczyzny, ani własności, ani też innego sposobu, tylko przedaiąc ktoremu Wodzowi usługi swoie, y dla ktorych, iako mawiał Filip: woyna była pokoiem.

Tak gdy Rządca Państwa w Peloponezie wyrażał na sobie osobę człowieka skołatanego przypadkami, y gdy Macedonia codziennie nowych doświadczała rozruchow, w ktorych cała familia Alexandra okropnie zgubiona została; Antygon zniosł Eumenesa, Alcetę y Attalusa, y do szczętu rozprosżył przychylnych Perdycce y Monarchii. A po tylu zwycięstwach ten Hetman widział się Panem Azyi; lecz Monarchia cała Alexandra, dopiero mogłaby nasycić iego chciwość. Kassander, Ptolomeusz, Seleukus, Lizymachus, byli to dla niego niewczesnemi przeciwnikami, na ktorych szczęście z niesmakiem on poglądał. A czyli to, że Macedonia wystawiała mu chwalebnieyszą woynę, przez sławę, ktorey nabyła pod Filippem y Alexandrem, czyli też, iż sądził, że przez nabycie tego Kroleſtwa, nabędzie oraz prawa do innych Kroleſtw, od tey Monarchii oderwanych, stało się to, że naypierwey Kassandrowi Antygon wypowiedział woynę.

http://rcin.org.pl

Szukał więc przyiazni z Poliperkiem, dodał mu pomocy do utrzymania się w Peloponezie, a dla ziednania ſobie w tymże ſamym czasie miaſt Greckich, wydał dekret nadaiąc im wolność, y oddalaiąc obce woyſka, ktoremi były uciemiężone. Syn iego Demetryuſz, przezwany Poliorcetes, po dwa razy był w Grecyi dla przyprowadzenia do ſkutku tego wyroku. Ten młody Bohatyr odebrał wprawdzie Ptolomeuſzowi wiele zamkow, w ktorych trzymał ſwoie garnizony, y wygnał Kaſſandra z tych, ktore on był miał w ſwoiey mocy, nie przeto iednak Grecy przeſtali być nieſzczęśliwemi; broń puſtoſząca Kray ich, odbierała im tę wolność, ktorą nadawał niepożyteczny wyrok, y cały ich zyſk, ieżeli to zyſkiem iakim nazwać się może, ten był ſzczegulnie, iż odmienili iarźmo, y widzieli nieprzyiacioł ſwoich wzaiemnie niſzczących się, y karzących na ſobie ſwoię wynioſłość.

Kaſſander widząc się bliſkim utraty Macedonii, oddalił od Ptolomeuſza, Seleuka, y Lizymacha tę ślepotę, ktorą dotąd zdawali się być przyćmionemi, daiąc im poznać, że nieſzczęścia grożące mu, były y im poſpolite, y że upadek iego, ciągnął za ſobą y ich zgubę. Pokazał im, że Antygon

http://rcin.org.pl

tygon był zbyt chciwy, y że Macedonia ſama niebędzie mogła być granicą nabycia iego, y że, ieżeli kiedy, to teraz był czas, złączyć siły przeciwko temu uciemiężycielowi. Ci więc czterey Krolowie złączyli się, a bitwa ſławna pod Jſſem, koniec zupełny uczyniła kłotni o naſtępſtwo po Alexandrze; Antygon zniesiony y zabity w potyczce, nieprzyiaciele zaś iego podzielili się po nim zdobyczą.

Mogłaby Grecya oglądać się uwolnioną z gminu tyrannow, ktorzy ią uciemiężali iedni po drugich, lub przynaymniey zaczęłaby używać iakichkolwiek pożytkow pokoiu pod obroną Krolow Macedońſkich, ktorym się doſtała w podziele, gdyby niebyła loſem oſobliwſzym wyznaczoną za teatrum przypadkow nadzwykłych iednego Xiążęcia, na ktorego fortuna zdała się wylać wſzyſtkie ſwoie dziwactwa. Demetryuſz Poliorcetes zebrał z ruin ſzczęścia Oyca ſwego, Tyr miaſto, wyſpę Cypru, y niektore małe zbyt Kraie przy brzegach Azyi, ale odziedziczył natomiaſt wynioſłość pełną nadziei y odwagę Oyca ſwego, ktore to paſłye od panowania Alexandra, ſtawały się nieiaką przyczyną do nabywania Kroleſtw. Wſzedł on do Grecyi, z ktorą miał porozumienie y przyiaźń, a gdy na czele

woyſka

http://rcin.org.pl

woyſka takiego iakie może mieć człowiek pełny przypadkow, siebie godne, zatrudnił się nabywaniem nowych Kraiow, ſtracił dawne ſwoie Państwa. Posłużyło mu też ſzczęście, y kłotnie wſzczęte między Synami Kaſſandra o naſtępſtwo po Oycu, otworzyły mu drogę do tronu Macedońſkiego. Wygnany potym z tego Kroleſtwa, panowawſzy w nim lat śiedm, nieſpokoyności ſwoiey doſyć czyniąc, przeſzedł do Azyi, dla nabycia iakiego nowego siedliſka, y zoſtawił Synowi ſwemu Antygonowi Gonocie tyle woyſka, że z nim mogł się utrzymać w Grecyi. Ten to Xiążę według powieści hiſtorykow, niekontentuiąc się uſtanowieniem Aryſtokracyi na mieyſce rządow poſpolſtwa, po wielu miaſtach poſtanowił tyrannow, albo też ſam ogłosił się być obrońcą tych wſzyſtkich, ktorzy chcieli iednowładną moc przywłaſzczyć ſobie w ſwoiey Oyczyznie. A z tych pomocą ſtał się doſyć mocnym, do osiągnienia Macedonii po śmierci Soſteneſa, y utwierdzenia się w niey, y zoſtawienia tego Kroleſtwa ſwoim potomkom.

Grecya, ktora dotąd ieſzcze nietraciła nadziei odzyſkania ſwoiey wolności, lubo coraz nowemi zakłocona bywała rozruchami, gdy rozumiała, że tylko lękać się

http://rcin.org.pl

się iey należało wyniosłości następcow Alexandra, zobaczyła niespodzienie od drugich granic Europy naftaiącą na siebie burzę. Na granicach Tessalii pokazało się dwakroćstotysięcy Gallow pod rządem Brennusa. Dziki ten narod innych niemiał zamysłow, tylko żyć z zdobyczy, y że tak rzekę, od całey ziemi brać podatek. Od dawnych czasow wrodzona niespokoyność Gallow, wyprowadzała ich z Kraiu swego, y Grecy z boiaźnią przypominali sobie dawne ich rabunki w Tracyi, Jlliryi y Macedonii. Niebespieczeństwo było powszechne wszystkim Grekom, a pospolity interes powinien był ich złączyć, lecz opłakany stan wielu Rzeczpospolitych wiązał im ręce, y sami tylko mieszkańcy Beocyi, Lokru, Etolii, Megary, Focydy y Ateńczykowie wzięli się do broni, dla odpędzenia wspolnie tego nowego nieprzyiaciela.

Gallowie bez przeszkody przeszedłszy rzekę Sperchiusz, założyli oboz pod Herakleą, a pod czas bitwy, ktorą wydali Grekom, pokazali co może dokazywać karność woyskowa, ćwiczenie y sztuka złączona z męstwem zaiadłym, ktore samą śmiercią pogardza. Gallowie, mowi Pauzaniasz, potykali się z zaiadłością,

http://rcin.org.pl

śmiałość wydawała się na twarzy umieraiących nawet, y wielu wyrywaiąc pociſki z ran śmiertelnych, rzucali ie ieſzcze na nieprzyiaciela ſwego.

Ta ich przegrana, iako też y druga, ktorą ponieśli, usiłuiąc mocą przeyść Termopile, ktorych bronili Etolowie nieodraziła ich od przedsięwziętego zamyſłu. Brennus oddzielił od woyſka ſwego czterdzieści tysięcy, aby przeſzli to Etolii, chcąc ią tym ſpoſobem przymusić do przyzwania żołnierzy ſwoich dla właſney obrony, to wtargnienie nieotworzyłoby im ieſzcze drogi do ſrzodka Grecyi, gdyby Herakleyczykowie, ktorzy ſprzykrzywſzy ſobie, że ich Kray był placem woyny, nieprzeprowadzili byli ſami Gallow temi drogami, ktoremi niegdyś ſzli Perſowie pod czas woyny Xerxeſa. Mgła ciemna dopomogła przeyściu nieprzyiacioł, y nieſpodzianie napadli na Foceyczykow, ktorzy przy Termopilach trzymali też ſame mieyſce, ktore niegdyś wſławił Leonidas z trzyſta Spartanami męſtwem ſwoim, Foceyczykowie choć nagle napadnieni, bronili się z początku z wielkim męſtwem, lecz nakoniec musieli liczbie uderzaiącey na ſiebie uſtąpić, uciekaiąc zaś boiaźnią napełnili oboz Grekow, ktorzy z hańbą roz-

pro-

http://rcin.org.pl

proſzyli się, nieczekaiąc zbliżenia się nieprzyiacioł.

Gallowie przyſtąpili pod mury Delfu, y Grecya iedynie Kapłanom Apollina całość ſwoię winna. Ci wzbudzili męſtwo w obywatelach Delfu, obiecuiąc im cudowną pomoc Boga ſwego, a ſzczęcie ſamo utwierdziło ich obietnicę. W nocy zaraz ſtraſzna powſtała burza, po kilka razy piorun uderzył w oboz Gallow, a ziemia, na ktorey obozowali, trzęsieniem była wzruſzona. Etolowie y Foceyczykowie, ktorzy niewątpili, że Apollo za nich woiował, uderzyli ſamym świtaniem na Gallow iuż przeſtraſzonych, Brennus zoſtał ranny, żołnierze iego rozproſzyli się, y noc dopiero bitwę zatrzymała; Gallowie zaś napełnieni niezwykłym ſtrachem, zabiiali się wzaiemnie, rozumieiąc, iż się bronią Grekom. Głodem nakoniec przyciſnieni, nieśmieli nawet zatrzymać się w obozie ſwoim pod Herakleą, y powtornie znowu porażeni zoſtali od Etolow y Foceyczykow w przeyściu rzeki Sperchiuſz. Brennus z rozpaczy ſam się otruł, reſzta zaś woyſka iego zgubiona była od zaſadzek, ktore byli poczynili Teſſalowie y Meleyczykowie.

Można-

http://rcin.org.pl

Możnaby ſobie wnosić, że Grecy zawſze gorliwi o ſwoię wolność, y oświeceni iuż w ſwoich intereſach przez długi przeciąg nieſzczęść, mogliby na siebie ſamych obrocić oczy, y wrocić się do dawney polityki, y związku ſwego, gdyby narod iaki ſzacowny przez ſwoię wziętość uczynił Grecyi całey też ſame przyſługi, ktore iey uczynili Etolowie pod czas woyny z Gallami. Pomyślna też do tego pora pokazywała się. Siły naſtępcow Alexandra, daleko mniey ſtraſzne były, iak niegdyś Alexandra, y Oyca iego; duch ow nabywania Kraiow y wynioſłości, iuż ich niezapalał; a od woyny pod Jſſem porzucaiąc zadawnione kłotnie między ſobą, zaczęli ſmakować ſobie w pokoiu, Xiążęta ktorzy byli podzielili się Azyą, więcey pragnęli użycia ſwoich fortun, iak powiękſzenia; Macedonia zaś do ſwoich dawnych granic przywrocona, y ſkołatana nieſzczęściami, ktore na nią ſprowadziła pomyślność Alexandra, niemiała iuż drugiego Filippa. Tyrannowie, ktorzy się byli wynieśli w niektorych Kraiach Grecyi, obawiali się ſwoich wſpołobywatelow, a niemogli ſpodziewać się obcey obrony, chyba zbyt ſłabey. Nakoniec naturalna rzecz była, że zwycięſtwo nad Gallami przynioſło Grekom

http://rcin.org.pl

kom wielką ufność w ſobie ſamych, y że ta Rzeczpoſpolita, ktora ich obroniła, korzyſtałaby w tym z męſtwa ſwego, zakładaiąc fundament nowego związku; ale zbyt były grube obyczaie Etolow, y niepodobna było, aby Grecy mogli ſię powierzyć temu narodowi, y uznać go obrońcą wolności ſwoiey. Jm więkſze y im znaczniey-ſze rzeczy czynili Etolowie, tym ſtraſznieysi byli ſąsiadom ſwoim, y tyle ich prawie nienawidzono ile y Gallow; oni albowiem zachowywali umyſł rozboyniczy y łupieżny, ktory byli porzucili Grecy, zakładaiąc porządną wſpołeczność.

Etolowie, mowi Polibiuſz, byli raczey beſtyami dzikiemi, niżeli ludzmi. Sprawiedliwość, prawo, przymierze, ugoda, przysięga, były to u nich czcze imiona, ktore oni mieli w pogardzie. Przyuczeni żyć z zdobyczy, niemieli ludzkości dla ſwoich ſprzymierzeńcow, y w ten czas tylko ią dla nich zachowywali, gdy znalezli ku nieprzyiacioł to, czymby mogli naſycić ſwoie łakomſtwo. Dopuki Grecya iedną tylko ſkładała Rzeczpoſpolitę pod rządem Sparty, ci zboycy, ktorzy osiadali nieurodzayną ziemię przy morſkich brzegach, między Akarnanią y Lokrydą łupieſtwa czynili ſwoie w Macedonii, Jlliryi, y w wy-

http://rcin.org.pl

y w wyſpach od tęgiey ziemi odległeyſzych. Smielſzemi zaś ſtali się, gdy Grecya domowemi woynami zoſtała oſłabioną, y zaraz nałożyli podatek na niektore Peloponezu siedliſka, iako to Achaią y Elidę; wprędce potym ſpuſtoſzyli całą tę Prowincyą, a w nadzieię tego przymierza, ktore z naſtępcami Alexandra zawſze utrzymywali, całą Grecyą plondrowali popełniaiąc niezliczone zbrodnie.

Niezwykły ſkutek tego nieſtałego dziwactwa, ktore wiąże przypadki ludzkie, czyli raczey tego zaślepienia ludzkiego, że potrzebuią zawſze nieſzczęść, aby ich wyuczały powinności ich, y prawie niechcących ciągnęły do właſnego uſzczęśliwienia, ſtało się to, że gwałtami y nieſprawiedliwością Etolowie przyſługę czynili Grecyi; gdyż dla tego, aby niebyły ich ofiarą miaſta znacznieyſze w Achaii, założyli między ſobą fundament związku tego, ktory zdał się wſkrzeſzać rząd dawny w Grecyi. Ze zaś tey nabył godności w Peloponezie, iaką niegdyś Lacedemon y Ateny trzymały w całey Grecyi, należy mi opiſać ich zwyczaie, prawa y powiękſzenie.

Achaia tak iako y inne niegdyś Prowincye Grecyi, miała z początku Wodzow

czyli

http://rcin.org.pl

czyli Krolow. Ci Krolowie pochodzili od Oreſteſa, y familia ich utrzymywała się przy tronie, aż do Synow Ogigeſa, ktorzy ſtaiąc się nienawiſnemi, wygnani byli z Państw ſwoich. Odtąd Achiwowie zaczęli być wolnemi. Miaſta ich zachowywały iednakową wagę, iednakowe miary, iedne prawa, iednegoż ducha, y iednakowy miały interes, lubo każde z nich ſkładało niepodległą Rzeczpoſpolitę, maiącą ſwoy rząd, ſwoy powiat, y ſwoie urzędy. Rożność ta, ktorą iednowładztwo wprowadziło było, zniknęła, y niebyło tam ſzlachty, ktorzyby pragnęli iakich przywileiow, a zaś w każdym mieſcie zgromadzenie całego poſpolſtwa miało władzę naywyższą. Takowa Demokracya zawſze wielce ſzkodliwa w całey Grecyi, żadnego nieprzynioſła nieporządku w Achaii, bądź to, że prawa na rozumnym założone umiarkowaniu, dawały doſyć mocy Magiſtratom dla utrzymania w poſłuſzeńſtwie poſpolſtwa, niedozwalaiąc iednak tego, aby iey na złe użyć mogły, bądź też y to, że Achiwowie będąc wyſtawieni napaſciom Etolow, niemieli czaſu zatrudniać się domowemi kłotniami, tudzież że rada ich naywyższa w zgromadzeniu ſwoim naywiękſzey używała pilności, aby zapobiegać wſzelkim nie-

http://rcin.org.pl

niesnaskom, albo też ie przytłumić zaraz w samychże początkach.

Każda z tych Rzeczpospolitych oddaliła od siebie moc zawierania przymierza w szczególności z obcemi, zgadzaiąc się na to wszystkie, aby fundamentem iedności między niemi była rowność, y ażeby moc lub dawność iakiego miasta, niedawała mu żadnego pierwszeństwa nad drugiemi. Ustanowiony był Senat powszechny całego narodu, ktory dwa razy do roku zgromadzał się w Egium, na początku wiosny y iesieni, składał się zaś z wysłanych w rowney liczbie Deputatow z każdey Rzeczpospolity. To zgromadzenie nakazywało pokoy, lub woynę, y samo tylko miało moc zawarcia przymierza, stanowiło prawa służące do rządow ich wszczególności, wysyłało posłow, lub też przyimowało tych, ktorzy do narodu ich wysłani bywali. Jeżeli zdarzał się interes iaki nadspodziewany wielkiey wagi, pod ten czas, gdy Senat niemiał swoich sessyi, dway Pretorowie zwoływali go nadzwykle. Ten urząd, ktorego władza roczna była, rządził woyskiem, y lubo nic niemogł czynić bez dołożenia się dziesięciu Komisarzow, ktorzy składali ich radę, miał iednak sobie powierzoną całą moc władzy publiczney,

pod

http://rcin.org.pl

pod ten czas, gdy Senat, w ktorym pierwsze zasiadał mieysce, niebył zgromadzony.

Achiwowie nieszukali ani zbioru wielkich bogactw, ani też chcieli stać się strasznemi przez swoie woyny, pragnęli tylko uszczęśliwienia swego bez okazałości, dla ktorego szczegulnie podobno stworzony iest człowiek. Senat ich obowiązany będąc, zgadzać się z duchem powszechnym narodu, niemiał wyniosłości w sobie, a zatym też sprawiedliwym był bez gwałtowności. Przywiązanie to do sprawiedliwości iednało mu poszanowanie, czyniąc go częstokroć sędzią kłotni wszczętych w Peloponezie, y między innemi Prowincyami Grecyi całey, a nawet y u samych cudzoziemcow.

Narod ten niezaciągaiąc żadnego podeyrzenia dla siebie, ani u Filippa, ani u Syna iego, miał od tych Krolow zostawione sobie w całości prawa, y rząd swoy, a raczey powiem, swoię wolność; nieuszedł iednak nieszczęść tych, ktorych doznawała Grecya pod ich następcami. Miasta Achaii doznały rożnych przeciwności dla tych częstych rozruchow, ktore burzyły Macedonią; iedne musiały przyiąc osady woyskowe Poliperkona, Demetryusza, Kassandra, a potym Antygona Gonoty, drugie

http://rcin.org.pl

widziały powſtaiących w Kraiu ſwoim tyrannow. Odmiana ſzczęścia dla tamtych dawała y tym rożne intereſa, lubo znowu Panowie ich czeſtokroć utrzymywali ſtronę przeciwną, a tak zerwane były wſzyſtkie związki między niemi.

Potym iednak Dymus, Patras, Tryteus y Fares ſzczęśliwą upatrzywſzy porę, do wybicią się z pod iarźma, odnowili ſwoie przymierza, y ſtaiąc się tak mocnemi, że mogli odpędzić naiazdy Etolow, rzucili fundament powtorney ligi, ktora mimo tylu wyſtępkow, ktore mieli na ow czas Grecy, wzroſła na wzor pierwſzey, przybieraiąc ſobie iey zwyczaie, prawa, y politykę. Egeyczykowie także w pięć lat po tym, wypędziwſzy oſadę woyſka, ktora ich uciemiężała, złączyli się z tą powſtaiącą Rzeczpoſpolitą, ktora się ieſzcze powiękſzyła, przez przyięcie Karyiczykow y Buryiczykow, ktorzy pozabiiali ſwoich tyrannow. Niektore miaſta Peloponezu, doprazały się iako ozdoby iakiey dla siebie, aby były do tey ligi przypuſzczone, inſze zaś oczekiwały, ażby ich oświecono w ich intereſach, albo też żeby nieiaką gwałtownością przyciągniono ich do tego związku, z czego potym cieſzyły się.

Tak

http://rcin.org.pl

Tak gdy Macedonia zatrudniała się domowemi interesami, zbyt mało dawała baczności na interesa Grecyi; przeto iak mowi Polibiusz, związek Achiwow, mogłby daleko znacznieysze uczynić postępki, gdyby umieli iego rządcy z większą dzielnością y męstwem z podaiących się okoliczności korzystać. A bądź to, że poniżenie Grekow y ich niesnaski, wprowadzały w tę myśl dwoch Pretorow, że byłaby rzecz lekkomyślna, albo przynaymniey niepożyteczna, chcieć odnawiać dawne rządow ułożenie; bądź też, że iedni drugim zazdrosząc, żadnego niemogli wykonać zamysłu potrzebnego, zostaiąc w nieczynności nieskuteczney. Związek ten nieprzyłączył sobie więcey nowych narodow, ani żadney odmiany nowey nieuczynił przez pomnożenie sprzymierzeńcow, poki aż niepopełnił szczęśliwego dla siebię błędu, oddaiąc iednemu Pretorowi rząd wszystkich swoich interesow.

We cztery lata po tey odmianie rządow, Aratus uwolnił Sycyonią swoię Oyczyznę z tyrannii Nikoklesa, ktory stał się był iey Panem, y przyłączył ią do związku Achiwow. Przymioty tego wielkiego męża, wyniosły go do Pretury, Achiwowie zaś będąc przekonani o iego poczci-

http://rcin.org.pl

wości, sądzili, że nic niewykroczą przeciwko rostropności, stanowiąc urząd iego dożywotni; on zaś, dotąd nieznany przykład pokazał całey Grecyi bez wyniosłości, bez chciwości nabywania Kraiow, Achiwowie wypowiedzieli woynę wszystkim tyrannom Peloponezu. Wiele miast poodbierali, y uwolnili, maiąc sobie to za zupełne kosztow swoich wypłacenie, y nadgrodę niebespieczeństw podiętych, gdy ich przyłączali do wspołeczności swoiey, w ktorey używały tychże samych dostoieństw y niepodległości, iako y inne miasta naydawniey sprzymierzone. Wielu tyrannow niewidząc żadnego dla siebie bespieczeństwa, osobliwie po śmierci Demetryusza Krola Macedońskiego, ktory był ich obrońcą, złozyli sami władzę swoię.

Z tak nagłey odmiany, ktora się stała w Peloponezie, y z tych czynności wielce rozsądnych, ktore wykonywali Achiwowie, możnaby było wnosić, że Grecy nową chęcią wolności zagrzani, y wycwiczeni samym doświadczeniem, zmierzali do szczęśliwey pory iedney tylko złożenia Rzeczpospolity. Zazdrość iednak y interesowanie się Lacedemonu y Aten, temu sprzeciwiały się; lubo te dwa miasta, upodlone y poniżone były występkami swemi,

za-

http://rcin.org.pl

zachowywały iednak dawną swoię nadętość, y patrzały na to z niesmakiem, że Achaia przed tym daleko niższa od Lakonii y Attyki chciała osieść to mieysce, do ktorego one przywroconemi być daremnie spodziewały się. Skromność Achiwow wielce zdatna do ziednania sobie szacunku y ufności Grekow, wszystkieby te przeszkody nakoniec przełomała, gdyby ten narod przykładem dawnych Spartanow umiał wybierać sobie Wodzow, y wprowadzać ostrą y rozumną karność. Nic nad to niebyło potrzebnieyszego tey Rzeczpospolity, ktora chciała osiągnąć pierwszeństwo w Grecyi, y stać się celem zachęcenia wszystkich w niey narodow, iako wznowić szacunek cnot y przymiotow Rycerskich, lecz miłość pokoiu pociągała bardziey Achiwow do ćwiczenia się z większą usilnością w powinnościach obywatelskich y ziemiańskich, aniżeli w sztukach zdolnych do uczynienia ludzi woiennych. Powolność iakaś niedozwalała im brać się do przedsięwzięć odważnych, a zdaiąc się nieufać sobie samym, mało też ufności wzbudzali w drugich. Okryślaiąc się zaś wykonywaniem zamysłow bespiecznieyszych, niżeli okazałych, niemogli wzniecić tego zadziwienia, ktorego potrzeba było Grekom

http://rcin.org.pl

dla umorzenia małych zazdrości między sobą, y przerwania tey boiazni y nieśmiałości, w ktorą nieszczęśliwość czasow, dzieła Alexandra, y moc następcow iego wciągnęła ich.

Aratus, ktorego uważać można iako wynalazcę tego związku drugiego Achiwow, wiele dopomogał do utrzymania tegoż ducha. Był to człowiek, iako mowi Polibiusz, nayzdatnieyszy do rozrządzenia interesow iakiey Rzeczpospolity. Rozsądność zbyt wielka rozumu iego, prowadziła go zawsze do wybrania tey strony w domowych niesnaskach, ktora była nayprzyzwoitsza; umiał unosić rożne passye ludzi tych, z ktoremi przestawał, mowił z przyiemnością, wiedział kiedy miał milczeć, y doskonale posiadał sztukę ziednania sobie y przywiązania do siebie przyiacioł. Przezorny był w nakłonieniu wielu na swoię stronę, w zastawieniu sideł nieprzyiacielowi, y użyciu go niespodzianie; y nic wyrownać niemogło iego dzielności y męstwu, w postępowaniu sobie, y w wykonaniu swoich zamysłow. Aratus we wszystkich tych okolicznościach tak wielki mąż, iednak na czele woyska stawał się człowiekiem zbyt pomiernym. Nierezolutny w ten czas, gdy w otwartym polu czynić co należało,

y na-

http://rcin.org.pl

y nagła iakaś boiaźń utrzymywała czynności myśli iego ; a lubo napełnił Peloponez swoiemi zwycięstwy , przecięż bardzo mało Wodzow było , ktorzyby mniey mieli przymiotow Rycerskich nad niego. Powinien był y to przydać Polibiusz , że Aratus sam się w tym usprawiedliwiał , y poznawał ciężar w sprawowaniu urzędu Hetmana. Wyznaie on to sam na siebie , y historya to stwierdza ; ztąd naturalnie to było , że dogadzaiąc skłonności swoiey , wszystkie myśli obracał do pokoiu , utrzymuiąc w Achiwach ducha lękliwości , ktoremu ich związek winien był swoy początek.

Uprzedzaiąc zaś te nieszczęścia, ktore mogły sprowadzić ustawy Achiwow bardzo mało dążące do wzmocnienia sił woyskowych, ile prawie maiąc iak przy bramie nieprzyiaciela w osobach Krolow Macedońskich , ktorzy zawsze szukali pomyślney pory podbicia ich sobie , starał się pożytkować Aratus z kłotni , ktore panowały między następcami Alexandra. Y chociaż chciwość tych Xiążąt zdawała się być iuż nasyconą tym podziałem , ktory między sobą uczynili po bitwie pod Issem , ustawicznie atoli miał ieden drugiego w podeyrzeniu. Uważali się wzaiemnie z tą nie-

http://rcin.org.pl

ſpokoyną polityką, ktora dziś całą wzruſza Europę, każdy z nich pragnął rozſzerzyć Państwo ſwoie, a przeſzkadzać drugim nowego pomnożenia; y iuż zachowywano naſzę politykę utrzymania się w rownomierności. Egipt y Syryiczykowie uważali oſobliwiey poſtępki Krolow Macedońſkich, ktorzy maiąc się za prawdziwych Alexandra naſtępcow, przyznawali ſobie prawo do wſzyſtkich Prowincyi od Monarchii iego oderwanych, y obiecywali ſobie, że przywrocą ie do ſwoiego panowania, gdy naypierwey podbiwſzy Grecyą, będą w ſtanie zebrania ſił y wznowienia zamyſłu ułożonego od Filippa, a wykonanego od Alexandra.

Tamte więc dwa Mocarſtwa, patrzały z pociechą, że zamiaſt poddania się iarzmu, zawarł ieſzcze Peloponez związek pomyślny dla utrzymania ſwoiey wolności, a broniąc się Macedonom, ſłużyli im za zaſtawę; ztąd powinni byli bronić Achiwow, y Aratus to przeniknął; a przez to przymierze, ktore zabrał z Krolami Egiptu y Syryi ziednał ſobie boiaźń y ſzacunek u Antygona Gonoty, y u Syna iego Demetryuſza.

Lubo ta polityka doſyć była rozſądna, zbywało iey iednak wiele na tym, aby ubie-

http://rcin.org.pl

ubeſpieczyć się mogł Aratus o pomyślności Achiwow. Mogło albowiem zdarzyć się, ze obrońcy związku czyli ligi Achiwow, ſkłociwſzy się między ſobą, albo tez innemi wielkiey wagi interesami będąc zatrudnieni, musieliby zaniechać interesu Grecyi, w tymże ſamym czasie, gdy Peloponez naywięcey potrzebowałby pomocy od nich. Narod wolny, gdy się rządzi nie ſamą Demokracyą, ma iakiś rodzay meſtwa w ſwoich zamyſłach y w ſwoich poſtępkach, ktore mu ieſt na mieyſcu prawa, y ſtaię się, że tak rzekę, kompaſem ukazuiącym tak ſprzymierzeńcom, iako tez y nieprzyiaciołom, ich punkt, na ktorym oni zaſtanawiaią boiaźń ſwoię y nadzieię; lecz Krolowie iednowładni, ſłuchaiąc częſtokroć tylko własney woli, ktora poſpolicie bywa nieſtała, biorą oni niekiedy za interes ſtanu, interes własney paſſyi, a paſſye ich odmieniaią się według okoliczności y oſob tych, ktore ich otaczaią. Przypadek mogł był dać Macedonom Krola dzielnego, woiownika, y odważnego; gdy w tymże czasie Egipt y Azya ſłuchałyby Monarchow gnuśnych y boiaźliwych: a iakiegożby w ten czas nieſzczęścia dla ſiebie niemiały obawiać się Rzeczpoſpolite Achiwow? Niebyła też y to rzecz niepo-

http://rcin.org.pl

dobna, aby ktory z Krolow Macedońſkich przez ſztuczne intereſowanie nieoſzukał kiedy ſprzymierzeńcow Grecyi względem iey intereſow, nieprzekupił y na ſwoię ſtronę nienakłonił Miniſtrow, y Wodzow Egiptu y Syryi, tym ſamym ułatwiaiąc ſobie nabycie Peloponezu. Ktoż może przewidzieć igrzyſka fortuny, y wſzyſtkie niebeſpieczeńſtwa Stanu? Wyniknął nakoniec nieſpodziany interes w Peloponezie, ktory przymusił Arata do odmiany polityki, przez to ia zaś rozumieć chcę owe rozruchy, ktore się wznieciły w Lacedemonie pod rządem Kleomena.

Od dawnego iuż czaſu w tym mieſcie niebyło poznaki ſtarożytnych obyczaiow. Krol Agis, ktory chciał był ożywić dawne prawa Likurga, wzbudził przeciwko ſobie nienawiść y bunt powſzechny, a śmierć iego tragiczna, ktorą Spartanowie ukarali cnoty iego, zdała się oſtatnią przyłożyć pieczęć do podłości ich. Kleomen iednak tym nieuſtraſzony; przez hardość ſwoię przedsięwziął tęż odmianę, o ktorey Agis zamyślał był z miłości dobra publicznego. Znioſł długi, uczynił nowy podział ziemi, y obywatele, ktorych był z oſtatniey nędzy wyciągnął, y ktorym czynił nadzieię znaczney fortuny z łupow ſąſiedzkich, nagle

http://rcin.org.pl

gle byli porwani iakoby iakim zawrotem. Lacedemon wziął nową poſtać, y zdał się powtornie być zaludnionym ſamemi tylko żołnierzami, ktorych męſtwo y ufność wprowadziła ich Wodza do zaczęcia zamyſłow godnych wynioſłości iego y talentow, Kleomen zatym całą moc ſwoię obrocił przeciwko Achiwom, ktorzy przywłaſzczyli byli ſobie rząd Peloponezu.

Poznał natychmiaſt Aratus, że Krolowie Egiptu y Syryi, z ktoremi był ſprzymierzony, niemieli w tym iednakowego intereſu, aby mieli bronić związku Achiwow przeciwko Rzeczpoſpolity Spartańſkiey, iako mieli w obronie ich przeciwko Macedonom. Mało wprawdzie co tykało tych Krolow, aby każde miaſto Peloponezu w kolei nad drugiemi gorowało, byleby tylko Macedonia zoſtawała zawſze w pierwſzym ſwoim ſtanie; może też ſprzyiali bardziey tey Rzeczpoſpolity, ktora odzyſkawſzy ſwoię wziętość, zdawała się im zdolnieyſzą niżeli związek Acheyſki, do złączenia Grekow przeciwko Macedonii y utrzymania ich wolności.

Gdyby zaś z drugiey ſtrony zaſadzał się był Aratus na obronie od ſwoich ſprzymierzeńcow; ſtraciłby znaczny czas na wyſyłaniu poſłow y negocyacyi, gdy tym

czaſem

http://rcin.org.pl

czaſem Kleomen dzielny, czuły, nieſpracowany, prowadziłby woynę z wielką żwawością, nietracąc żadnego momentu. Sądząc nawet przeciwko wſzelkiemu pozorowi, że Syrya y Alexandrya przyſpieſzy pomocy Achiwom, rozumiem, żeby był daleko większą popełnił nieroſtropność Aratus, wprowadzaiąc ich obce woyſka do Peloponezu. Oczywiſta też rzecz ieſt, ieżeli się niemylę, że Macedonia poglądałaby z nieſpokoynością na przyiście nieprzyiacioł ſwoich do Grecyi, gdyż w tych okolicznościach pokazywać lub boiaźń, lub niedołężną oboiętność nad ſtanem Peloponezu, byłoby to zachęcać poſtronnych do osiedzenia się, y nawet do wniesienia broni w ſam ſrzodek Macedonii. Chociażby Antygon Dozon, ſzczerze żądał pokoiu, niemogłby obeyść się bez tego, aby niemiał dać pomocy Spartanom, woyna prywatna Lacedemonu y Achiwow, ſtałaby się koniecznie woyną powſzechną między naſtępcami Alexandra; a w ten czas Pańſtwo iakie korzyſtaiąc z tey woyny nieuchybnie usiłowałoby powoli podbić Rzeczpoſpolitę Spartańſką, związek Acheyſki, y cały Peloponez.

Rozumiem, że nieprożnie daie się pochwała Aratowi, chwaląc go ztąd, że

do

http://rcin.org.pl

do ſameyże Macedonii udał się w okolicznościach tych przykrych, gdzie ſzło o całość Achiwow. Plutarch zaś inſzych ieſt myśli: *Aratus*, powiada on, *powinien był raczey wſzyſtkiego uſtąpić Kleomenowi, a niżeli powtornie napełnic Peloponez Macedońſkim woyſkiem. Bądź iaki był ten Krol*, przydaie tenże, *pochodził on ze krwi Herkuleſa, urodził się w Lacedemonie, a daleko byłaby rzecz chwalebnieyſza ſłuchać, choć oſtatniego ze Spartanow, niżeli Krola Macedońſkiego.*

Plutarch, wielki malarz ludzi zacnych, ktorych życia nam wypiſał, lecz pomierny polityk, zbyt łatwo ſobie to w myśli wyſtawił, że można było nakłonić Achiwow do uznania władzy Kleomena; przeto tu należy udać się do Polibiuſza hiſtoryka żyiącego tamtychże czaſow, y wielce wycwiczonego w intereſach woyny y pokoiu. Ten zaś naucza nas, że Kleomen ſtał się zbyt obmierzłym całey Grecyi, y ſprawiedliwie miano go za tyranna własney Oyczyzny, a nieprzyiaciela iey ſąsiadow: daremnie ci, ktorzy mu ſprzyiali chcieli go uſprawiedliwiać, przywodząc przykład Likurga, ktory niegdyś przymuſił gwałtem Spartanow do odmiany praw ich y zwyczaiow. W tamtym prawodawcy uznawał

każdy

http://rcin.org.pl

każdy Oyca Oyczyzny, ktory w ułożeniach swoich niepamiętał o sobie samym, niezatrudniał się tylko publicznym dobrem, y troskliwością uczynienia swoich współobywatelow tak cnotliwemi iako on sam był. Kleomen przeciwnie zaczął odmianę rządow, od otrucia Eurydama towarzysza swego na Kroleſtwie. Odebrał po tyrańsku Senatorom władzę ich, a innych natomiaſt wyznaczył, ktorym zoſtawił czczy tytuł, znioſł urząd Eforow, a ieżeli korzyſtaiąc z tey powagi, ktorą iako przywodzca rozruchow przez też rozruchy otrzymywał, że się ſtał iednowładnym panem w swoiey Oyczyznie, uſtanowił iakie rozumne prawa, to uſtanowił iako tyran, nieſprawiedliwy, ſkryty w ſobie, y bez ſzczerości.

Gdyby ten Krol podobnym był do tego portretu, ktory nierzetelnie oſoby iego wyſtawia Plutarch, ſtarałby się zupełnie przywrocić Likurga prawa; y zamiaſt tego, żeby miał Lacedemon podbiiać Achiwow, miałby raczey dopraſzać się o to, aby był przyięty do związku ich; to dopiero przynioſłoby uſzczęśliwienie prawdziwe Grecyi. Ale kiedy Kleomen łakomym, wynioſłym, zaboycą y innemi wyſtępkami zmazanym pokazywał się w

oczach

http://rcin.org.pl

oczach Grekow, chciałbym, aby Plutarch ſam ſtawiąc się na mieyſcu Arata, nauczył nas, iakim ſpoſobem on mogł do tego nakłonić miaſta związku Acheyſkiego, aby się zrzekli wolności ſwoiey. Coż zaś mogło być ztąd dobrego dla mieſzkańcow Peloponezu, że Spartanowie wrocili się do dawnego ſwego męſtwa y karności woyſkowey, kiedy te cnoty były inſtrumentem wyniosłości Kleomena? Lacedemon przez to ſtawał się bardziey nienawiſnym u ſwoich ſąsiadow.

Niemogłże to przeniknąć tego Plutarch, że żaden narod niechce dobrowolnie ogołacać się z ſwoiey niepodległości, y raczey ſam ſobie woli wyznaczyć tyranna, a niżeli poddać się iakiemu Panu mocą go ſobie podbić chcącemu? Tyle to dokazywać może miłość wolności w ſercu ludzkim! Nad to ieſzcze do związku Achiwow wiele miaſt tych wchodziło, ktore wolałyby zagrześć się w obalinach ſwoich, a niżeli odſtąpić zadawnioney niechęci przeciwko Spartanom; y chociażby nawet widziały Lacedemon w ręku drugiego Likurga do wſzyſtkich ſwoich dawnych cnot powracaiący się, z ciężkością podobno przyſzłoby im odſtąpić ſwoiey ku niemu nienawiści. Polibiuſz świadczy, że gdyby

Aratus

http://rcin.org.pl

Aratus niewezwał był obrony Macedońſkiey, Meſſyna y Megalopolis odrywaiąc się od związku, udałyby się do niey. Wſzyſtkie inne także miałta Peloponezu, musiałyby iść za podobną polityką, kiedy Kleomen obiecuiąc nowy podział uczynić z Kraiow nabytych, y długi wſzyſtkie znieść, obruſzył przeciwko ſobie wſzyſtkich znacznieyſzych mieſzkańcow Peloponezu.

To zaś nayżywiey zdaie się tykać Plutarcha, że po zupełnym zniesieniu Kleomena y Spartanow w Selasium, Antygon nazwany Dozon, Dozorca Macedonii pod czas dzieciństwa Filippa Syna Demetryuſza, wziął nieiakowym ſpoſobem w pęta Peloponez. Bez wątpienia z nieſmakiem patrzeć musiał związek Acheyſki na woyſka Filippa w Koryncie y Orchomenie, nieochybnie też y wolność tegoż związku ponieść musiała uſzczerbek; ale iednak mogłoż to wſzyſtko być doſtatecznym dowodem do potępiania Arata? Byłżeby ſzczęśliwſzy y wolnieyſzy Peloponez, oddaiąc się Spartanom? Macedonia ſzanowała rząd iego, prawa, zwyczaie, Magiſtraty, a zaś wyniosły Kleomen nieobrociłżeby tego wſzyſtkiego na ſwoy pożytek?

Aratus

http://rcin.org.pl

Aratus był iednym z nayznakomitszych ludzi w starożytności; lecz ten bywa los ludzi wpływaiących w interesa rządu, iż częstokroć sądzą o nich bez względu na to, że polityka podlegać musi okolicznościom, ktore ią krempuią, y że samemi niekiedy będąc otoczona skopułami, nie ma wolności innego wybrania, tylko iednego z między wielu złego. Aratus z swoią Rzeczpospolitą niemogącą się oprzeć Kleomenowi, chwycił się tych srzodkow, ktoremi mogł ią wyrwać od zguby; utrzymywał ią zostaiącą prawie na brzegu przepaści, broniąc, aby w nię nie wpadła, y ztąd to mu przyganiaią, że Achiwowie dla zachowania wolności swoiey, przymuszeni byli udać się do dworu Macedońskiego.

Ponieważ występki tak się iuż wkorzeniły w Grecyi całey, że iey niedopuściły wrocić się do dawnego owego wielce rozumnego rządu, ktory niegdyś czynił ią mocną y szczęśliwą; można iuż było w ten czas uważać przymierze, ktore Achiwowie z Antygonem Dozonem zawarli iako rzecz naypomyślnieyszą dla Grekow y Macedonow, ile oglądaiąc się na tę woynę, ktora wkrotce wszczęła się między dwoma naypotężnieyszemi w świecie Na-

http://rcin.org.pl

rodami, y ktora gotowała Pana Swiatu; z tey zaś okoliczności y interesa Grecyi zaczęły odmieniać się.

Grecya zabawiaiąc się pod ten czas widokiem, ktory iey sprawowało wkroczenie Kartagińczykow do Włoch, y niepewność losu Annibala, lub Rzeczpospolity Rzymskiey, nic tego nieprzenikała, że kiedyś y ona policzona zostanie w zdobycz z tey woyny. *O iakby to rzecz pożądana była*, mowił Agelaus z Naupaktu, *aby Bogowie natchnąć nas raczyli duchem iedności y zgody, ażebyśmy łącząc razem siły nasze, mogli ochronić powszechną wszystkich nas Oyczyznę od napaści postronnych. Nietrzeba tu wielkiey polityki*, przydawał tenże sam, *do przewidzenia tego, że ktorykolwiek z nich będzie zwycięzca, Kartagińczyk czyli Rzymianin, nieograniczy się on władzą nad Włochami, y Sycylią, szczupteby to nazbyt było okryślenie wyniosłości iego, ale wniesie on broń y do naszey Oyczyzny. Jeżeli powstaiąca od zachodu burza na nas obroci swoię nawałnicę, słusznie lękać się mamy, gdyż impetowi iey obronić się niezdołamy. Niebędziem iuż więcey w stanie woiowania, ani według chęci naszey umowy czynienia o pokoy, lecz słuchać zwycięzcow naszych będziemy przymuszeni.*

Ażeby

http://rcin.org.pl

Ażeby wſzelką ſprawiedliwość przyznać tey boiaźni Agelauſa, doſyć ieſt poznać umyſł Rzymian, y odkryć przyczyny powiększenia tego narodu wyniosłego, ktory z tak wielkiey podłości początkow ſwoich doſzedł do naywiększego ſtopnia wielkości, a przez ſamo rządu ſwego ułożenie ſzukaiący rozſzerzenia Państwa ſwego, niepoprzeſtalby inaczey zwycięſtw ſwoich, tylko albo całego świata uczyniwſzy się Panem, albo też zoſtaiąc od ſzczęścia własnego przytłoczonym. Rzymianie zaiſte dobiiali się Monarchii całego świata, wſzyſtkie ich uſtawy czyniły ich narodem bitnym, nielubiącym pokoiu, gdyż woyna zamiaſt wycieńczenia, powiększała cudownie siły y doſtatki ich. Rzymianie wezwyczaili się od ſamych ſwoich pierwiaſtek wdawać się w te intereſa, ktore powinny były im zdawać się wcale oboiętnemi, y niepodobna prawie było, aby kto był z niemi w ſąsiedztwie, aby go nieuczynili poddanym ſwoim pod pozornym imieniem ſprzymierzeńca; niepohamowana chciwość ich ukrywała się zawſze pod zaſłoną ſprawiedliwości, wſtrzemięźliwości, wſpaniałości, y te ſpoſoby, ktoremi podbili ſobie Włochy, Sycylią, y Sardynią, pokazywały co czynić będą po-

http://rcin.org.pl

większaiąc się, y że uderzą na Grecyą, lub Macedonią, iak tylko pokonaią Afrykę.

Ani Grecya, ani Macedonia, rozłączaiąc siły swoie, niebędą mogły oprzeć się mocy zwycięzkiey, mowił Agelaus obracaiąc mowę do Filippa, *potrzeba nam mocy waszey dla obrony naszey przeciwko Rzymianom. Bogowie dali wam sposobność bronienia naszey wolności, używayćież tego szczęścia, lecz broniąc Grekow, myślcie o tym, że dla was samych będziecie pracować; myślcie, że wzaiemnie Krolestwo wasze znaydzie w ich przyiaźni wszelką pomoc potrzebną dla waszego ubespieczenia. Szczerość ma być iedyną waszą polityką. Jeżeli Grecy będą mieli porozumienie, że dla tego tylko do granic ich przystępu bronicie postronnym, abyście potym sami ich podbili, upewniam was, że w ten czas iuż wszelka całości naszey powszechney nadzieia upadłaby. Miasta nasze tym podstępem waszym wzbudzone, wszystkie złączyłyby się z Rzymianami, y pragnienie zemsty nad wami, toby w nich dokazało, że ubiegałyby się do zruynowania siebie samych, byleby razem y was zgubić mogły.*

Należałoby więc Filippowi, ktoremu Agelaus tak mądre podawał rady, y udzielał mu światła swego w zasiągnieniu rzeczy przy-

http://rcin.org.pl

przyszłych, aby w tak krytycznym czasie przybrał był na siebie osobę Temistoklesa, a lubo niebyła tu sprawa z Xerxesem, lub Mardoniuszem, albo z żołnierzem Azyatyckim, mogłby był iednak pułkom Rzymskim zastawić ludzi takich, ktorzyby ustraszyli ich, a może y zatrzymali bieg ich zwycięstw; gdyby niepoprzestał był rządzić się maxymami mądremi y umiarkowanemi, ktore wsławiły początki iego krolowania, y ktorych go był wyuczył Antygon Dozon.

Natura, iak opisuią Historycy, złączyła była w Filippie te wszystkie przymioty, ktore zdobić mogą Monarchę. Był on umysłu żywego, obszernego, y przenikaiącego. Męstwo w nim bohatyrskie zdatnieysze było do ziednania serc ludzkich im bardziey posiadał owę sztukę do siebie pociągaiącą, to iest: przypodobania się każdemu, ktora była w nim skutkiem przyiemności, złączoney z władzą y talentami. Niezmiernie kochał chwałę, lecz nigdy nierozumiał, aby ta łączyć się miała z niesprawiedliwością. Pomiarkowanie iego rozumne oddalało wszelkie podeyrzenie, dla ktorego mogliby się Grecy względem iego mieć na ostrożności. Tyle cnot zniknęło w iednym momencie, a co daleko

http://rcin.org.pl

ieszcze rzecz dziwnieysza, że tak powiem, iż ten Krol będąc zdawna otoczonym ludzmi podłemi, ktorzy inaczey doyść swego szczęścia niemogą, tylko czyniąc Panow swoich tak podłemi iak są sami, zdawał się iuż mieć cnoty swoie wyprobowane.

Demetryusz Fareyiski wzbudzał naybardziey wyniosłość Filippa, wystawuiąc mu przed oczy, że z wielką łatwością nabyć mogł Włoch po przegraney Rzymian pod Kannami. Rzymianie pod ten czas, iak można temu wierzyć, niemogli powstać z straty swoiey, a niepodobna było także, aby Rzeczpospolita tak się zle rządząca, iako Kartagina, ugruntować miała panowanie swoie nad zwyciężonemi, albo też utrzymać swoie zdobyczy, gdyby im ie chciał wydrzeć Filip. Ten Krol uludzony nadzieią, ktorą mu czynił Demetryusz, opuścił swoy prawdziwy interes, chwytaiąc się interesow obcych, w ktorych popełnił tyle błędow, ile krokow. Zamiast tego, aby miał korzystać z odebranych zwycięstw nad Etolami, y uczynić ich niesposobnemi do mieszania pokoiu w Grecyi, a oraz pożytkować z tey przyiaźni, ktora była między Peloponezem y Macedonią; szukał raczey z tamtemi przyiaźni, y stał

się

http://rcin.org.pl

się podeyrzanym u wszystkich, przez zawarcie przymierza z narodem obmierzłym Grekom; czyliż zaś może być nieuważnieyszy postępek, iako zkłocić się z swoiemi sąsiadami, zamyślaiąc o nabyciu Kraiu dalekiego.

Jeżeli Filip spodziewał się, że moc męstwa Annibala, zepsuie Rzymską Rzeczpospolitę, powinien był zatrzymać się z swoią wyniosłością, ażby Włochy zgubione zostały od samychże swoich obywatelow daiących się przekupować, ażby Annibal umarł, y Kartagina przestała być straszną. Jeżeli zaś nieuznał szczęściu tego Wodza, y ieżeli przez głębsze poznanie rządu y polityki Rzymian, sądził, że większe są siły Rzymian iak straty poniesione, y że trzeba ich znieść, aby się niestali Panami świata; to koniecznie należało mu złączyć się z Annibalem, dopomagać mu wszelką swoią siłą, y czynić to wszystko dla wzmocnienia go, coby Kartagina czynić powinna była.

Dał się iednak ustraszyć pierwszemi pogroźkami, ktore mu uczynili Rzymianie dowiaduiąc się o przymierzu iego, a z wielkiey owey ufności, ktorą miał w sobie samym, wpadł był w niezmierną boiaźń, widząc iż Rzymianie zachowywali

naywiększą śmiałość w poſrzod naywiększych ſwoich nieſzczęść, y że będąc prawie wpoł zwyciężonemi, ważyli się napaſtować granice Kroleſtwa iego. Załował zamyſłow ſwoich, a po części tylko odſtępuiąc od nich, nowe popełniał błędy, chcąc owe poprawić, ktore iuż był uczynił. Zamiaſt tego, żeby miał to oſądzić u siebie, że mu należało przygotować się do woyny, y zebrać siły przyzwoite do bronienia się Rzymianom; on zapomniawſzy zdrowey rady Agelauſa, mniemał, iż pierwey dla powiększenia sił ſwoich, trzeba mu zacząć od podbicia Grecyi, a tak nierozumnie drugich ſobie uczynił nieprzyiacioł.

Każdy krok Filippa pomnażał coraz niebeſpieczeńſtwa y zakłocenia. Szukał pozorow podbicia ſobie Grecyi, gniewał się, że tak długo w niey panował pokoy, ſtarał się wzniecić w niey kłotnie, ożywiaiąc dawne między Grekami niechęci. Gdy Meſſeńczykowie mieli w mieście ſwoim kłotnie domowe, on wzbudzał bogatszych przeciw poſpolſtwu, mowiąc: *niemacież praw na pohamowanie zuchwałości gminu?* A zaś poſpolſtwu także mowił: *niemacież to rąk, abyście ſobie uczynili ſprawiedliwość z ſwoich tyrannow?* Kazał otruć

Ara-

http://rcin.org.pl

Arata, Euryklideſa, y Mikona, a ten iego poſtępek przynoſzący mu wielką nieſławę, z ſamychże iego ſprzymierzeńcow uczynił mu nieprzyiacioł. Achiwowie przy ſwoiey cierpliwości zbuntowali ſię, y pod rządem tak wielkiego Wodza iak był Filipomen, ktorego zowią oſtatnim obrońcą wolności Grekow, y ktory we wſzyſtkim naśladuiąc Epaminondeſa, bronił wolności narodu ſwoiego z większym męſtwem iak Grecy ſami mogli ſię ſpodziewać. Filip zaś, ktorego wſzyſtkie nadzieie zniknęły były, widząc wyślizgaiące ſię Włochy z rąk Kartaginczykow; ſam zaś niemogąc poſkromić Achiwow, obawiał ſię ieſzcze zemſty Rzymian: a gryząc ſię ſam w ſobie dla niepomyślności doznanych, ſzedł za powodem boiaźni ſwoiey y cholery, ſtaiąc ſię przez własną rozpacz nayobmierzleyſzym z tyrannow.

Rzymſka Rzeczpoſpolita do tego czaſu, w ktorym ią dla zemſty nad Filippem za gwałtowności iego wezwali Achiwowie, Etolowie, Ateńczykowie, zachowała ową dawną karność obyczaiow, ktora ią wzmocniła. Rzym zbogacony zdobyczą Kartaginſką, mogł wyſtarczyć nakładom woyny naydłużſzey. Bogactwa zaś iego zawarte w publicznym ſkarbie, niewpro-

http://rcin.org.pl

wadziły zepsucia obyczaiow między obywatelami. Jedność ściśla, ktora między niemi była, a oraz te niebespieczeństwa, ktoremi im groził Annibal, nowych sił dodały rządom ich. Nakoniec Rzymianie pod ten czas tak byli przekonani u siebie iako nigdy, iż niemasz nic niepodobnego cierpliwości ich, miłości chwały, y męstwu pułkow ich. Maiąc zaś iakąkolwiek wiadomość o drugiey woynie Punickiey, każdy dobrze to poznać może, co za nieporownana była rożność między siłą Macedonii y Rzeczpospolity Rzymskiey, maiącey po sobie ieszcze niektore Rzeczpospolite Grekow; Filip tedy został zwyciężony, y przymuszony podpisać się na kondycye pokoiu wielce go upokarzaiące, przez ktore oddać musiał zamki dawniey otrzymane w Grecyi, do tego ogołoconym został z okrętow, y znacznie miał umnieyszone dochody skarbu swego.

Od tąd zaś Rzymianie używać zaczęli względem Grekow owey polityki dowcipney y rozumney, ktora zwiodła była y poddała im wiele narodow. Pod pozorem zachowania każdemu miastu praw iego, wolności y rządu, zabronili zabierania z innemi miastami przymierza, czyniąc przez to całą Grecyą niesposobną do wiązania się, y ią-

http://rcin.org.pl

y łączenia się w iednymże interesie. Rzeczpospolita Rzymska zaczęła panować Grekom przez samychże Grekow, chcąc ich przez własne ichże samych występki poniżyć y osłabić, aby tym łatwiey potym podbiła ich sobie mocą broni. Do tego ziednali sobie Rzymianie gorliwych przyiacioł w kazdym mieście, napełniaiąc dobrodzieystwy obywatelow sobie nayprzychylnieyszych; y do dziś dnia historya wyraża imiona tych ludzi niesławy godnych, ktorzy obwiniaiąc wspołobywatelow swoich u Rzymian, y będąc rzemieślnikami tyrannii dla swoiey Oyczyzny, żądali, aby niebyło w Grecyi inney sprawiedliwości, innych praw, innych obyczaiow, y innych ustaw, tylko według woli Rzymian. Na naymnieysze między Grekami wszczęte kłotnie, Rzeczpospolita Rzymska ofiarowała swoie pośrzednictwo, aby tak powoli przyzwyczaiła Grekow do uznania iey za sędziego; mowiła zawsze o pokoiu, gdyż sama chciała mieć wolność woiowania; żądaiąc zaś czego dokazać, radziła to tylko Grekom, dopraszaiąc się, niby od nich a niekiedy też odważnie dawała rozkazy, lecz zawsze to czyniła w okolicznościach pomyślnych y ukrywaiąc zamysły swoie pod szacowną zasłoną dobra publicznego Grekow. Eto-

http://rcin.org.pl

Etolowie, ktorzy obiecywali sobie byli znaczne pożytki, dopomagaiąc woysku Rzymskiemu przeciwko Filippowi, w zapłatę tego wszystkiego zostali przymuszeni, aby więcey pokoiu Grekow niemieszali rozboiami, a przeto aby ginęli z nędzy, ieżeliby się nieprzyuczyli do pracy, y niepoprawili dowcipnością uczciwą tego ich nieszczęścia, ktore im przyniosł pokoy. Ci zaś sądząc się być uciśnionemi nieznośną tyrannią; zamyślać poczęli o buncie, a niespodziewaiąc się, aby sami mogli bez pomocy obcey zrzucić iarzmo Rzymian, wysłali kilku obywatelow swoich do Syryi, pobudzaiąc Antyocha do podniesienia broni przeciwko Rzeczpospolity Rzymskiey. Ale ten Krol zniesiony był, y Azyą mnieyszą utracił, a Grecy powtornie zostaiąc bez żadney obrony, poddać się musieli zupełnie władzy Rzymian.

Pierwszy zaś pożytek, ktory ci zwycięzcy odnieśli z swego zwycięstwa był ten, że znieśli Etolow. Rzeczpospolita Rzymska ofiarowała im pokoy, tę z niemi czyniąc ugodę, aby zawsze byli gotowi ruszyć się z woyskiem za iey rozkazem, y aby niedawali nigdy żadney pomocy, tak nieprzyiaciołom Rzymian, iako też swoim sprzymierzeńcom. Związek Etolski wypła-

cił

http://rcin.org.pl

cił dwieście talentow Rzymianom, obowiązuiąc się ieszcze wypłacić trzysta, w przeciągu sześciu lat. Do tego wybrali Rzymianie czterdziestu celnieyszych obywatelow z nich, ktorzy odesłani byli do Rzymu, y niewolno było innych obierać na urzędy, tylko tych, ktorzy byli w tey rekoymi. A zaś inne miasta tego związku, ktore niechciały wchodzić w przymierze z Antyochem, ogłoszone były wolne. Nakoniec Rzymianie w zapłatę wierności Akarnańczykow, darowali im powiat y miasto Eniady. Niemogąc zaś Etolowie, (iak mowi Polibiusz) więcey szkodzić sąsiadom swoim, obrocili całą zaiadłość swoię przeciwko sobie samym, y kłotnie ich domowe przyprowadziły ich do nayokropnieyszych gwałtowności między sobą, ten narod sam na sobie wykonał ukaranie swoie za nieludzkość przeciwko Grekom, y cała Etolia napełniona była niesprawiedliwością, kłotniami, zaboystwy, y rozboiami.

Grecy zawsze gorliwi o swoię wolność, lubo codziennie mniey wolnemi byli, poznali błąd swoy w tym popełniony, iż wezwali obrony Rzeczpospolity Rzymskiey przeciwko Filippowi; chcąc się zemścić na swoim nieprzyiacielu, ktoremu mogli byli

http://rcin.org.pl

byli ſami dać odpor, ſprowadzili ſobie Pana, ktorego musieli wſzyſcy ſłuchać. Patrzali na to z radością, że Perſeuſz chciał się wybić z tego poniżenia, w ktorym go trzymali Rzymianie; ten iednak Krol lekkomyślny y boiaźliwy, zwyciężony był tak iako y Oyciec iego Filip, ale z większą ieſzcze ſurowością z nim Rzymianie ſobie poſtąpili. Przyozdobił on tryumf Pawła Emiliuſza. Monarchia Filippa y Alexandra tu ſkończyła się; a Macedonia, ktora była ſobie podbiła Azyą całą, ſtała się Prowincyą Rzymſką; zwycięscy przenieśli mieſzkańcow iey do rożnych Kraiow, aby przez to przyuczyli ich do poſłuſzeńſtwa; a Grecya z boiaźnią wyglądała loſu ſwego, ktory ią czekał, ieżeliby ważyła się buntować przeciwko tey Rzeczpoſpolity, ktora odſtępuiąc od ſwoich dawnych obyczaiow, zaczęła nieſzanować praw ſwoich, y ktorą zbytek ſzczęścia iey przyprowadzał do złego używania mocy właſney.

Senat Rzymſki wziął był zwyczay pozywać przed siebie miaſta te, w ktorychby się ziawiły iakie nieſnaſki; a lubo podawał tylko rady y wdawał ſwoie poſrzednictwo, doznali iednak Grecy, iż to było zbrodnią nie być mu poſłuſznym.

W po-

http://rcin.org.pl

W poſrzod tego powſzechnego poniżenia, związek Acheyſki naywięcey zdawał się utrzymywać tę reſztę ſwoiey wolności. Sam on iedynie rządził ieſzcze domowemi ſwemi intereſami, y zawierał przymierza bez dołożenia się Senatu, y lubo mniemał, że ma prawa y moc używania ſwobod wolności ſwoiey, y częſto o tym mowił, iednakże miał tyle roſtropności, że nigdy nieważył się używać zupełnie ſwoiey wolności.

Jeżeli to, czego Rzymianie po nas wyciągaią, mowili po Filipomenie z Achiwow nayznakomitsi, *zgadza się z naſzemi prawami, z ſprawiedliwością, y traktatem z niemi od nas zawartym, nieodwłoczmy mu bynaymniey oddać im rozumnego poſłuſzeńſtwa; lecz ieżeliby ich żądania raziły naſzę wolność, naſze zwyczaie, zanieśmy im naſze przyczyny, ktore nas wſtrzymuią od poddania się. Jeżeli zaś naſze exkuzy, prożby, y ſłuſzność niebędą przyięte? Wzywaymy Bogow na świadectwo tych krzywd, ktore nam czynią, iednakże bądźmy ieſzcze poſłuſzni, uſtępuiąc gwałtowności, czyli raczey potrzebie.*

To pomieſzanie poddańſtwa Rzymianom z zachowaniem wolności, y boiaźni z męſtwem, czyniło podeyrzanemi Achiwow,

http://rcin.org.pl

wow, lubo wielka w tym była przezorność ich, iż się tym usilniey ſtarali uprzedzać, naymnieyſze niebeſpieczeńſtwa ſwoie, im bardziey Rzymſka Rzeczpoſpolita utwierdzała codziennie ſwoie powiękſzenie. Zaczęli więc Rzymianie obawiać się Achiwow, aby odwaga ich niebędąc poſkromioną, nieſtała się zarazą Grecyi, y niewzbudziła w niey pamiątki dawney iey niepodległości. Oprocz tego doſzedł iuż był Rzym do ſtopnia tey ſwoiey wielkości, że wſzyſtkie narody zbyt się zdawały być przed nim upokorzone, y prawie niepodobna było, aby ſamych exkuz niemiał brać za bunt. Uſkarżać się więc, było to uymować mu uſzanowania, y co tylko Achaia miała ludzi uczciwych y dobrych obywatelow, ſkazani byli dekretem bannicyi, aby porzucili ſwoię Oyczyznę.

Przykład ten ſurowości, zamiaſt tego, żeby miał przytłumić, nawet nadzieię wolności w Peloponezie, bardziey y owſzem rozdrażnił umyſły. Zaczęto uſkarzać się, y mruczeć z wielką śmiałością, właśnie iakby iuż gotuiąc się do buntu, y chcąc się pierwey przyzwyczaić do pogardy Rzymianami, wydali dekret, że panowanie ich było dziełem ſzczęścia. Lubo nierozſądny był ten myślenia ſpoſob, musiał

iednak

http://rcin.org.pl

iednak wielką wzniecić uwagę u narodu pełnego próżności, ktory wſzyſtkich cudzoziemcow miał za ludzi grubych, ſam ſobie iedynie przypiſuiąc odziedziczenie wſzyſtkich przymiotow. Achiwowie wprędce ſtali się ofiarą ich wynioſłości. Rzymſka Rzeczpoſpolita, ktora ſzukała tylko okoliczności upokorzenia ich, korzyſtała z kłotni, ktore wſzczęły się między niemi y Spartanami, przeto wyznaczaiąc Kommiſarzow, ktorym pod pozorem ſądzenia ich, to zleciła była, aby ſtarali się oſłabić związek Acheyſki, y odciągnąć od ligi z niemi miaſt ile być mogło naywięcey, naybardziey zaś Spartę, Argos, Korynt, Orchomen, y Herakleę.

Achiwowie odważyli się ieſzcze pogardzać wyznaczonemi z Rzymu Kommiſarzami; lecz Rzymſka Rzeczpoſpolita, ktora polityką ſwoią umiała bardzo dobrze prowdzić nieznacznie do właſney ruiny, narod iaki przezorny w unikaniu iey, y ktora umiała, że tak powiem, udać rękę daiącą pomoc tym, ktorzy ſami dążyli do ſwoiey zguby, znioſła niby cierpliwie tę krzywdę uczynioną iey Poſłom. Wyznaczyła znowu nowych Kommiſarzow, nakazuiąc im, aby z iak naywiękſzą powolnością obchodzili się z Achiwami, y aby

http://rcin.org.pl

radzili im tylko, żeby woyska zciągnęli y poprzestali tych nieprzyiacielskich krokow, ktore zaczęli w powiecie Spartańskim.

Takowym postępowaniem na pozor wielce umiarkowanym, chcieli Rzymianie wprowadzić Achiwow w sprzeciwienie się woli swoiey, a tym samym usprawiedliwić potym ostatnią swoią surowość, ktorey chcieli użyć przeciwko nim. A im więcey ci używali powolności y pomiarkowania, tym więcey Achiwowie pokazywali uporu, y zuchwałości. Dyeus y Krytolaus rządzili pod ten czas związkiem Achiwow, Polibiusz zaś wystawia ich iako dwoch ludzi złych, ktorych panowanie było wszystkomogące nad temi obywatelami, ktorzy iuż niemieli sławy, albo też byli tak zniszczonemi, że niemieli co tracić z ruiną Oyczyzny. Mniemano więc, daiąc wiarę tym dwom ludziom, że ta zmyślona powolność Rzeczpospolity Rzymskiey była skutkiem iey boiaźni. Wyperswadowali y to Achiwom, że Rzymianie będąc zatrudnieni trzecią woyną z narodem tak mocnym iak byli Kartagińczykowie, chcieli z razu hardym poselstwem ustraszyć Grekow, widząc zaś, że to im nieudało się, nowe wyprawili poselstwo, ktorego powolne obchodzenie

dzenie się pokazywało, iako niechcieli sobie uczynić nowego nieprzyiaciela, żałuiąc, iż utracili przez tyrannią swoię tę władzę, ktorą iuż otrzymali byli nad Grecyą, y że iuż był czas, aby byli wolnemi. *Ponieważ Rzym chwieie się*, mowili oni, *potrzeba więc dzisiay, albo na zawsze rozstać się z wolnością, albo też z tey okoliczności korzystać dla obrony iey y utwierdzenia.* Te zdania utkwiły w sercu wszystkich, a przeto y drudzy posłowie Rzymian niemieli lepszego szczęścia nad pierwszych.

Metellus Rządca Macedonii nic nieomieszkał, aby mogł wywieść Achiwow z błędu, y nakłonić do posłuszeństwa Rzymianom, lecz wszelkie starania iego były nieskuteczne, na koniec gdy wyprowadził przeciwko nim pułki swoie, Achaia także z swoiey strony wzięła się do broni, y woyska spotkały się w Lokrydzie, a mimo znaczney porażki, ktorą ponieśli Achiwowie, nierozpaczali iednak o swoim ratunku; Krytolaus został zabity, a Dyeus Kollega iego zebrał wprędce resztę woyska rozproszonego, uzbraiaiąc nawet y niewolnikow, y rozumiał, że ieszcze podać może w niepewność szczęście Rzymian.

http://rcin.org.pl

Metellus podstąpiwszy pod Korynt, nieprzestawał był nakłaniać do ugody pokoiu, gdy Mummiusz odebrał władzę nad woyskiem. Ten Konsul tyle sławny w Grecyi przez grubiaństwo swoich obyczaiow y nieumieiętność nauk tych, ktore zdobiły Grecyą, ile też przez swoię dzikość, ktorey użył przeciwko niey, zniosł do szczętu Achiwow; boiaźń ich po tey przegraney wyrownała się owey ufności lekkomyślney, z ktorą się byli porwali.

Ci, ktorzy uszli byli od miecza Rzymian, schronili się do Koryntu, a broniąc zamku tego, ktory był bramą do Peloponezu, dokazaliby może mężnym odporem swoim, że z niemi uczynionaby była ugoda uczciwa, albo też mogliby usprawiedliwić tę lekkomyślność, z ktorą zaczęli woynę. Lecz zbyt przestraszeni żołnierze, rozumieiąc iż zbliska na nich nastaie zwycięsca, uciekli, schraniaiąc się aż do srzodka Peloponezu, y większa część Koryntyan, ktorych postrach broni przeraził, porzucili swoie miasto. Mummius zaś oddał go w łup żołnierzom swoim; obywatele, ktorzy się zostali, w pień wycięci byli, niewiasty, panny, y dzieci były przedane. Wspaniały Korynt obrocony został w popioł, a wolność Grecka była pogrze-

http://rcin.org.pl

grzebiona w rozwalinach iego. Obalono mury tych wſzyſtkich miaſt, ktore wchodziły do buntu. Rząd poſpolſtwa zupełnie zniesiony zoſtał. Słowem, Grecya ſtraciła ſwoie prawa y ſwoie Magiſtraty, y oddana będąc pod rząd Pretora, ſtała się Prowincyą Rzymian, pod imieniem Achaii.

Ten to był los narodu podobno nayzacnieyſzego w ſtarożytności, ktorego ſławy choć iuż w upadku iego, Rzymianie ſami zazdrościli. Jeſtże iaki narod, ktoregoby zdania wyſtawiała hiſtorya uwagom politycznym pewnieyſze, albo w większey liczbie, oſobliwie w tym, co się tycze ſzczęścia lub nieſzczęścia iakiego ſpołeczeńſtwa. Od Likurga aż do owych nawet czaſow nieſzczęśliwych, gdy wyniośłość zapaliła ogień woyny w Peloponezie, ieżeli powſtawały iakie ſprzeczki między Grekami, nienawiści y zemſty niebyły nieprzebłagane, gdyż uſtawy ich były takowe, że rozum prędko znowu brał gorę nad paſſyami, y pokoy powracał się pierwey, nim doznano nieſpoſobności prowadzenia woyny, albo też zaczęto mieć nadzieię podbicia iakiego Kraiu. Miłość pokoiu złączona z miłością chwały, niezamieniła się nigdy, choć y w nayſzczęśliwſzych czaſach w tę nieczułość gnuśną

http://rcin.org.pl

y oſpałą, ktoraby czyniąc Grecyą wzgardzoną u ſwoich ſąsiadow, mogła pomnożyć iey nieprzyiacioł. Grecy przez ſwoie igrzyſka przyſpoſobieni do ſztuk woiennych, gotowi byli zawſze do obrony ſwoiey Oyczyzny, y raczey woleliby zginąć na placu, niżeli ponieść hańbę, ci iednak woienni obywatele, cudem prawie nieużywali nigdy ani męſtwa ſwego, ani ſwoiey karności, ani innych pomocy przeciwko ſąsiadom, ani zamyślali kiedy, aby ich odrzeć z dobr własnych.

Zadney prawie niebyło Rzeczpoſpolity w Grecyi, ktoraby się niewſławiła. Mowić tu niebędę o Atenach, Koryncie, Arkadyi, Beocyi y innych, lecz ktoryż Narod wyſtawić mogł rozumowi ludzkiemu widok ſzlachetnieyſzy y zacnieyſzy iak Lacedemonu? Przez ſześćset lat prawa Likurga nayrozumnieyſze z tych wſzyſtkich, ktore mogły być ludziom dane, nayſciśley zachowane były. Ktoryż narod tak kochał cnotę iak Spartanowie, y dał tak wielkie przykłady uſtawney wſtrzemięźliwości, cierpliwości, męſtwa, wſpaniałości, pomiarkowania, ſprawiedliwości, wzgardy bogactw, miłości wolności y Oyczyzny? Czytaiąc ich hiſtoryą, czuiemy się być zagrzanemi miłością Oyczyzny,

http://rcin.org.pl

czyzny, ieżeli iaką ieszcze w sercu mamy cnoty iskierkę, wznosi się dusza nasza, y zdaie się chcieć przerwać ściśle granice, w ktorych nas trzyma zepsucie wieku naszego.

Lubo ieden z rozsądnych pisarzow w starożytności, szukaiąc umnieyszenia chwały Grekow, powiada: że historya ich niebierze osobliwszego swego szacunku, z dowcipu y sztuki wielkich ludzi, ktorych opisuie. Jednakże, możnaż, rzuciwszy okiem na cały narod Grecyi, nieprzyznać mu, iż niekiedy wznosił się nad siły ludzkie? Wszakże widzieć można, iako całe pospolstwo tak mężne bywało nieraz iak Temistokles, y tak sprawiedliwe iak Arystydes; Będzież śmiał przeczyć Salustyusz, że Maraton, Termopile, Salamina, Platea, Mikale, y owe woyny, ktore odprawione były na łonie samey że Grecyi w przeciągu domowych kłotni ich, przewyższaią te pochwały, ktore im czynią historycy. Rzymianie nawet sami niemogli zwyciężyć Grekow, tylko przez samychże Grekow. Lecz możnaby sobie pomyślić, iaki los byłby tych Rycerzow woiuiących z Grecyą, gdyby zamiast tego, że mieli woynę z Grecyą zepsutą tysiącznemi występkami, osłabioną przez swoię nienawiść y we-

http://rcin.org.pl

wnętrzne kłotnie, natrafili byli na owe czaſy, y na owych Wodzow, owych żołnierzy, owe Magiſtraty, y owych obywatelow, ktorzy tryumfowali z woyſka Xerxeſowego? Męſtwo na ow czas zaſtawione byłoby męſtwu, karność, karności, wſtrzemięźliwość, wſtrzemięźliwości, wiadomość woyny, wiadomości, miłość wolności Oyczyzny y chwały, miłości wolności Oyczyzny y chwały.

Szczegulna zaś pochwała, na ktorą ſobie zaſłużyła Grecya, ta ieſt: iż wydawała naywięcey ludzi wielkich, ktorych pamiątkę zachowywać powinna hiſtorya. Nieuymuię ia y Rzeczpoſpolity Rzymſkiey, ktorey rząd zawſze był zdatny do uformowania wielkich umyſłow, wzbudzenia talentow, y okazania ich w każdym czasie. Lecz kogoż ta podobnego pokaże Likurgowi, Temiſtokleſowi, Epaminondzie, Cymonowi, y innym? Można mowić, że wielkość Rzymian była dziełem całey Rzeczpoſpolity, żaden z obywatelow niewznioſł się nad wiek ſwoy y roſtropność rządu, aby mu dał, że tak powiem, nowe pobudki y nową poſtać. Zaden Rzymianin niebył wielkim, tylko przez przezorność y męſtwo rządu, ſzedł ubitym gościńcem, y nayznacnieyſzy z nich krok tylko ia-

kiś

http://rcin.org.pl

kiś przydał nad inszych. W Grecyi zaś przeciwnie widzę częstokroć owe umysły przepasciste, mężne, y dzielne, sprzeciwiaiące się impetowi zwyczaiow, udzielaiące się wszystkim potrzebom Oyczyzny swoiey, otwieraiące sobie nową drogę, y staiące się Panami przypadkow, przenikaiąc rzeczy przyszłe. Grecya żadnego niedoznała nieszczęścia, ktoregoby nieprzewidziały iey Magistraty; po kilka razy obywatele wyrwali ią z tey pogardy, w ktorą była wpadła, dodaiąc iey potym więcey światła y ozdoby. Ktoż zaś z Rzymian przepowiedział swoiey Rzeczpospolity, że iey nabycia prowadziły ią do własney ruiny? Gdy rząd iey odmieniał się, gdy zlecono Prokonsulom władzę uwalnaiącą od iarzma praw, ktoż z Rzymian przepowiedział, że Rzeczpospolita od własney broni zostanie zwyciężoną? Gdy Rzym chwiał się przy swoim upadku, ktoż z obywatelow przyszedł mu na ratunek, y zastawił mądrość swoię temu losowi, ktory zdawał się go ciągnąć do zguby.

Odtąd, iak Rzymianie przestali być wolnemi, stali się naypodleyszemi z niewolnikow. Grecya zaś podbita przez Filippa y Alexandra, nietraciła nadziei odzy-

http://rcin.org.pl

ſkania ſwoiey wolności, iakoż wybiła się z tego poddańſtwa pod ich naſtępcami. Jeżeli tysiąc powſtawało tyrannow w Grecyi, tysiąc też znaydowało się Traſybulow.

Grecya na koniec przywalona ciężarem ſwoich kłotni y mocy Rzymian, zachowywała ieſzcze daleko zacnieyſze panowanie nad ſamemi zwycięscami ſwoiemi. Swiatło iey, guſt w naukach, Filozofia y ſztuki zemſciły się, że tak rzekę, za iey pokonanie, y podbiły ſwoim ſpoſobem wynioſłość Rzymian. Zwycięscy ſtali się uczniami zwyciężonych, y wyuczyli się tego ięzyka, ktory Homer, Pindar, Tucydydes, Xenofon, Demoſtenes, Plato, Eurypides, wykſztalcili wſzelkiemi umyſłu wdziękami. Kraſomowcy, ktorzy iuż ſłodyczą wymowy ſwoiey Rzym napełniali, przyieżdzali uczyć się od Grekow wybornego w mowieniu ułożenia y guſtu, a podobno też nabycia rzadkich talentow, y tego ſekretu ſztuki, ktory dodaie nowych sił umyſłowi; iednym ſłowem, zieżdzali sie nabierać od nich umyſłu pełnego wdzięku y wykſztalcaiącego rzecz każdą; w ſzkole zaś Filozofii, w ktorey Rzymianie nayzacnieysi ſkładali błędne przeſądy ſwoie, uczyli się ſzanować Grekow; y przywozili

http://rcin.org.pl

wozili z ſobą do Kraiu ſwego winną dla nich cześć y ſzacunek; a tak Rzym nieiakowym ſpoſobem oſładzał iarzmo niewoli Grekow, y bał się używać prawa zwycięſtwa nad niemi, lecz dobrodzieyſtwy ſwemi ſzanował Grecyą nad wſzyſtkie inne podbite Prowincye. Coż za chwała nauk? iż te iedynie obroniły Kray kochaiący się w nich od tego nieſzczęścia, od ktorego Prawodawcy, Magiſtraty, Wodzowie, niemogli go ubeſpieczyć. Te zemſciły się tey pogardy, ktorą im uczyniła nieumieiętność, y pewne być maią zawſze dla siebie wziętości, ieżeli tak ſprawiedliwych znaydą ſzacownikow zaſług, iak byli Rzymianie.

KONIEC.

ZBIOR

http://rcin.org.pl

ZBIOR MATERYI

w tey Xiąźce zawartey.

XIĘGA I.

Zamyka w ſobie opiſanie obyczaiow y rządu pierwſzych Grekow ; Przyczyny, ktore ſprawiły , że Grecya cała ſtała ſię iedną Rzeczpoſpolitą związkową. Czynią ſię uwagi nad tym rodzaiem rządow : Opiſuie ſię woyna Grekow z Xerxeſem Krolem Perſow.

XIĘGA II.

Zawiera w ſobie ſprzeczki o pierwſzeńſtwo między Atenami y Lacedemonem ; Uwagi nad rządem Cymona y Perykleſa ; Woyne w Peloponezie , Upadek Aten ; Panowanie , ktorego nabyli byli Spartanowie nad Grecyą zepſute przez Tebanow.

XIĘGA III.

Wyraża przyczyny, ktore po upadku Aten y Sparty przeſzkadzały Grecyi do przywrocenia rządu związkowego ; Stan Macedonii ; Roztrząſnienie czynności Filippa Krola Macedońſkiego ; Uwagi nad Alexandrem Synem iego.

XIĘGA IV.

Opiſuie ſtan Grekow po śmierci Alexandra y pod iego naſtępcami ; Początek , obyczaie , y prawa związku Achiwow. Na koniec, iakim ſpoſobem zaczęli Rzymianie wdawać ſię w intereſa Grekow , y iak Grecya ſtała ſię Prowincyą Rzymian.

APPRO-

http://rcin.org.pl

APPROBACYA.

ABy manuſkrypt pod tytułem: *Uwagi nad Hiſtoryą Grecką, czyli o przyczynach pomyślności y nieſzczęścia Grekow &c. z Francuſkiego na Polſki ięzyk przetłomaczone*, do druku był podany, z Urzędu y Mieyſca moiego pozwalam. W Warſzawie dnia 14 Czerwca 1771.

ANDRZEY STAN: MŁODZIEIOWSKI
Biſkup Poznańſki K. W. K. mpr.

OMYŁKI W DRUKU.

Na Karcie.)	*(Wierſzu.)*	*(Omyłki.)*	*(czytay:)*
30,	13,	złe:	*zle.*
35,	10,	Heraulow:	*Herautow, to teſt Woznych.*
43,	9,	wyſtępkom:	*wyſtępkow.*
50,	19,	pułwyſpu:	*między morza.*
52,	7,	ſprzeſtrzegał:	*przeſtrzegał.*
58,	10,	do nierozumney:	*nierozumney.*
67,	8,	zemſt:	*zemſty.*
70,	27,	używali:	*wzywali.*
78,	16,	z przytomnemi:	*przytomnemi.*
104,	11,	z Lizymachem:	*z Lamachem.*
—	19,	Lizymachus:	*Lamachus.*
114,	10,	y w nocie, Panatea:	*Panatenea.*
130,	9,	do trzech:	*od trzech.*
141,	8,	y był zawſze.	*tylko aby był.*
—	26,	naypomyślnieyſzym:	*nayniepomyślnieyſzym.*
163,	6,	to przenikał:	*tego nieprzenikał.*
—	9,	lub woyna:	*lubo woyna,*
168,	1.	używały:	*wzywały.*
222,	17,	ſtało się:	*ſprawił.*
224,	28,	ich:	*iego.*

Fundacji im. J. J. Michalskich
Ze zbiorów
http://rcin.org.pl

http://rcin.org.pl

http://rcin.org.pl

719
http://rcin.org.pl

http://rcin.org.pl

XVIII. 1. 719